

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

М. М. Єфімов, І. В. Пиріг

МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ
ВИДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Підручник

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2022

УДК 343.98 : 343.615

Є 91

РЕЦЕНЗЕНТИ:

д-р юрид. наук, проф. **Степанюк Р. Л.** – проф. кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ;

д-р юрид. наук, проф. **Чорноус Ю. М.** – проф. кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ;

д-р юрид. наук, проф. **Тертишник В. М.** – проф. кафедри правоохоронної діяльності та кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів;

канд. юрид. наук **Курагченко М. В.** – начальник ГУНП в Черкаській області, полковник поліції.

Рекомендовано Вченою радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 5 від 21 січня 2022 року)

Єфімов М. М.

Є 91 **Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень** : підруч. / М. М. Єфімов, І. В. Пиріг. – Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. – 271 с.

ISBN 978-617-645-483-0

Проаналізовано складне та багатоаспектне явище – розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. В процесі викладення з урахуванням сучасного стану розвитку наук криміналістики та кримінального процесу розглянуто особливості розслідування одних з найбільш розповсюджених в практиці правоохоронних органів протиправних діянь.

Опрацьовано структуру криміналістичної характеристики різних складів кримінальних правопорушень, а також здійснено докладний аналіз їх елементів. Виокремлено типові слідчі ситуації, котрі можуть мати місце в визначених категоріях кримінальних проваджень. Значну увагу зосереджено на висвітленні організаційно-тактичних особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій початкового та подальшого етапів розслідування.

Для фахівців криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, науковців інших юридичних спеціальностей, науково-педагогічного складу закладів вищої освіти, здобувачів, курсантів, слухачів та практичних працівників правоохоронних органів.

УДК 343.98 : 343.615

ISBN 978-617-645-483-0

© Єфімов М. М., Пиріг І. В., 2022

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	6
ГЛАВА 1. Загальнотеоретичні засади методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень	8
1.1. Зміст, значення та структура методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.....	8
1.2. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень	15
1.3. Характеристика інших елементів методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.....	21
Контрольні питання.....	26
Теми рефератів.....	26
ГЛАВА 2. Розслідування вбивств	27
2.1. Криміналістична характеристика вбивств.....	27
2.2. Початковий етап розслідування.....	36
2.3. Подальший етап розслідування	40
2.4. Особливості розслідування окремих видів вбивств	41
Контрольні питання.....	47
Теми рефератів	47
ГЛАВА 3. Розслідування кримінальних правопорушень проти власності	48
3.1. Криміналістична характеристика крадіжок.....	48
3.2. Початковий та подальший етапи розслідування крадіжок.....	60
3.3. Криміналістична характеристика грабежів і розбоїв	65
3.4. Особливості розслідування грабежів і розбоїв	68
Контрольні питання.....	73
Теми рефератів.....	73

ГЛАВА 4. Розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності	75
4.1. Криміналістична характеристика завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.....	75
4.2. Початковий етап розслідування.....	78
4.3. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій	83
Контрольні питання.....	96
Теми рефератів.....	96
ГЛАВА 5. Розслідування масових заворушень	98
5.1. Криміналістична характеристика масових заворушень.....	98
5.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції	108
5.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій	112
Контрольні питання.....	123
Теми рефератів.....	123
ГЛАВА 6. Розслідування хуліганства	124
6.1. Криміналістична характеристика хуліганства	124
6.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції	138
6.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій	143
Контрольні питання.....	157
Теми рефератів.....	157
ГЛАВА 7. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією	158
7.1. Криміналістична характеристика сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією	158

7.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції	167
7.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій	170
Контрольні питання.....	184
Теми рефератів.....	184
ГЛАВА 8. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів	186
8.1. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів	186
8.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування	201
8.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій	209
Контрольні питання.....	232
Теми рефератів	232
ДОДАТКИ.....	234
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	254

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах становлення нашої країни як незалежної правової держави, наближення її до європейських стандартів, проблема протидії злочинності набуває все більшої актуальності. Основними європейськими цінностями є життя та свобода людини, її конституційні права, що охороняються державою. Захист цих прав є однією з основних функцій відповідних державних органів, установ та організацій. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень є пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів будь-якої європейської країни, в тому числі й України. На жаль, політичний та економічний стан нашої країни не дозволяє повною мірою забезпечити належне розслідування кримінальних правопорушень, про що свідчать статистичні дані, які є незмінними протягом останніх років. Залишаються небезпечними та поширеними такі кримінальні правопорушення як вбивства, нанесення тілесних пошкоджень, грабежі та розбої, крадіжки. При цьому часто використовується зброя та вибухові пристрої, обіг яких останнім часом збільшився. У зв'язку з негативними соціально-економічними чинниками набувають поширення такі правопорушення як масові заворушення, хуліганство, сутенерство, втягнення особи в заняття проституцією, торгівля наркотиками та ін.

Означене свідчить про негайну потребу посилення протидії злочинності. Одним з напрямів цієї діяльності є озброєння правоохоронних органів та майбутніх правоохоронців науково обґрунтованими рекомендаціями щодо розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Саме тому вважаємо, що запропоноване видання сприятиме підвищенню кваліфікації та рівня володіння практичними працівниками відповідними криміналістичними рекомендаціями.

Запропонований матеріал викладено у восьми главах. У

першій главі «Загальнотеоретичні засади методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень» висвітлено найбільш загальні та важливі аспекти вказаної наукової категорії: сутність, поняття, структура, наповнення відповідними складовими. Друга «Розслідування вбивств», третя «Розслідування кримінальних правопорушень проти власності», четверта «Розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності», п'ята «Розслідування масових заворушень», шоста «Розслідування хуліганства», сьома «Розслідування створення, утримання місць розпусти та звідництва» та восьма «Розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» глави формулюють систему наукових положень і практичних рекомендацій стосовно особливостей організації та проведення розслідування зазначених груп кримінальних правопорушень. В відповідних підрозділах кожної з них аналізуються питання криміналістичної характеристики відповідних протиправних діянь, порядок дій працівників поліції у конкретних типових слідчих ситуацій, а також криміналістичне забезпечення проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Кожна глава наприкінці має перелік контрольних питань для закріплення пройденого матеріалу і перевірки його засвоєння здобувачами вищої освіти. Також матеріал по відповідним темам супроводжується переліком тем рефератів.

Прикладний характер цього видання робить його корисним і доступним не лише для курсантів, студентів, магістрів, аспірантів та науково-педагогічного складу закладів вищої освіти, але й для практичних працівників. Отже, цей підручник є спробою надати теоретичне підґрунтя для майбутнього ефективного розслідування різних категорій кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів України.

ГЛАВА 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

1.1. Зміст, значення та структура методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень

Наукові дослідження методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень як криміналістичної категорії нараховує уже не один десяток років. Однак остаточного формулювання її змісту та поняття. Крім того, наповнення структурними елементами вчені-криміналісти не надали й до сьогодні. Слід зазначити, що потреба у розробленні окремих методик може виникнути після зміни кримінального законодавства, та й взагалі, багато складів кримінальних правопорушень ще не мають виробленої алгоритмізації розслідування.

У цілому, методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень є засобом практичної реалізації положень криміналістичної техніки та криміналістичної тактики, оскільки поза реальними умовами розслідування конкретних протиправних діянь відсутня реальна можливість їх використання. Інакше кажучи сутність визначеної наукової категорії полягає у системі запропонованих із метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень методів, прийомів із послідовного дослідження у процесі розслідування обставин вчинення протиправного діяння та викриття осіб, котрі його вчинили.

Також її можна визначити як галузь (підсистему) криміналістики, котра містить засновані на нормативно-правових актах криміналістичних рекомендаціях з розслідування конкретних видів (груп) кримінальних правопорушень.

Розроблення методик розслідування спирається на цілісну

систему загальних положень (принципів), до яких можна віднести такі:

– обумовленість вказаних розробок потребами правоохоронної практики;

– реалізація принципу законності наукових рекомендацій, які повинні відповідати принципам кримінального процесу, етичності і гуманності;

– комплексне використання правових та інших джерел інформації;

– використання нових досягнень науково-технічного прогресу і передового правоохоронного досвіду, інших сфер практичної діяльності;

– оптимальний набір процесуальних дій, тобто в будь-якій окремій методиці доцільно використовувати повну сукупність СРД, НСРД, яка забезпечує вирішення слідчої ситуації, досягнення мети розслідування.

Основним її завданням є озброєння уповноважених осіб (слідчих, дізнавачів, детективів, прокурорів) необхідним для їх професійної діяльності науково-методичним комплексом знань та навичок з розслідування та попередження окремих видів протиправних діянь у різних слідчих ситуаціях, що виникають у процесі здійснення такої діяльності.

Загалом, завдання криміналістичної методики впливають із загальних завдань кримінального судочинства, сформульованих у ст. 2 КПК України, і можуть бути поділені на дві групи:

загальні:

– забезпечення правильного застосування законів і підзаконних нормативно-правових актів;

– своєчасний й обґрунтований початок розслідування;

– швидке і повне розслідування кримінальних правопорушень;

– усебічне, повне, об'єктивне дослідження всіх обставин протиправного діяння та притягнення винних до кримінальної відповідальності.

спеціальні:

- розробка наукових рекомендацій по ефективному розслідуванню окремих видів кримінальних правопорушень;*
- з'ясування криміналістичного значення обставин, що підлягають встановленню, дослідженню і доказуванню;*
- вивчення й узагальнення практики використання оперативних даних у процесі розслідування;*
- розробка найбільш раціональних форм взаємодії уповноважених осіб з іншими службами і підрозділами правоохоронних органів;*
- розробка профілактичних заходів запобігання вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень.*

Інакше кажучи, завдяки розробці на основі пізнання кримінальних закономірностей якраз і створюється система найбільш дійових методичних рекомендацій з розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Отже, методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень – це система наукових положень, а також розроблених на їх основі методичних та практичних рекомендацій з розслідування окремих видів і груп протиправних діянь.

Систему даного розділу науки криміналістика складають дві взаємозалежні складові:

- концептуальні (загальні, теоретичні) положення;**
- методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень (окремі, приватні криміналістичні методики).**

Концептуальні положення є теоретичною основою розділу, де розглядаються питання, від яких у підсумку залежить створення ефективних окремих методик, що застосовуються правоохоронцями.

Зокрема це такі питання, як

- поняття, система, завдання, принципи методики, її зв'язок з іншими розділами криміналістики;
- класифікація окремих методик та їх будова;
- поняття та структура криміналістичної характеристики;
- загальні положення взаємодії, профілактичної діяльності в ході організації і проведення розслідування;
- поняття слідчої ситуації, етапів розслідування та їх зміст.

Окремі криміналістичні методики представляють собою самостійні внутрішньо структуровані комплекси рекомендацій з організації та здійснення розслідування і запобігання окремих видів кримінальних правопорушень, що розробляються відповідно до потреб практики.

В межах розділу окремі методики розподіляються за типами. Це дозволяє одразу визначити загальне призначення та ступінь конкретизації рекомендацій, що містить методика певного типу.

Виділяють наступні **типи окремих криміналістичних методик**:

Видові методики – виділяються на підставі кримінально-правової класифікації кримінальних правопорушень. В основному це комплекси криміналістичних рекомендацій з розслідування посягання одного виду (наприклад: методика розслідування крадіжок). Також до цієї категорії відносять і комплекси рекомендацій з розслідування груп схожих кримінальних правопорушень (наприклад: методика розслідування грабежів та розбоїв – містить криміналістичні рекомендації щодо двох окремо виділених у Кримінальному кодексі кримінальних правопорушень, що розрізняються ступенем впливу на жертву). Видова методика охоплює весь процес розслідування від прийняття рішення про початок кримінального провадження до її завершення. Вона використовується самостійно для розслідування конкретного протиправного діяння. Має середній ступінь узагальнення рекомендацій й застосовується незалежно від того, чи вчинено діяння за наявності кваліфікуючих ознак або без них.

Внутрішньовидові методики – виділяються в межах одного виду (групи) кримінальних правопорушень за будь-якими

окремими криміналістично вагомими або за кваліфікуючими ознаками (наприклад: *виділені по способу вчинення* – методика розслідування кишенькових крадіжок; *по способу та місцю вчинення* – методика розслідування квартирних крадіжок). Як і видова, методика цього типу може бути використана самостійно або у сукупності з видовою методикою. Має найменший ступінь узагальнення рекомендацій та застосовується для розслідування діяння, вчиненого за наявності кваліфікуючої ознаки або криміналістично вагомої ознаки, яку покладено в основу формування цієї методики.

Позавидові методики – виділяються за окремими криміналістично вагомими чи іншими ознаками, що мають значення для розслідування будь-яких кримінальних правопорушень без урахування їх виду (наприклад: *виділені за суб'єктом вчинення* – методика розслідування кримінальних правопорушень неповнолітніх; методика розслідування кримінальних правопорушень, учинених організованими злочинними угрупованнями; *виділені за впливом часу* – методика розслідування кримінальних правопорушень по гарячих слідах; *виділені за впливом часу та станом розслідування* – методика розслідування нерозкритих кримінальних правопорушень минулих років; *виділені за специфікою засобів учинення* – методика розслідування комп'ютерних кримінальних правопорушень).

Система принципів розділу **включає**:

1) ***загальні принципи***, що визначають зміст, систему та значення розділу в цілому;

2) ***спеціальні принципи***, що включають основні положення побудови методик розслідування окремих видів і груп злочинів.

До числа **загальних принципів криміналістичної методики** відносяться:

1) ***дотримання законності*** (рекомендації з розкриття, розслідування і запобігання кримінальних правопорушень повинні відповідати, не суперечать нормам закону та підзаконним актам; тобто рекомендації повинні бути не тільки доцільні, а й законні);

2) **єдність теорії і практики** (розроблені в межах криміналістичної методики рекомендації ґрунтуються на результатах узагальнення практики; в свою чергу напрацьовані наукою рекомендації впливають на практику, удосконалюють процеси розслідування);

3) **самостійність криміналістичної методики** (як розділ криміналістики – має свій предмет вивчення, специфічні завдання, представляє систему самостійних оригінальних теоретичних положень та науково-практичних рекомендацій з ефективного проведення розслідування);

4) **цілісність криміналістичної методики** (криміналістична методика – сукупність теоретичних положень та науково-практичних рекомендацій, що взаємозалежні між собою, взаємно доповнюють один одного і утворюють єдину систему знань).

Спеціальними принципами криміналістичної методики є:

1) **науковість методик розслідування** (з одного боку – кожна методика має певний рівень теоретичного обґрунтування, пояснення процесів розслідування кримінальних правопорушень окремого виду; з іншого боку – вона насичена науковими знаннями з інших розділів криміналістики та суміжних наук);

2) **конкретність методик розслідування** (вони розраховані на організацію розслідування не всіх, а тільки певних видів, груп або категорій кримінальних правопорушень залежно від ступеня узагальнення криміналістичних рекомендацій, що складають цю окрему методику);

3) **планова основа методик розслідування** (кожна окрема методика пристосовує загальні положення планування до специфічних умов розслідування окремих видів кримінальних правопорушень; результатом застосування рекомендацій окремої методики є план розслідування конкретного кримінального провадження);

4) **етапність методик розслідування** (процес розслідування кримінальних правопорушень прийнято розділяти на окремі етапи, у ході яких вирішуються певні завдання; криміналістичні рекомендації, що складають методику, якраз і орієнтовані на вирішення цих завдань відповідно до кожного етапу, відповідно й структура методики відображає ці етапи);

5) ситуаційність і багатоваріантність методик розслідування (окремі методики враховують типові слідчі ситуації, що складаються при розслідуванні того або іншого виду кримінальних правопорушень і залежно від них рекомендують той чи інший варіант організації розслідування);

б) структурна єдність методик розслідування (більшість окремих методик, переважно видові та внутрішньовидові, мають однакову структуру, на якій можна базуватись при розробці нової методики розслідування кримінальних правопорушень певного виду; але при цьому зміст однойменних структурних елементів різних методик суттєво відрізняється. Позавидові методики, як правило, мають своєрідну структуру, що необхідно враховувати при розробці такого комплексу рекомендацій);

7) принцип сполучення СРД, НСРД та оперативно-розшукових заходів (відображається як у взаємодії уповноважених осіб з оперативними працівниками, так і у самостійному проведенні кожним з цих суб'єктів певних дій у межах своїх повноважень. Криміналістичні рекомендації у вигляді алгоритмів (програм) розслідування якраз і містять сполучення СРД, НСРД та інших процесуальних дій і заходів.

Стосовно структури цієї наукової категорії, слід зазначити, що будь-яка методика розслідування має відповідні складові. З прийняттям чинного КПК України в окремих методиках розслідування кримінальних правопорушень змінилися певні аспекти.

Зокрема, на часі поняття кримінальної справи на досудовому розслідуванні відсутнє – має місце внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початок досудового розслідування; під час кримінального провадження не проводяться оперативно-розшукові заходи – але з'явилися негласні слідчі (розшукові) дії. Незважаючи на ці зміни, потреба розробки окремих криміналістичних методик залишилась: надання найбільш ефективних та доцільних рекомендацій з розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Отже, **структура** досліджуваної наукової категорії має такий вигляд:

- криміналістична характеристика кримінальних правопорушень;
- аналіз первинної інформації та початок кримінального провадження;
- обставини, що підлягають встановленню по кримінальному провадженню;
- типові слідчі ситуації розслідування;
- особливості проведення початкових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів;
- особливості проведення подальших слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів;
- особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень;
- профілактична діяльність уповноважених осіб;
- особливості діяльності уповноважених осіб на завершальному етапі розслідування.

1.2. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень

Будь-яка методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень має певну структуру, важливим елементом якої є криміналістична характеристика. Поняття криміналістичної характеристики як елемента методики, кількість, зміст та значення структурних елементів цієї наукової категорії залишаються невизначеними та суперечливими. Більше того, на рубежі тисячоліть гостро постало питання щодо доцільності існування криміналістичної характеристики як наукової категорії загалом.

Значення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень можна розділити на практичне й теоретичне. Для працівників поліції, які безпосередньо займаються розслідуванням, найбільш важливим є практичне застосування того чи іншого засобу, що допоможе в процесі розслідування.

Тобто дійсна цінність криміналістичної характеристики того чи іншого виду протиправного діяння – це можливість її практичного застосування, можливість вирішити певні питання з огляду на неї і, звичайно, можливість, спираючись на неї, зробити розслідування певної категорії кримінальних правопорушень більш швидким та ефективним.

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень є категорією динамічною. Іншими словами, вона може змінюватись залежно від конкретних умов дійсності. Проте її використання може мати різні напрямки у діяльності працівників правоохоронних органів. Наприклад, за ознаками способу, місця та часу його вчинення може бути висунута версія щодо особи злочинця і, навпаки, при затриманні правопорушника та наявності даних про обставини протиправного діяння може бути побудована версія про вчинення цієї особою інших, ще нерозкритих злочинів.

Отже, криміналістична характеристика кримінальних правопорушень – це система відомостей про криміналістично значущі ознаки протиправного діяння, яка відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці версій для вирішення основних завдань розслідування.

У міру змін способів і засобів злочинної діяльності трансформується і конкретна кількісна і якісна складова криміналістичних характеристик окремих видів кримінальних правопорушень. Елементи, які тепер відносять до криміналістичної характеристики, урахувувалися під час розробки окремих методик на момент їх виникнення. По-перше, у систему відомостей включаються лише ті криміналістично значущі ознаки (не будь-які, не однакові для всіх видів кримінальних правопорушень), які в межах певного виду (групи) можуть допомогти розслідуванню. По-друге, ці відомості набувають значення не самі по собі, а через виявлені між ними закономірні зв'язки: що саме (дії, знаряддя, сліди тощо), з чим

пов'язано, яким чином, що за чим іде, що і за допомогою чого може бути виявлено та встановлено тощо.

Під час дослідження й побудови криміналістичної характеристики, як вже зазначалося, дуже важливо виявити і встановити кореляційні взаємозв'язки й залежності між її елементами, використовуючи при цьому завчасно розроблені програми.

Тобто кількість елементів криміналістичної характеристики залежить від конкретного виду кримінальних правопорушень і потрібно варіювати можливість дослідження того чи іншого елемента. Водночас їх велика кількість також викликає сумніви в практичній доцільності їх використання.

Отже, елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є досить різноманітними. Надати їх вичерпний перелік практично неможливо, оскільки він постійно змінюється. Тому обмежимося лише узагальненим переліком. Усі елементи криміналістичної характеристики утворюють єдину структуру.

Загальну структуру елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень складають:

- *спосіб вчинення злочину;*
- *предмет злочинної діяльності;*
- *обстановка вчинення злочинних дій;*
- *«слідова картина» вчинення злочину;*
- *особа потерпілого;*
- *особа злочинця.*

Кількість зазначених елементів змінюється залежно від конкретного складу кримінального правопорушення.

Спосіб вчинення злочину. Одним із основних елементів криміналістичної характеристики є спосіб учинення злочину. Він має вкрай важливе значення у структурі криміналістичної характеристики окремих видів кримінальних правопорушень. Дослідивши спосіб учинення, можна визначити деякі

характеристики особи злочинця, особи потерпілого, встановити обставини вчинення злочину тощо.

Спосіб учинення є системою дій під час підготовки, вчинення та приховування протиправного діяння, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь або засобів та умов, місця і часу.

Звичайно, для криміналістів найбільше значення мають повноструктурні способи. Тому встановлення структурних способів, що мали місце у розслідуваному кримінальному правопорушенні, дозволяє уповноваженій особі найбільш повно виявляти його сліди, прогнозувати взаємозв'язок між ними, що нерідко веде до розслідування кримінального правопорушення.

Предмет злочинної діяльності. Розглядаючи предмет злочинного посягання, необхідно зрозуміти, що в якості предмета потрібно розглядати не будь-який предмет обстановки вчинення злочину, що взаємодіяв із суб'єктом злочину, а предмет, з яким пов'язано настання шкідливих наслідків.

Так, наприклад, при вчиненні хуліганства злочинець може впливати на багато предметів (наприклад, розбити скляну пляшку і т. ін.). Але такі об'єкти не будуть предметами злочинного посягання, адже шкідливі наслідки пов'язані не з ними, а з нецензурною лайкою та тілесними ушкодженнями, що були нанесені в результаті дій злочинця. Інші ж предмети є елементами обстановки вчинення злочину.

Предмет злочинного посягання і об'єкти, що з ним взаємодіють, утворюють багатоконтекстну систему. Якщо змінити властивості одного елемента системи, то в ній порушиться весь характер відносин. Саме у зв'язку з цим законодавець у ряді випадків прямо вказує на предмет злочину. Предмет злочинної діяльності можна розглядати як кінцевий продукт, результат протиправної діяльності суб'єкта, перед яким

опиняється уповноважена особа на стадії внесення відомостей до ЄРДР. Якщо предмет злочинної діяльності може бути предметом злочину, то знаряддя і засоби вчинення злочину перебувають поза сферою суспільних відносин і такими не є.

Обстановка вчинення злочинних дій. Важливим елементом криміналістичної характеристики злочину є обстановка його вчинення. Її визначають як частину матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємовідносини між ними.

Обстановка вчинення в криміналістиці об'єднує ряд елементів (час, місце, умови тощо), які мають значення для повного дослідження події злочину. Вважаємо, що послідовний розгляд усіх складових обстановки вчинення злочину, передбаченого відповідними статтями КК України, надасть змогу більш точно побудувати її цілісну систему.

«Слідова картина» вчинення злочину. Розглядаючи сліди злочину, потрібно зазначити, вони є джерелом інформації про подію злочину та, відповідно, особу злочинця.

Більшість слідів залишаються на місці їх учинення, тому зрозумілим є їх взаємозв'язок з обстановкою вчинення. Відомості про сліди злочину можуть ставати після відповідного закріплення джерелами доказів та й взагалі надають можливість встановити інформацію про способи вчинення злочину, обстановку, особу злочинця тощо.

«Слідова картина» включає ідеальні відображення і матеріальні сліди, як джерела видимих і невидимих, прогнозованих слідів, що утворилися в момент вчинення протиправного діяння.

Особа потерпілого. Важливе місце у криміналістичних характеристиках посідають відомості про потерпілого. У свою чергу, криміналістичне вивчення особи потерпілого у справах про досліджувані кримінальні правопорушення полягає в отриманні необхідних даних про нього з метою використання їх для розслідування протиправного діяння, вибору найбільш доцільних тактичних прийомів проведення окремих СРД, НСРД,

підвищення ефективності розслідування у цілому. При цьому повинні бути з'ясовані основні дані, що характеризують потерпілого як особистість; дані про спосіб його життя, відносини з оточуючими; взаємовідносини потерпілого та підозрюваного; позиція потерпілого стосовно кримінального провадження та можливого покарання злочинця тощо.

Відомості про особу потерпілого від злочинних дій можна умовно поділити на три групи: 1) дані про відносини між потерпілим та особою, що вчинила правопорушення; 2) відомості про поведінку потерпілого при вчиненні стосовно нього протиправних дій; 3) дані про риси характеру потерпілого.

Часто виникають ситуації, коли потерпілий своїми рисами зовнішності, поведінкою тощо провокує вчинення протиправних дій. Завданнями працівників правоохоронних органів є встановлення можливих криміногенних ситуацій та запобігання їм. Саме для цього необхідно виділити конкретні групи віктимогенних ситуацій.

Особа злочинця. Вивчення особи злочинця є однією з важливих дій працівників правоохоронних органів, що в подальшому забезпечує усунення причин та умов вчинення злочинів, рецидивів тощо. Відомості про особу злочинця, як елемента криміналістичної характеристики злочину, складають ті дані, які можуть допомогти для визначення ефективного шляху розшуку та викриття підозрюваного й інших завдань, пов'язаних із розслідуванням. Ці відомості дозволяють виділити ті дані, що потрібні саме для організації найбільш ефективного розшуку особи, що вчинила злочин, а в подальшому – її викриття. Особа злочинця – це широке поняття, що включає в себе сутність особи, комплекс ознак, що його характеризують, його моральний та духовний світ у взаємодії із соціальними та індивідуальними життєвими умовами, які тією чи іншою мірою вплинули на вчинення протиправного діяння.

Зміст криміналістичної характеристики особи злочинця полягає у розгляді людини як певної системи, властивості та ознаки якої знаходять відображення в навколишньому середовищі та використовуються під час розслідування

протиправного діяння.

Дані про особу, що вчинила кримінальне правопорушення, складаються з таких властивостей: 1) біологічні та фізичні; 2) соціально-демографічні; 3) моральні; 4) психологічні. На основі аналізу вказаних характеристик через призму конкретного виду кримінальних правопорушень виникає можливість створити «ймовірний портрет злочинця».

1.3. Характеристика інших елементів методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень

Будь-яка діяльність, у тому числі розслідування кримінальних правопорушень, потребує структуризації та планування. Планування – це процес моделювання майбутньої діяльності, що формує оптимальні способи досягнення поставлених цілей за допомогою раціонального розподілу засобів, сил та часу.

Систему планування можна розглядати як сукупність таких елементів: 1) аналіз вихідної інформації; 2) висування версій та визначення завдань розслідування; 3) визначення шляхів та способів виконання поставлених завдань; 4) складання письмового плану та іншої документації з планування розслідування; контроль виконання та коригування плану розслідування.

Отже, через аналіз вихідної інформації, на підставі слідчих ситуацій, що склалися на певних етапах розслідування, плануються дії для виконання поставлених завдань.

Розслідування повинно бути організованим і цілеспрямованим, СРД повинні виконуватись у визначеній послідовності, погоджуватись з оперативними заходами. З цією метою здійснюється планування (в усній чи письмовій формі). Усна форма полягає в тому, що, отримавши повідомлення про подію кримінального правопорушення, слідчий оцінює його і визначає, чи є достатньо підстав для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування.

Відповідно до Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, слідчий планує свою роботу таким чином, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій в усіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування кожного кримінального провадження.

Аналіз первинної інформації та початок кримінального провадження є важливою складовою розслідування, якісне проведення якої забезпечує подальше ефективне ведення розслідування.

Обсяг обставини, які підлягають встановленню при розслідуванні кримінальних правопорушень, повинен визначатись виходячи з:

- предмета доказування (обставин, що підлягають встановленню);
- меж доказування у кримінальному провадженні, визначених у законі;
- ознак кримінального правопорушення, що розслідується, які мають місце в диспозиціях відповідних статей Кримінального кодексу;
- обставин, що визначаються своєрідністю кожного окремо взятого протиправного діяння.

Предмет доказування при розслідуванні становить систему взаємопов'язаних елементів і виключення будь-якого з них робить проблематичним вирішення завдання кримінального переслідування. До принципів побудови даної системи належать: необхідність встановлення всіх ознак протиправного діяння, передбачених Кримінальним кодексом; з'ясування та конкретизація елементів кримінально-правової характеристики через його криміналістичну характеристику з урахуванням типових для даного діяння закономірностей і зв'язків; відповідність обставинам, передбаченим нормами Кримінального процесуального кодексу.

Тобто **предмет доказування** розглядається як єдність п'яти груп обставин, що визначають напрям і межі розслідування, а саме:

- *обставини, пов'язані із встановленням та доказуванням кримінального правопорушення;*
- *обставини, пов'язані із встановленням та доказуванням вини підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення;*
- *обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності підозрюваних;*
- *обставини, пов'язані із встановленням характеру і розміру завданої злочином шкоди;*
- *обставини, що сприяли формуванню злочинної групи та вчиненню протиправного діяння.*

Серед обставин, що підлягають встановленню, також необхідно виокремити: просторово-часові зв'язки між окремими слідами злочину та обставинами події; ідентифікаційні та ситуаційні властивості слідів і їхню доказову цінність; причини відсутності або наявності слідів як фактів, що суперечать природному перебігу аналогічних подій (негативні обставини).

Структура кожної окремої методики розслідування містить певну кількість елементів, серед яких необхідно виділити **типові слідчі ситуації**. Усі кримінальні правопорушення розслідуються в конкретних умовах часу, місця, оточуючого середовища, взаємозв'язку з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінкою осіб, що виявилися втягнутими у сферу кримінального судочинства, та під впливом інших чинників, що залишаються невідомими для уповноваженої особи.

Ця складна система взаємозв'язків утворює ту конкретну обстановку, в якій працює уповноважена особа та інші суб'єкти, що беруть участь у доказуванні розслідуваної події. Така обстановка одержала в криміналістиці загальну назву слідчої ситуації. Іншими словами, це існуюча на даний момент реальність, в умовах якої діє слідчий. Ситуацією в буквальному її значенні є сама реальність, яка виникає на певному етапі розслідування.

Формування слідчої ситуації залежить від таких компонентів: психологічного характеру; інформаційного характеру; процесуального і тактичного характеру; матеріального й організаційно-технічного характеру.

Поєднання усіх цих компонентів обумовлює індивідуальний характер кожної слідчої ситуації у кожен момент проведення розслідування. З таким визначенням даного поняття пов'язана можливість типізувати слідчі ситуації.

Слідча ситуація – це сукупність умов, що об'єктивно складаються в процесі розслідування злочинів, утворюють своєрідну обстановку на його певний момент, яка ставить перед слідчим проблему вибору відповідного напрямку подальших дій і прийняття тактичних рішень.

Тобто, визначивши слідчі ситуації при розслідуванні

кримінальних правопорушень, ми надамо відповідний алгоритм дій слідчого залежно від умов об'єктивної дійсності на певному етапі розслідування.

Також є важливим є достатнє теоретичне та технічне оснащення спеціалістів під час проведення окремих СРД, що дозволяє вилучити велику кількість матеріальної доказової інформації. Особливо це має важливе значення під час ОМП, оскільки докази, які будуть виявлені при його проведенні, дають змогу висувати певні версії, що будуть конкретизувати подальші напрямки розслідування. Завдяки побудові і перевірці зазначених версій можливе відпрацювання відповідних слідчих ситуацій, визначення та проведення інших СРД.

Важливим є поділ типових слідчих ситуацій залежно від етапу розслідування. Зокрема, типові слідчі ситуації на початковому, подальшому та заключному етапах. З огляду на зазначену класифікацію ми і розглядатимемо типові слідчі ситуації під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень.

?

Контрольні питання:

- 1. Поняття методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.*
- 2. Структура методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.*
- 3. Поняття криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень.*
- 4. Елементи способу вчинення злочину.*
- 5. Складові обставини вчинення злочину.*
- 6. Елементи криміналістичної характеристики злочинів.*
- 7. Поняття слідчої ситуації.*
- 8. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень.*

T

Теми рефератів

- 1. Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень як криміналістична категорія.*
- 2. Сутність та наповнення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень.*
- 3. Слідча ситуація: обов'язковий алгоритм чи можливість імпровізації?*
- 4. Версія: сутність, поняття та класифікація.*
- 5. Криміналістичні аспекти аналізу первинної інформації про вчинене протиправне діяння.*

ГЛАВА 2 РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ

2.1. Криміналістична характеристика вбивств

Вбивство є злочином проти життя особи і являє собою умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Кримінальна відповідальність за вчинення вбивства передбачена ст. ст. 115-119 КК України. Найбільш небезпечними є умисні вбивства, які належать до категорії особливо тяжких кримінальних правопорушень (ст. 115 КК України).

Кількість зареєстрованих в Україні убивств за останні роки є значним, а результати їх розслідування не задовольняють сучасним потребам суспільства. Так, у 2018 р. зареєстровано 5557 умисних вбивств, кваліфікованих за ст. 115 КК України. При цьому тільки у 1363 випадках винесено повідомлення про підозру. У 2019 р. – 5465, повідомлень про підозру – 1304, у 2020 р. – 3809, 1242 повідомлення відповідно. Незважаючи на зусилля правоохоронних органів у протидії злочинності, істотного покращення ситуації з розслідування поки не спостерігається. Занепокоєння викликає зростаючий професіоналізм і організованість протиправних проявів. Домінуючою тенденцією злочинності стає її корислива спрямованість. Зростає число убивств, чинених із застосуванням вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, вибухових речовин, вчинених на сексуальному ґрунті, новонароджених і неповнолітніх дітей, пов'язаних з маскуванням слідів правопорушення, в тому числі з розчленовуванням трупа.

Як свідчить практика, розслідування умисних убивств представляє для органів досудового розслідування серйозні труднощі. Значною мірою це пов'язано з особливим характером даної категорії кримінальних правопорушень: продуманістю їх вчинення, ретельною підготовкою, участю в реалізації задуму цілого ряду осіб. Для виконання задуманого убивства дедалі частіше складається план його підготовки, здійснення і приховання, залучаються люди зі злочинним досвідом, або особи,

які пройшли спеціальну підготовку, що робить його розкриття ще більш складним. Наведені, і багато інших обставин, що характеризують розглянуті кримінальні правопорушення, створюють значні труднощі на шляху їх розслідування. Складність розслідування вбивств зумовлена відсутністю, як правило, свідків, великою кількістю версій розслідування, характером речових доказів, а у деяких випадках інсценуванням обставин події правопорушення. До сказаного необхідно додати і недостатню кількість, а по деяких видах і відсутність до останнього часу наукових розробок і практичних рекомендацій, що враховують специфіку розслідування окремих категорій умисних убивств.

Ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень сприяє з'ясування даних, що складають криміналістичну характеристику вбивств, тобто сукупності криміналістична значущих елементів, що сприяють швидкому їх розслідуванню. До елементів криміналістичної характеристики вбивств належать:

- 1) спосіб підготовки, вчинення та приховування;
- 2) місце, час та інші елементи обстановки вчинення правопорушення;
- 3) найбільш характерні сліди, що виникають при вчиненні вбивств;
- 4) характеристика особи правопорушника;
- 5) характеристика особи потерпілого.

Названі елементи розглядаються у взаємозалежності один від одного.

Так, при розгляді першого елемента характеристики – способу вчинення правопорушення – важливо з'ясувати, як саме вбивство було вчинено – в умовах неочевидності або очевидності. З'ясування цієї обставини впливає на планування та організацію розслідування.

Очевидні вбивства характеризується перш за все, як такі, що вчиняються за сімейно-побутовими мотивами: ревності, помста, побутове хуліганство, особисті неприязні стосунки. Як правило, такі кримінальні правопорушення мають ситуативний характер – вчиняються без попередньої підготовки, під впливом

конфліктних стосунків між знайомими особами. Вони характеризуються тим, що місцем їх вчинення найчастіше є житло (приміщення, подвір'я), є очевидці і, як правило, на момент виявлення правопорушення відомий підозрюваний. Більшість вбивств названої категорії вчиняється у вечірній і нічний час, досить часто у стані алкогольного сп'яніння. Тому виявлення трупа з ознаками насильницької смерті у житлі вже є підставою для висунування версій про те, що вбивцею є особа з найближчого оточення потерпілого.

Вбивства, вчинені в умовах неочевидності, як правило пов'язані з подальшим приховуванням особи потерпілого, знищенням слідів, а іноді і трупа. До цієї категорій вбивств належать ті, що характеризуються наступними обставинами: труп або його частини виявлено поза житлом: на вулиці, в полі, лісі тощо; особа потерпілого невідома; відсутні очевидці, відсутня інформація щодо особи підозрюваного у вбивстві.

У ході розслідування вбивств, вчинених в умовах неочевидності, слідчий та працівники оперативних підрозділів відчують активну протидію слідству у встановленні правопорушника, а система дій правопорушника по досягненню мети супроводжується в певних випадках винятково по підготовці, учиненню і прихованню вбивства.

До вбивств, вчинених в умовах неочевидності, можливо віднести й ті, що ми перерахували вище, однак істотним розходженням буде той факт, коли слідчий не має (або має частково) суттєвої інформації з ряду істотних обставин убивства, якими, можливо, є:

- зникнення людини, за наявності відомостей, що свідчать про її вбивство;
- відсутність ідентифікаційних слідів правопорушення;
- виявлення останків або частин розчленованого трупа;
- особу трупа не встановлено;
- відсутність свідків і очевидців правопорушення;
- маскування убивства під некримінальну подію.

Розглянемо основні елементи криміналістичної характеристики вбивств.

Спосіб вчинення правопорушення є одним з основних елементів криміналістичної характеристики та складає комплекс взаємозалежних, цілеспрямованих актів поведінки особи з підготовки, вчинення та приховання правопорушення, вибір яких зумовлено особливостями соціального і природного середовища, особистості правопорушника, характером об'єкта та предмета злочинного посягання.

Виходячи з особливостей вчинення умисних убивств, аналіз способів підготовки, вчинення і приховання даного правопорушення, є основним. Дії з підготовки починаються з вибору місця і часу вчинення вбивства є визначальним для майбутнього убивці, тому що він визначає шляхи підходу і відходу з передбачуваного місця правопорушення для того, щоб процес вчинення вбивства відбувався за найбільш сприятливих для правопорушника умов. Для досягнення бажаного результату в максимально короткий час правопорушник підшукує або здобуває необхідне для цих цілей знаряддя убивства. Такими знаряддями з числа холодної зброї можуть виступати кастети, обушки, свинчатки, біти, дрюки, а також ножі, кинджали, шаблі, бритви, заточки тощо. Найчастіше застосовуваною вогнепальною зброєю для вчинення умисних убивств є пістолети, автомати, обрізи, перероблені стартові, будівельно-монтажні і газові пістолети, а також гранати, міни та вибухові пакети. У випадку, коли намір убивства виник раптово або за короткий період часу, з метою убивства можуть застосовуватися й випадкові предмети.

До підготовки можна віднести дії правопорушника, направлені на вивчення способу життя майбутньої жертви особою, яка готує вчинення вбивства, полягає в проведенні таких заходів:

- 1) прийняття вольового рішення про вчинення убивства;
- 2) установлення її місця проживання і режиму дня;
- 3) установлення маршрутів її пересування, наявність транспортних засобів і особистої охорони;
- 4) установлення місця роботи і займаної посади.

Після того, як особистість майбутньої жертви вивчено достатньою мірою, майбутній убивця приступає до розроблення неправдивого алібі, суть якого полягає в наступному: 1) визначення місця, на яке можливо послатися про перебування в ньому у певний час; 2) підшукування осіб, які б підтвердили перебування перевіюваного у певному місці в час вчинення вбивства; 3) докладний інструктаж осіб, які забезпечують алібі, про відповіді на запитання, що ставляться їм щодо висунутих положень по алібі.

Способами безпосередньо вчинення убивства можуть бути: 1) удушення (пальцями рук, ліктьовими суглобами, долонею, за допомогою кляпів, подушки, зашморгу, петлі); 2) утоплення; 3) отруєння (газ, отрута, радіоактивні ізотопи, харчові алкалоїди); 4) наїзд або скидання з автотранспорту; 5) вибуху; 6) використання високих або низьких температур (закопування в сніг, нагрівання, спалення); 7) використання природно-технічних засобів (скидання з висоти, закопування в землю).

Останнім елементом способу вчинення правопорушення є спосіб приховання вбивства. Ними можуть бути утаювання, фальсифікація, маскування того, що відбулося під некримінальну подію, приховання, розчленовування, або знищення трупа і знарядь убивства, переїзд на інше місце проживання і т. ін. Приховання трупа шляхом його знищення або розчленовування, а також знищення знарядь убивства і його частин також є поширеним способом приховання правопорушення і використовується практично у випадках, коли правопорушник був знайомий із потерпілим, або перебував із ним у близьких зв'язках. Змішані способи приховання правопорушення – це різні інсценування, спрямовані на приховання події правопорушення, його слідів, особистості правопорушника, окремих обставин шляхом створення штучної картини події. До її змісту входить: знищення слідів або залишення нових, створення фальшивої обстановки або видимості одного стану замість іншого, неправильних уявлень про його деталі.

Час, місце та обстановка події правопорушення. Обстановка вчинення правопорушення також є одним з основних елементів криміналістичної характеристики кримінальних

правопорушень. Подія правопорушення у всіх його фазах, безпосередня попередня підготовка та подальше негайне приховання слідів і інших об'єктів вчиненого діяння відбуваються у конкретних умовах місця з його речовою обстановкою, часу, освітленості, прояву певних природно-кліматичних факторів, виробничої діяльності, побуту тощо. Ці умови в різному ступені впливають на обстановку вчинення правопорушення. Вони складаються незалежно або з волі учасників правопорушення та в основному характеризують певне зовнішнє середовище і певні інші фактори об'єктивної реальності.

Поняття обстановки вчинення правопорушення має важливе криміналістичне значення, тому що воно якнайтісніше пов'язане з питанням оптимізації як практичної, так і дослідницької діяльності криміналістичної спрямованості. Зокрема аналіз розглянутого поняття дозволяє визначити коло його складових елементів, а виходить, і обставин, що підлягають з'ясуванню по конкретному кримінальному провадженню: час доби, день тижня, місяця, місце правопорушення, погодні умови, прилягаючі до вказаного місця комунікації, наявність поблизу житлових будинків, виробничих об'єктів тощо.

Звичайно правопорушник обирає час, коли немає свідків, коли потерпілий один у будинку чи в офісі або в іншому місці, нерідко вечірній або нічний. Місце вчинення вбивства – це найчастіше безлюдна місцевість чи квартира, в якій потерпілий може бути один, зруйновані будинки або такі, що будуються, інші місця, куди з різних обставин потрапляє потерпілий. Також це може бути транспорт: автомобільний чи залізничний. Місце правопорушення, як і обстановка, є надзвичайно важливим джерелом інформації, бо воно містить велику кількість слідів і речових доказів, що визначають напрям розслідування та є первинним матеріалом для висунення слідчих версій.

Найбільш характерні сліди, що виникають при вчиненні вбивств. Злочин із криміналістичної точки зору характеризується певними змінами матеріальної обстановки, у якій він готується, відбувається та приховується. Ці зміни на місці події залишаються

у вигляді слідів, які у криміналістиці поділяють на три великі групи: сліди-предмети, сліди-речовини та сліди-відображення. Сліди правопорушення мають важливе доказове значення, тому що вони є нерідко носіями інформації як про час і місце вчинення, так і про спосіб вчинення і приховання убивства, про осіб, які так чи так причетні до вчиненого правопорушення.

Виявлення їх, аналіз, встановлення причинних зав'язків дозволяють побудувати картину події, сформувати уявні або дійсні моделі правопорушення, механізм його вчинення. Дослідження таких слідів і речових доказів може вказати на особу правопорушника, особу потерпілого та обставини події, виявити негативні обставини, сліди приховання правопорушення.

Разом з тим доцільно виокремлювати групи типових слідів, що свідчать про характер дій правопорушника: а) ушкодження на трупі; б) позу трупа; в) ложе трупа; г) наявність (відсутність) знарядь та засобів учинення вбивства; г) стан одягу на трупі та його пошкодження; д) сліди у навколишньому середовищі (трасологічні сліди, мікрочастинки, одорологічні сліди та ін.). Зокрема, одяг може бути розірваний, розрізаний, з відірваними гудзиками, гачками, замками «змійками» зі слідами пошкодженнями, що утворилися в результаті нанесення жертві ударів колючо-ріжучим знаряддям. Типовими слідами при убивстві найчастіше є сліди контактної взаємодії: насильницьких дій на тілі потерпілого й сліди опору на тілі підозрюваного (укуси, садна, синці, рани, розриви, нашарування різних речовин, розірваний одяг потерпілої особи, гематоми на обличчі, шії, руках, стегнах); сліди на місці правопорушення (сліди ніг, рук, зубів, губ, боротьби, краплі крові, слина, сліди транспортних засобів та ін.); пошкодження й біологічні виділення (кров, сперма та ін.) на одязі потерпілої, правопорушника, а також на навколишніх предметах; сліди накладення й мікрочастинки на одязі, взутті, у піднігтьовому вмісті правопорушника й потерпілої; зміни в обстановці місця події, сліди протиправних дії і перебування підозрюваного та потерпілої особи на місці вчинення правопорушення (сліди виділень людського організму, нижня білизна, шпильки, волосся, ворсики одягу).

Інколи після вбивства, що притаманно, перш за все, сексуальним вбивствам, як чоловіків, так і жінок трупи розчленовуються, що робиться не для їхнього приховування, а для реалізації некрофільних потреб. Деякі правопорушники забирають із собою голову, інші частини тіла, внутрішні органи, які для них є фетишем. Ним може бути й одяг потерпілих, предмети жіночого туалету, дитячі речі, іграшки. У деяких випадках забираються гроші, коштовності, каблучки, сережки, інші прикраси, а також малоцінні предмети у вигляді шматка мила або речі, що взагалі не має ні якої вартості.

До слідів приховування правопорушення можуть бути віднесені: а) сліди впливу на труп; б) сліди приховування трупа або його частин. Сліди приховування правопорушення відображаються у навколишньому середовищі і залежать від чинника зв'язків правопорушник – жертва. Якщо має місце факт попереднього знайомства правопорушника і жертви, то у такому випадку, як правило, правопорушник впливає на труп жертви з метою ускладнення його ідентифікації та обирає відповідні місця щодо його схову (трупи переміщуються в інші місця, знищуються, розчленовуються, ушкоджуються та ін.). певний науковий інтерес мають підходи тих дослідників, які намагаються диференціювати сліди вбивства залежно від умов, в яких було вчинено злочин та особливостей виявлення трупа. Для сексуальних убивств притаманна відсутність так званих традиційних слідів, і ця обставина передбачає з боку слідчого здійснення активного, цілеспрямованого пошуку мікрослідів, які у більшості випадків є на місці події та трупі. Окрім цього, сліди залежать від умов виявлення трупа: місцем виявлення трупа є водний басейн або купа землі, пройшов тривалий час після вчинення правопорушення тощо.

Особа правопорушника, будучи одним з основних елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, перебуває в закономірному зв'язку з іншими її елементами. Криміналістичний аспект у вивченні особистості правопорушника охоплює широкий діапазон властивостей особистості.

У цьому зв'язку доцільно розглядати структуру особистості як сукупність соціальних, психологічних і фізичних властивостей. Різним властивостям особистості належить неоднакова роль у злочинній поведінці. Так, наприклад, навички й уміння можуть суттєво впливати на вибір того чи іншого предмета злочинного посягання, того чи того способу вчинення і приховання правопорушення. Аналіз розкритих кримінальних проваджень про умисні убивства дав нам можливість схематично згрупувати особистість убивці по різних категоріях.

Насамперед це особи обох статей, дорослі і неповнолітні, різних вікових категорій від 14 до і понад 70 років. У зв'язку з тим, що по всіх кримінальних провадженнях про убивства проводилися судово-психіатричні експертизи, тому фактично всі особи, затримані за вчинення умисного вбивства, в тій чи тій формі мали відхилення в психіці, тільки одна частина має приховані психічні аномалії (84 %), а інша частина їх має в різних яскраво виражених формах психічного розладу (16 %). Причому обидві ці категорії як перебували на обліку в психіатричних закладах (21 %), так і раніше на обліках у зазначених установах не були (79 %).

Характерним для зазначених груп є те, що в переважній своїй більшості ці особи мали кримінальне минуле (71 %), загальні і спеціальні рецидиви (54 %). Причому умисні убивства поодиночі (16%) вчиняли особи, які мають явні психічні відхилення, а для осіб протилежної категорії характерними були заходи по підготовці, вчиненню і прихованню убивства (84 %) і майже завжди такі убивства відбувалися в складі групи (76 %). Відзначимо, що значної диспропорції між особами, які живуть у містах і сільській місцевості, не спостерігалось. Переважна більшість є непрацюючими (52 %), не навчаються (26 %), мають низький рівень освіти (7 %). Виняток склали лише засуджені за вчинення вбивств на замовлення, де зазначені показники були відмінними від наведених вище.

Соціально-демографічним ознакам (стать, вік, освіта, місце проживання, місце роботи тощо) у юридичній літературі приділено досить уваги, тому на їх розгляді ми не будемо

зупинятися. Слід тільки зауважити, що в теперішній час, наприклад, у кримінології накопичено достатньо потрібних для криміналістики даних про особистість правопорушників, які вчиняють різні види кримінальних правопорушень. Багато з них у рамках криміналістичних вчень про формування протиправних навичок, способи вчинення правопорушення можуть бути включені в криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень. Соціальний і психологічний портрет особи правопорушника має різноманітні риси залежно від того, чи є злочин умисним або вчинений з необережності. Правопорушник, який вчинив убивство навмисно, характеризується негативно, має такі якості, як агресивність, жорстокість, егоїзм, цинізм, зневага до чужих інтересів, розпущеність тощо. Серед правопорушників цієї категорії переважають наркомани, сексуальні психопати, особи з психічними відхиленнями. У випадках необережних убивств правопорушники, як правило, не мають таких якостей. Дії правопорушника на місці події дозволяють дійти висновків щодо його обережності, продуманості дій, наявності фахових навичок, сили, жорстокості та ін.

Особа потерпілого. Особа потерпілого нерідко вказує на особу правопорушника (зв'язки потерпілого зі правопорушником, характер їхніх стосунків, мотиви вчиненого правопорушення). Тому вивчення особи потерпілого дозволяє висунути версії щодо вбивці, мотивів учинення правопорушення, в окремих випадках щодо віктимної поведінки потерпілого.

2.2. Початковий етап розслідування

Основними завданнями початкового етапу розслідування вбивств є:

- 1) *встановлення особи загиблої людини і безпосередньої причини смерті;*
- 2) *встановлення місця, часу і способу вчинення вбивства;*
- 3) *виявлення, фіксація та вилучення слідів вбивства, у тому числі тих, які дозволяють ідентифікувати*

правопорушника;

4) встановлення, розшук і затримання особи, підозрюваної у вчиненні правопорушення;

5) збирання доказав, достатніх для підозри особи у вчиненні правопорушення.

В процесі розслідування вбивств необхідно з'ясувати низку обставин, що підлягають встановленню та доказуванню. До них належать:

1) безпосередня причина смерті (що мало місце – насильницьке заподіяння смерті чи смерть сталася від інших причин (нещасний випадок, хвороба);

2) яким способом, за допомогою яких знарядь вчинено вбивство;

3) час настання смерті (має важливе значення для встановлення багатьох обставин, зокрема часу вчинення правопорушення, визначення кола можливих свідків, організації негласних слідчих дій, пов'язаних з пошуком правопорушника, та ін.);

4) місце вчинення вбивства;

5) обставини, за яких вчинено вбивство;

6) особа жертви (може бути встановлена в разі виявлення документів, що засвідчують особу, а також пред'явлення для впізнання особам, котрі першими виявили потерпілого, або тим, які проживають поруч з місцем події; особа жертви може бути встановлена шляхом звернення до криміналістичних обліків, зокрема, до дактилоскопічного і обліку осіб, які зникли безвісти;

7) співучасники вбивства і роль кожного з них у вчиненні правопорушення;

8) особа вбивці (може бути встановлено шляхом опитування свідків, складання портрету, його показу по телебаченню);

9) мотиви вбивства (помста, користь, ревнощі, бажання усунути конкурента, «розборки» мафіозних груп);

10) обставини, що сприяли вбивству (умисному чи необережному), заходи, яких треба вжити для попередження таких кримінальних правопорушень.

Названі обставини складають основні питання розслідування вбивств, але не вичерпують їх.

Початкові дії при розслідуванні вбивств включають *невідкладні слідчі (розшукові) дії*. Проводяться також негласні слідчі (розшукові) дії та організаційно-пошукові заходи: організація переслідування правопорушника, опитування громадян, які першими виявили труп, або тих, котрі перебували на місці правопорушення, організація спостереження в місцях можливого появлення правопорушника: на вокзалах, закладах харчування, пивних барах, улаштування засідок тощо.

Початковою невідкладною слідчою (розшуковою) дією є **огляд місця події і трупа** (ст.ст. 237 та 238 КПК). Особливості огляду місця події по справах цієї категорії впливають із специфіки характеру вбивства (застосування вогнепальної зброї, удавлення зашморгом, отруєння тощо). Важливими є також пошук і огляд слідів та речових доказів. Характер вбивства орієнтує слідчого на пошук слідів, характерних для застосування тих чи інших знарядь і засобів вчинення правопорушення. Так, слідами застосування вогнепальної зброї можуть бути гільзи, стріляні кулі, іноді пістолет, а також сліди крові, сліди опору (боротьби) і, що особливо важливо, мікросліди й сліди нашарування. Аналіз таких слідів дозволить дійти висновку про вид зброї, з якої було зроблено постріл; при дослідженні мікрослідів (крупинок, ниток) можна встановити групову належність тканини одягу правопорушника.

У випадках, коли наявні ознаки отруєння, на місці події необхідно вилучити посуд із залишками харчів, лікарські препарати (порошки, пляшки з ліками), виділення потерпілого.

При удавленні зашморгом чи повішенні особливу увагу слід зосередити на матеріалі зашморгу, його формі, способі в'язання, бо це часто пов'язано з фаховими навиками особи, яка вчинила злочин, і може вказати на певне коло осіб, які могли бути причетними до події. Так, при розслідуванні вбивства шляхом удавлення зашморгом жінки, труп якої був виявлений у водосховищі, дослідження характеру в'язання зашморгу вказувало на те, що воно притаманно фаховим діям телятників —

саме так зв'язують телят. Зять потерпілої був телятником. Незважаючи на висунуте їм неправдиве алібі, вину його було доведено.

Огляд місця події і трупа здійснюється з участю судово-медичного експерта, який виконує в цьому випадку функції фахівця. Він допомагає слідчому в здійсненні огляду, зосереджуючи свою увагу на огляді трупа. Проте це не означає, що огляд трупа здійснюється тільки судово-медичним експертом, слідчий бере в ньому найактивнішу участь. Огляд трупа здійснюється в певній послідовності, у такій саме послідовності фіксуються в протоколі його результати. При огляді трупа в протоколі зазначаються: а) загальні дані (зріст, вік, стать, поза, положення); б) одяг (його стан, ознаки, наявність слідів впливу знаряддя вбивства); в) будова тіла, колір шкіри, особливі прикмети; г) ушкодження, що є на тілі (розмір, форма, місце розташування).

Велике значення має огляд ложа трупа (тобто місця його виявлення). Тут можуть бути виявлені документи, предмети, загублені правопорушником, знаряддя вбивства та інші сліди, що мають значення для з'ясування характеру вчиненого правопорушення.

У процесі огляду місця події внаслідок аналізу виявленого слідчий у ході моделювання картини правопорушення може виявити негативні обставини — такі, що суперечать даним про природний розвиток подій. Зокрема, це може бути посмертний характер странгуляційної борозни при заяві про самогубство потерпілого, відсутність крові при чималому числі ножових поранень тощо.

До початкових слідчих (розшукових) дій належить **призначення судово-медичної експертизи**. Серед питань, що розв'язуються судово-медичною експертизою, можуть бути наступні:

- причина смерті, час її настання;
- характер та послідовність ушкоджень;
- чи міг постраждалий нанести собі ушкодження;
- при життєвість або по смертність ушкоджень трупа;

– його резус-фактор, що сприяє визначенню особливостей крові, сліди якої можуть бути виявлені на одязі підозрюваного.

Судово-медична експертиза відкриває можливість для індивідуальної ідентифікації особи по крові, частках м'язів, фрагментах кісток тощо.

Поряд із судово-медичною експертизою можуть призначатися й інші експертизи, в тому числі експертиза зброї, трасологічна, дактилоскопічна, біологічна, молекулярно-генетична та ін.

2.3. Подальший етап розслідування

Подальший етап розслідування пов'язується з пред'явленням особі повідомлення про підозру у порядку ст. ст. 276-279 КПК України. Негайно після пред'явлення повідомлення про підозру слідчий зобов'язаний провести допит цієї особи. На початку допиту необхідно запитати особу, чи визнає вона себе винною у вчиненні кримінального правопорушення, після чого їй пропонується дати показання. Таким чином характер слідчої ситуації цілком залежить від позиції підозрюваного на допиті, яка може мати чотири варіанти: 1) особа відмовляється давати показання і відповідати на запитання; 2) особа визнає себе винною частково; 3) особа визнає себе винною повністю; 4) особа не визнає себе винною.

У першій ситуації слідчий, звертаючи увагу на те, що давання показань є правом підозрюваного, все ж таки повинен спонукати його до вступу у спілкування і давання відповідних пояснень стосовно обставин вчинення вбивства. У другій і третій ситуаціях визначальним є фактор визнання вини і завданням слідчого є перевірка одержаних показань після закінчення допиту. У четвертій ситуації завданням слідчого є викриття підозрюваного у вчиненні вбивства шляхом оперування вже зібраними доказами, а також спрямування зусиль на визначення і використання інших джерел доказів.

Окрім завдань розслідування, що визначаються позицією особи щодо пред'явленого повідомлення про підозру, завданнями наступного етапу розслідування вбивств є:

- 1) встановлення всіх співучасників правопорушення і збирання доказів для їх притягнення як підозрюваних;
- 2) вивчення особистості підозрюваних з метою отримання інформації, необхідної для винесення справедливого вироку;
- 3) встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню вбивства, і вжиття заходів щодо їх усунення;
- 4) забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, та можливої конфіскації майна;
- 5) забезпечення безпеки учасників кримінального провадження за наявності загрози.

Для вирішення названих завдань проводяться комплекси організаційних, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, послідовність яких обумовлюється особливостями конкретної слідчої ситуації на тому чи іншому відрізку часу. Типовими для подальшого етапу розслідування вбивств є наступні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи:

- розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії щодо встановлення всіх співучасників вбивства, а також можливих його свідків;
- допит свідків, які з'явилися у кримінальному провадженні після допиту підозрюваного;
- заходи щодо забезпечення безпеки свідків, а також осіб, визнаних потерпілими у кримінальному провадженні про вбивство;
- одночасний допит двох і більше осіб (проводиться для усунення суперечностей між раніше допитаними особами);
- слідчий експеримент за участю підозрюваного, який визнав себе винним у вбивстві;
- призначення експертиз речових доказів, виявлених після допиту підозрюваного;
- призначення судово-психіатричної, судово-наркологічної експертиз підозрюваного.

2.4. Особливості розслідування окремих видів вбивств

У загальній методиці розслідування вбивств виділяють кілька особливих методик, що відрізняються специфікою, яка визначається ситуацією. До них належать: методика розслідування вбивств, що маскуються під нещасний випадок; методика розслідування вбивств за відсутності трупа потерпілого; методика розслідування вбивств, пов'язаних із розчленуванням трупа; методика розслідування вбивств на замовлення.

Кожна з названих методик має особливості в організації провадження початкових слідчих і оперативно-розшукових заходів.

Вбивства, що маскуються під нещасний випадок чи самогубство.

Найважливішою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні таких вбивств є *огляд місця події і трупа*. При огляді особливу увагу звертають на обставини виявлення трупа, його положення, стан одягу, сліди боротьби чи опору. В ході огляду можуть бути виявлені певні невідповідності (негативні обставини), характер яких дозволяє висунути версію про те, що мало місце інсценування події. До таких належать сліди, що суперечать загальній картині події або явно вказують на те, що подія відбувалася в іншому місці чи мала інший характер. Так, при огляді місця автотранспортної події наявність різаних ран на тілі постраждалого внаслідок наїзду є обставиною, що вказує на вбивство, інсценоване як нещасний випадок. Виявлення посмертної странгуляційної борозни на трупі як наслідок наїзду поїзду також є результатом інсценування і вказує на інший характер події, ніж той, що передбачався. Вбивства, що маскуються під нещасний випадок на виробництві, також вимагають ретельного аналізу слідів при огляді місця події, їх розміщення, співвідношення з частинами механізмів, що рухаються, співвідношення з часом вмикання чи вимикання механізмів. У цих випадках дуже важливим є зіставлення показань свідків з результатами огляду і даними судово-медичної

експертизи, що можуть виявити невідповідність, яка вказує на вбивство.

При розслідуванні вбивств, які інсценуються під самогубство, дійсна картина того, що сталося, може бути з'ясована внаслідок проведення як невідкладних, так і наступних слідчих дій. Так, при огляді місця події важливо встановити, чи міг загиблий сам собі нанести поранення, зав'язати зашморг (останнє може вказати на фахові навички), чи мають місце сліди боротьби або опору, що знайшли відображення як на трупі, так і в обстановці події (розбиті меблі, сліди крові на предметах обстановки). У разі застосування вогнепальної зброї важливо встановити дистанцію, з якої був зроблений постріл, виявити на пістолеті сліди пальців руки, що належать потерпілому або іншій особі.

Судово-медичне дослідження трупа дозволяє встановити сліди прижиттєвого або посмертного ушкодження, головним чином странгуляційної борозни. У випадках самогубства шляхом повішення *слідчим експериментом* з використанням вантажу, рівного вазі тіла загиблого, необхідно встановити, чи витримує мотузка вагу тіла.

У практиці розслідування нерідкі випадки, коли особа, яка вчинила самогубство, залишає перед смертю листи, записки. Якщо факт написання листа загиблим викликає сумнів, необхідно *призначити почеркознавчу експертизу*. При розслідуванні самогубства важливо зібрати дані про спосіб життя загиблого, встановити його психологічний стан, з'ясувати, чи не було заяв про прагнення піти із життя. У необхідних випадках можна *призначити судово-психіатричну або судово-психологічну експертизу за матеріалами кримінального провадження*.

Вбивства за відсутності трупа потерпілого.

У випадках зникнення особи, коли обставини вказують на можливість вбивства, приводом для порушення кримінальної справи і розслідування є заяви чи інші дані про її зникнення. Первісною слідчою дією в цій ситуації є *допит заявника і свідків* у кримінальному провадженні. В процесі допиту з'ясовуються час уходу (від'їзду) особи, яка зникла (години і хвилини),

можливий шлях її слідування, прикмети зовнішності, одягу, мета уходу (від'їзду), місце, куди особа мала прибути, дані про стан здоров'я, психічний стан, настрій. Слід з'ясувати також наявність у зниклого цінностей, грошей, документів, що засвідчують особу, дрібних речей брелків, запальничок, ключів та ін.

За допомогою негласних слідчих (розшукових) дій необхідно перевірити місця можливого перебування особи – місце роботи, проживання, місця проживання родичів і знайомих; лікарняні заклади, морги, місця затримання органами поліції та ін.

Допит свідків має на меті з'ясувати певні дані про зниклу особу, зокрема, її стосунки у сім'ї, наміри виїхати в певному напрямку, стосунки із знайомими, друзями, інтимні зв'язки, що приховуються. За показаннями свідків можна скласти приблизний маршрут руху особи до її зникнення і в місцях можливого її перебування провести *огляд з метою виявлення трупа*. Рекомендується направити окремі запити до місць проживання родичів та друзів зниклої особи з метою з'ясувати її перебування.

В процесі розслідування слідчий повинен скласти план розшуку трупа відповідно до місця його можливого приховання. Разом із цим, складаючи реєстраційну карту особи, яка безвісти зникла, слідчий робить запити в органи поліції інших областей про можливе виявлення невпізаного трупа, прикмети якого схожі з прикметами особи, яка зникла. Отже, необхідно вилучити якомога більшу кількість фотознімків особи, яка зникла, здебільшого близьких до часу зникнення.

По злочинах цієї категорії заявники нерідко є особами, які вчинили вбивство. З метою встановлення їх можливої причетності слідчий повинен зробити *огляд можливого місця події*. Це може бути квартира, надвірні будівлі, підвали, присадибна ділянка. Підставами для огляду можуть бути показання свідків про неприязні стосунки, погрози, майнові домагання тощо. При огляді слід виявляти негативні обставини (пішла взимку до крамниці – шапка і пальто на місці; поїхала до родичів – не взяла носильних речей і взуття), а також на сліди

крові, розкопування в надвірних будівлях і на присадибній ділянці. Так, у справі про зникнення громадянина Б., який начебто поїхав до своєї дочки, слідчий при огляді звернув увагу на свіжопофарбовані панелі кухні в квартирі зниклого. За словами свідків, ремонт був зроблений за тиждень до зникнення особи, при цьому панелі він фарбував сам блакитною фарбою, що різко відрізнялася від нового коричневого покриття. Проведені соскоби та їх дослідження підтвердили наявність слідів крові. За свідченням свідків, жінка зниклого пересаджувала смородину на ділянці під час її цвітіння, що викликало подив сусідів. При проведенні розкопок було виявлено труп.

Вбивства, пов'язані з розчленуванням трупа.

У кримінальному провадженні, пов'язаному із виявленням частини чи частин трупа, *огляд місця події* має своєю метою виявлення всіх частин трупа, огляд прилеглої місцевості, пакувальних матеріалів, а також засобів доставки частин трупа до місця їх виявлення. Для виявлення інших частин трупа необхідно надіслати запити до сусідніх областей, вказавши приблизно час і спосіб розчленування. Виявлені частини трупа повинні зберігатися в моргу в період можливого виявлення інших частин. Треба зазначити, що пакувальні матеріали мусять бути не тільки ретельно оглянуті (мали місце випадки, коли на газетах були виявлені адреси причетних осіб), а й сфотографовані і залучені до справи як *речові докази*, що можуть бути *пред'явлені для впізнання*.

Однією з невідкладних слідчих дій при виявленні частин трупа є *призначення судово-медичної експертизи*, в процесі якої можуть бути поставлені і вирішені наступні питання:

- 1) чи є виявлене частинами тіла людини;
- 2) чи належать усі виявлені частини одному трупу;
- 3) стать, вік, зріст потерпілого, чи є ознаки (шрами, татування), що можуть сприяти встановленню особи;
- 4) причина смерті, час настання смерті, прижиттєве або помертньо було зроблено розчленування трупа;
- 5) яким предметом завдана смерть, яким знаряддям (припустимо) зроблено розчленування трупа, чи залишилися на

кістках і хрящах трупа сліди знаряддя розчленування, що мають індивідуальні ознаки;

б) чи не має особливостей способів розчленування трупа, який вказує на фахові навички правопорушника;

7) чи не був потерпілий хворим, ознаки захворювання.

Разом з призначенням судово-медичної експертизи мають виконуватися дії, пов'язані з ідентифікацією особи загиблого, зокрема, демонстрація фотографії по телевізору, дактилоскопіювання з метою перевірки за криміналістичними облікам попередньої судимості, заповнення карти невпізанного трупа з метою її зіставлення з картами осіб, які зникли безвісти, пред'явлення частин тіла для впізнання особам, які заявили про зникнення їх рідних чи близьких. При встановленні особи вбитого подальші слідчі дії спрямовані на з'ясування його родинних, дружніх, інтимних зв'язків для встановлення осіб, причетних до правопорушення, і місця його вчинення.

В процесі проведення *обшуків* слід зосереджувати увагу на пошуку слідів крові, знарядь розчленування, пакувальних матеріалів (їх частин), які в подальшому можуть бути використані для встановлення причетності особи до вчиненого правопорушення. При *затриманні і освідуванні підозрюваного* необхідно фіксувати увагу на слідах крові, а також слідах боротьби чи опору.

?

Контрольні питання

1. Структура криміналістичної характеристики вбивств.
2. Обстановка учинення правопорушення.
3. Способи вчинення правопорушення.
4. Час та місце вчинення правопорушення.
5. «Слідова» картина правопорушення.
6. Характеристика особи правопорушника та потерпілого.
7. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування вбивств.

8. Типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування вбивств.

9. Особливості проведення огляду місця події.

10. Тактичні прийоми обшуку.

11. Особливості затримання підозрюваних.

12. Тактика допиту і одночасного допиту двох чи більше осіб.

13. Особливості різних видів пред'явлення для впізнання.

14. Використання спеціальних знань при розслідуванні вбивств.

Т

Теми рефератів

1. Використання даних криміналістичної характеристики при розслідуванні вбивств.

2. Особливості розслідування вбивств на замовлення.

3. Особливості розслідування вбивств у разі зникнення людини та наявності підстав для її вбивства.

4. Особливості розслідування тяжких тілесних пошкоджень, що призвели до смерті.

5. Особливості розслідування вбивств новонароджених.

ГЛАВА 3.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

3.1. Криміналістична характеристика крадіжок

Злочини проти власності становлять одну з найпоширеніших і найнебезпечніших груп кримінальних правопорушень, оскільки посягають на одне з найбільш цінних соціальних благ – право власності. Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватись і розпоряджатись своєю власністю. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Передбачена у розділі VI Особливої частини КК України відповідальність за всі посягання на власність незалежно від їх форми, забезпечує всім суб'єктам права власності однаковий кримінально-правовий захист, як того вимагає Конституція України. Родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом VI Особливої частини КК України є суспільні відносини власності, тобто відносини з приводу володіння, користування і розпорядження майном. Предметом цих кримінальних правопорушень закон називає майно, яким є речі матеріального світу з притаманними їм ознаками фізичного, економічного та юридичного характеру. Фізичні ознаки – означають, що речі можуть бути вилучені з законного володіння, пошкоджені або знищені. Економічними ознаками є те, що речі повинні мати мінову та споживчу вартість і бути відокремлені від природного середовища чи бути створені заново. Юридичними ознаками майна є те, що воно повинно бути чужим для винного; має належати іншому суб'єкту права власності та не повинно виступати предметом правопорушень, відповідальність за які передбачена іншими розділами Особливої частини КК України (зброя, наркотичні речовини тощо).

Низький життєвий рівень населення, безробіття, зниження рівня заробітної плати, інфляція, недостатня соціальна захищеність населення, зростання цін на комунальні послуги, товари першої необхідності, наявність біженців, пов'язана зі збройним протистоянням російській агресії на сході нашої країни призводить до появи осіб, здатних злочинним способом здобути матеріальні блага. В умовах спаду економіки в Україні спостерігається зростання злочинності корисливої направленості, зокрема крадіжок, про що свідчать статистичні дані Генеральної прокуратури України. При цьому рівень їх розкриття є досить низький і складає від 31 до 37 %. Так у 2016 р. з 282947 крадіжок вручено повідомлення про підозру у 59418 випадках, у 2017 р. з 231931 – 71722, у 2018 р. з 208182 – 69500, у 2019 р. з 175758 – 60308, у 2020 р. з 153776 – 60776. Кількість крадіжок приватної власності у загальній структурі злочинності займає менше ніж 50 %. Так, у 2020 р. з облікованих 360622 кримінальних правопорушень вчинено 153 776 крадіжок приватної власності, що складає 42 %.

Будь-яке правопорушення, у тому числі й крадіжка, являє собою подію, що характеризується сукупністю тільки йому притаманних властивостей і відмінних ознак. Разом з тим ці кримінальні правопорушення мають і спільні риси, які дозволяють дати їм узагальнену характеристику і виділити при цьому певну специфіку розслідування окремих видів крадіжок. Криміналістична характеристика крадіжок як наукова категорія, що є системою відомостей, взаємопов'язаних між собою складається з наступних елементів:

- 1) обстановку, в якій готуються і вчиняються крадіжки;
- 2) предмет злочинного посягання;
- 3) способи вчинення крадіжок;
- 4) типові сліди правопорушення;
- 5) характеристика особи правопорушника (типу та характеру злочинних груп);
- 6) характеристика особи потерпілого.

Одним з елементів криміналістичної характеристики крадіжок є **обстановка, в якій готуються та вчиняються**

крадіжки. Перш за все, це місце вчинення правопорушення. З огляду на це виділяються крадіжки:

- з приміщень підприємств та організацій: крамниць, кіосків, складів, готелів, санаторіїв, гардеробів тощо;
- з приватних володінь громадян: гуртожитків, квартир, садиб, дачних ділянок тощо;
- з цехів промислових підприємств, підприємств агропромислового комплексу, комунальних господарств і будівельних майданчиків, а також вантажів на залізничному, річковому, морському і повітряному транспорті;
- особистих речей (сумок, рюкзаків) громадян на вокзалах, з купе поїздів тощо;
- кишенькові (на базарах, у місцях скупчення людей, громадському транспорті).

Крадіжки належать до групи кримінальних правопорушень, місце вчинення яких локалізується просторово, у більшості випадків обмежено невеликою площею (ділянка місцевості, приміщення тощо). За характером зв'язку протиправних дій з особливостями місця їх вчинення можна виділити три різновиди крадіжок:

а) місце заздалегідь обирається правопорушником і є одним із чинників формування способу підготовки та вчинення крадіжки. Так, квартирні крадіжки вчиняються здебільшого у містах, переважно у районах новобудов. При цьому використовуються зручні для злодія конструктивні особливості входних дверей (наявність щілин, відкривання всередину житла, недосконалість засувних пристроїв та ін.), відсутність охоронної сигналізації, «вразливість» перших і останніх поверхів багатоквартирних будинків, обмежена кількість квартир на сходових площадках тощо;

б) місце, пов'язане з предметом крадіжки (склади окремої продукції, будівельні майданчики тощо);

в) крадіжки, в яких вибір місця реалізації протиправних дій випадковий (кишенькові крадіжки).

Таємний характер крадіжок обумовлює вибір відповідного часу їх вчинення, що тісно пов'язаний з місцем злочинних дій.

Так, квартирні крадіжки вчиняються переважно з 10 до 16 годин у робочі дні тижня; крадіжки з крамниць, комор вчиняються у вечірні та нічні часи, в святкові або вихідні дні; значна кількість кишенькових крадіжок вчиняються вранці або у вечірні часи (години «пік»), коли виникає сприятлива для них ситуація у міському транспорті, крамницях, на ринках та в інших багатолюдних місцях.

Важливе місце серед елементів криміналістичної характеристики крадіжок посідають відомості щодо **предмету злочинного посягання**. Цей елемент тісно пов'язаний з місцем вчинення правопорушення. Так, під час квартирних крадіжок викрадаються: гроші (в тому числі іноземна валюта); вироби з коштовних металів, каменю і скла, антикваріат, ноутбуки, сучасні технічні пристрої (power bank, мобільні телефони, планшети тощо), вироби з хутра. Рідше викрадаються телевізори, відео-, аудіоапаратура, персональні комп'ютери, одяг, взуття та інші предмети господарсько-побутового призначення, продукти харчування.

З садибних ділянок та дачних будинків, крім означених вище предметів можуть викрадатись: зелені насадження: саджанці дерев, кущі; сільськогосподарська продукція: фрукти та овочі та продукція їх переробки; засоби для відпочинку: надувні човни, мотори до човнів, мопеди, мотоцикли, велосипеди, надувні матраци, риболовні снасті тощо; сільськогосподарський інвентар, інструменти; будівельні матеріали; вироби з металу.

Предметом кишенькових крадіжок є гроші, коштовності, мобільні телефони. Предметом крадіжок можуть бути частини транспортного засобу: автомобіля, мотоцикла, мопеда, трактора як комплекти агрегатів і деталей, що можна розібрати (мотор, шасі, колеса, магнітофон та ін.). У сфері комунального господарства предметами крадіжок є електролічильники, телевізійні антени, частини агрегатів ліфтів, електропроводка з кольорових металів тощо. Зі складів, баз, цехів викрадаються окремі види готової продукції, інструменти та виробниче обладнання, сировина. Щорічно збільшується кількість крадіжок

вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухових речовин з військових частин, складів та інших сховищ.

Визначення предмета крадіжки під час розслідування конкретного правопорушення сприяє встановленню інших його елементів, зокрема окремих характеристик особи правопорушника, обстановки вчинення та ін. Так, орієнтування правопорушника на місці крадіжки, швидкість і цілеспрямованість дій при виборі схованок і відборі коштовностей свідчить про досить хорошу інформованість (обізнаність) правопорушника про місце знаходження предметів, що його цікавлять; крадіжки з автомашин, апаратури, електролічильників, телевізійних кабелів, антен тощо вчиняються, як правило, особами, які володіють певними професійно-технічними знаннями і навичками.

Найбільш інформативним джерелом у криміналістичній характеристиці крадіжок є відомості про **способи вчинення кримінальних правопорушень** даного виду. За останні роки крадіжки чужого майна набули рис організованої і професійної спрямованості, відрізняються кваліфікованими способами їх вчинення, що включають різноманітні дії з підготовки до крадіжки, безпосередньому заволодінню матеріальними цінностями (майном), а також приховуванню слідів злочинного посягання. До числа дій правопорушників з підготовки до вчинення крадіжки слід віднести:

– вибір об'єкта крадіжки. При обранні об'єкта крадіжки враховуються наступні чинники: наявність засобів охорони; додаткові системи контролю за об'єктом (відеоспостереження, сигналізація); якість запірних пристроїв. На вибір об'єкта також впливає: зовнішній вигляд приміщення або будівлі (наявність сучасного ремонту та дизайну, кількість поверхів), наявність технічних пристроїв забезпечення життєдіяльності господарів (систем кондиціонування, опалення, супутникові антени тощо); можливість непомітного підходу до об'єкта та зникнення з викраденим (наявність сусідів);

– спостереження за об'єктом. У більшості випадків правопорушники самотійно вчиняють такі дії. Вони полягають у

вивченні кількості мешканців на об'єкті, розпорядку їх робочого дня, часу, у який вони відсутні; ступені захисту об'єкта, розміщенні камер спостереження; визначенні можливих шляхів безперешкодного проникнення на територію тощо. Спостереження може вестись у безпосередній близькості до об'єкта чи на відстані за допомогою бінокля або іншої техніки;

– підготовка необхідних технічних засобів вчинення та приховування кримінального правопорушення. Засобами проникнення до приміщення потрібно вважати знаряддя зламу, що класифікують за трьома видами: спеціально призначені для злочинних цілей: («уїстіті», «фомка», «балерина», «гусяча лапка»); ті, що мають побутове призначення: (інструменти, прилади для різки металу); ті, що випадково опинилися на місці події: «смуги заліза, металевий прут, частина водопровідної труби і т. п.). У сучасних умовах частіше використовуються інструменти, що працюють на акумуляторах: дрилі, «болгарки», портативні газозварювальні апарати, розсувні пневматичні пристрої. Правопорушники-професіонали частіше за все застосовують відмички або пристрої для бампінгу. Приховування слідів кримінального правопорушення відбувається застосуванням гумових рукавичок, одяганням бахіл на взуття або знищенням слідів шляхом протирання поверхні. Заздалегідь готуються сумки, рюкзаки для упаковки викрадених речей. Для зникнення з місця вчинення кримінального правопорушення використовують, частіше за все, автомобілі з водієм, який під'їжджає у момент завершення крадіжки.

– у разі вчинення кримінального правопорушення у групі здійснюється підбір учасників та розподіл ролей. Співучасники при розслідуванні крадіжок, як правило, обираються за наступними критеріями: надійні та віддані з точки зору поведінки у самих різних ситуаціях; зі злочинним досвідом або перевірені у передкримінальних ситуаціях; які мають злочинний авторитет та здатні вирішувати питання по розділу сфер діяльності організованих злочинних груп; фізично розвинуть, які мають навичками володіння зброєю, прийомами боротьби тощо; з володінням певними професійними навичками (злам перешкод

певним способом, користування ріжучими апаратами і т. п.); які мають інформацію про діяльність підприємств, організацій, установ або колишні їх працівники; збувальники викраденого; 8) з особистим транспортом, приміщенням для зберігання викраденого тощо.

Безпосередньо спосіб вчинення кримінального правопорушення, безумовно, є найважливішою складовою та включає дії правопорушника з заволодіння майном. За способом вчинення правопорушення крадіжки доцільно поділяти на дві категорії:

а) ті, що вчиняються відкритим способом: проникнення в помешкання з використанням вільного доступу через залишені відкритими двері чи вікна; проникнення в житло під раніше вигаданим для потерпілого приводом (представившись поліцейським, електриком, сантехніком тощо); з використання спільного проживання з потерпілим або встановлених з ним довірливих відносин.

б) пов'язані зі зломом перешкод:

– проникнення в помешкання через двері шляхом: а) вибивання (віджиму) дверей тілом, ногами (грубий злом); б) віджиму дверей пристосованими для цього знаряддями злому або інструментами господарсько-побутового призначення; г) просвердлювання отвору в дверях для відчинення замка зсередини; д) вибивання, вирізання фільонок; е) випилювання замка; ж) пошкодження петель дверей, вибивання шпонки петлі;

– проникнення через двері помешкання шляхом підбору ключів або відмичок до замикаючих пристроїв;

– проникнення через вікно або балкон.

Зазначимо докладніше основні сучасні способи проникнення до житлових будинків:

1. Впливом на механізм замка:

– шляхом бампінгу відкриваються замки з циліндровим механізмом. Ключ, що приблизно підходить за розмірами під отвір в замку або спеціальний пристрій у формі ключа вставляють і забивають молотком, не надто сильно завдаючи ударів. При цьому штифти замкового механізму від'єднуються

або руйнуються і замок відкривається;

– за допомогою відмички відкриваються замки будь-якої конструкції. Професійні злодії здатні відкрити замок підручними засобами: шпильками, спицями, шпильками, ножами, дротом або набором спеціально виготовлених відмичок, підбираючи їх в кожному випадку. Сучасна відмичка є електромеханічної конструкції;

– висвердлювання замкової системи або вибивання замку. Це робиться за допомогою сильного удару по циліндру у місце замкової шпарини молотком або його дією на долото чи зубило після чого циліндр вискакує з корпусу замка; висвердлюванням частини циліндрового механізму замка у місці розташування штифтів; розпилем чи перекушуванням дужки навісного замка;

– через вплив на ригель зовні натисненням на його виступаючу частину за допомогою твердого плоского предмета – викрутки, леза ножа, металевої пластини, стамески тощо з метою примусового пересування його у відкрите положення;

– підбором ключа. Типові недорогі замки часто встановлюються масово, завдяки низькій ціні на виробі, завдяки чому наявність відповідного ключа не буде проблемою для фахівця зі зломів;

– руйнування механізму замка кислотою. В один з отворів вливається кислота, що руйнує механізм і двері відкриваються простою викруткою.

2. Злам вхідної двері або вікна будинку шляхом їх руйнування:

– вибивання плечем, ногою або з використанням кувалди чи сокири дверей, що відкриваються всередину;

– знешкодження полотна дверей або лутки біля петель чи перепилювання самих петель болгаркою або їх віджим ломом;

– розпил полотна двері навколо замка та видалення його фрагменту разом із замком. Такі дії іноді проводяться з використанням спеціально виготовленого злодійського інструменту – «клешні рака», дія якого заснована на ріжучих

властивостях ножиць по металу. Накладні замки відкривають роблячи отвір у полотні двері з наступним просовуванням руки та відкриття замка зсередини;

– руйнування дверей шляхом віджимання. Для цього лом або монтування вставляють між дверима і луткою та обертальним рухом ламають частину лутки зі скобою запирання або частину дверей або вставляють лом внизу дверей і підіймають їх шляхом руйнації лутки чи петель. Останнім часом правопорушники, реалізуючи цей спосіб, стали використовувати спеціально доопрацьовані домкрати, що приводяться в дію як механічним, так і пневматичним способом;

– при проникненні через вікно – його розбивають стороннім предметом або видавлюють чи вирізають склорізом або злодійським інструментом – «балериною». Можливим є відкриття вікна з використанням лому або монтування, що вставляється у щілину між створами вікна та віджимается. При цьому руйнуються віконні запори або рама вікна разом зі склом. Якщо на вікнах встановлено ґрати, то залежно від їх закріплення вони перепилуються або за допомогою лома чи монтування виривають разом із цвяхами чи шурупами.

3. Проникнення у будівлю без зламу, або «безінструментальний» спосіб полягає у використанні наперед викрадених у господаря ключів від вхідних дверей. Іноді господарі ховають ключ в обумовленому місті або залишають відкритими вхідні двері, вікна, балкон, чим з успіхом користуються крадії;

4. Без проникнення або з проникненням у будівлю таємно від господарів або з дозволу господарів, зловживаючи їхньою довірою. Такі способи крадіжок трапляються, коли господарі: зайняті роботами у садку чи на огороді приватного будинку; відпочивають часто із вживанням горілчаних напоїв, внаслідок чого втрачають пильність та не звертають увагу на наявність сторонніх осіб або засинають, не вживаючи заходів до збереження майна; разом відпочивають зі правопорушниками, які увійшли до них у довіру.

Потрібно зазначити, що у більшості випадків

правопорушники застосовують сукупність способів проникнення. Невдале застосування одного зі способів примушує правопорушника використовувати інший, тобто має місце ситуаційна обумовленість способів учинення кримінального правопорушення.

Загальноприйнятими способами приховування кримінального правопорушення є утаювання, знищення, маскування або фальсифікації інформації, отриманої під час розслідування.

Утаювання є способом приховування, що полягає у ненаданні слідчому інформації про вчинене кримінальне правопорушення. Характерними ознаками цього способу є приховання злодієм знарядь злому і крадених цінностей; умовчання або відмова від дачі правдивих показань; невиконання законних вимог слідчого та ін. Утаювання може здійснюватися в активній та пасивній формах. До активних форм у розглядуваній категорії злочинів належать: використання сприятливих умов обстановки: відсутність свідків, очевидців, у будні дні та нічний час, віддаленість від міст, відсутність охорони тощо; швидка реалізація викраденого майна; зберігання викраденого у заздалегідь підготовлених схованках. У пасивній формі утаювання проявляється у недонесення інформації про злочин, відмова від давання показань, невиконання вимог слідства.

Знищення проявляється у видаленні на місці вчинення кримінального правопорушення слідів: рук, взуття, зламаних замків, перешкод, прибирання недоїдених продуктів харчування тощо. Ліквідація правопорушником слідів, що викривають його в крадіжці може бути повним (наприклад, стирання папілярних візерунків рук з поверхні предметів обстановки квартири, на яких вони залишені; спалювання одягу та взуття правопорушника тощо) або частковим, наприклад, перед тим, як покинути обкрадену квартиру правопорушники посипають підлогу їдкою речовиною (порошок гірчиці, тютюн, гас, одеколон та ін.), які нейтралізують (знищують) запахові сліди і виключають можливість застосування службово-розшукової собаки.

Маскуванням є зміна уявлення у осіб, які опинилися

свідками крадіжки або слідчого щодо злочинного характеру вчинюваних дій і причетності до них певної особи. Характерними ознаками маскуваня є здійснення підготовчих до крадіжки дій під пристойним для жертви мотивом щодо мети відвідання його житла; здійснення злomu перешкоди під час наявності зовнішніх звуків (посилене гуркотіння трамваю, що проходить поблизу, ріжучих інструментів, що використовуються сусідами); зміна зловієм свого зовнішнього вигляду (зачіски, за допомогою парика, темних окулярів, капронової панчохи з прорізом для очей, відрощування бороди перед учиненням кримінального правопорушення з наступним голінням або, навпаки, зміна одягу і т. ін.), що утрудняє і навіть виключає запам'ятовування можливими очевидцями крадіжки обличчя правопорушника та подальше його впізнання; вживання гумових рукавичок, бахіл на взуття і т. ін.; приведення в початковий вигляд зламаних дверей, вставлення шибок, висунутого скла.

Фальсифікація полягає у створенні неправдивої інформації про подію або підробка носіїв такої інформації та може виражатися в умисному залишенні на місці крадіжки чужих слідів рук і інших «речових доказів» причетності до крадіжки певної людини; підміні, дублюванні предметів крадіжки; повній або частковій підробці документів на викрадені номерні речі; частковій переробці краденого з метою зміни його зовнішнього вигляду чи призначення; обмові співучасника. Комбінованим способом фальсифікації є «хибне алібі» – створення зловієм помилкового уявлення щодо свого перебування у момент здійснення крадіжки в іншому місці.

Зазначені вище способи можуть проявлятися як окремо, так і в тісному переплетенні між собою, створюючи так звані змішані способи приховання кримінального правопорушення.

Дії правопорушників з підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення складають динамічну систему взаємодії матеріальних об'єктів, що супроводжується утворенням різного виду слідів, які є джерелами інформації про подію кримінального правопорушення та його учасників.

Як відомо сліди в криміналістиці поділяються на сліди-предмети, сліди-речовини та сліди-відображення. «Сліди-предмети – це всі матеріальні предмети, які мають стійку зовнішню форму, наприклад недопалок, шапка, носова хустка, ніж, гільза, залишені на місці події, а також частини цілого. Сліди-відображення – це матеріальні копії слідоутворюючих об'єктів. Сліди-речовини є частинами рідкої чи газоподібної речовини, наприклад плями крові, частки пилу, бруду, барвника, запахової речовини тощо.

Традиційними для крадіжок залишаються трасологічні сліди. При проникненні у будинок чи квартиру шляхом видавлювання дверей на її поверхні залишаються сліди знарядь зламу та інструментів, пальців та долоней рук, взуття, нашарування різних речовин, волокна, шматків ниток тощо в залежності від механізму впливу на двері. Відповідна локалізація слідів може бути у разі, коли правопорушник після виламування дверей для запобігання привернення уваги, ставить їх на місце. В самих будинках можуть бути виявлені сліди рук або рукавичок, у разі їх використання. Локалізація цих слідів залежить від дій правопорушника, місць знаходження викрадених предметів. Практично завжди на підлозі, лінолеумі, ковдрах у кімнатах залишаються поверхневі сліди взуття, можливо з нашаруванням ґрунту. Також залишаються предмети, залишені правопорушниками: мікрочастки одягу, дрібні речі, зміст карманів (мікрооб'єкти), недопалки; сліди біологічного походження: слина, піт, лупа, інші виділення організму.

Серед характеристик особи правопорушника вагомими з криміналістичної точки зору є соціально-правові ознаки. Так, за ступенем володіння професійними навичками крадіїв можна поділити на такі групи:

а) непрофесійні крадії, які, як правило, вперше вчиняють правопорушення та за обставинами (звільнення з роботи, хвороба) опинились у тяжкому матеріальному становищі або

б) випадкові правопорушники, які викрадають майно, що не охороняється, як правило, у стані

сп'яніння;

в) кваліфіковані злочинці зі стійкою направленістю на вчинення правопорушення, які мають досвід вчинення крадіжок та відповідний професійний інструмент.

Кваліфікація правопорушників корелюється з особою потерпілого: професійні злочинці, як правило, обирають заможних осіб, незважаючи на можливі складнощі з проникненням до будинку або квартири. І, навпаки, непрофесійні крадії обирають менш охоронювані об'єкти, незважаючи на наявність та кількість матеріальних цінностей, що там знаходяться.

3.2. Початковий та подальший етапи розслідування крадіжок

Зміст початкового етапу розслідування крадіжок чужого майна визначається слідчою ситуацією, що склалася в залежності від часу, що минув з моменту крадіжки або виявлення її слідів, предмета крадіжки, поведінки винних, потерпілих, свідків та ін. Кожна конкретна крадіжка на початковому етапі розслідування характеризується властивою лише їй слідчою ситуацією. Проте узагальнення слідчої практики дозволяє виділити деякі найбільш типові слідчі ситуації, що визначають загальний напрямок розслідування, його тактичні завдання, засобом вирішення яких є тактичні прийоми, їх комбінації та тактичні операції – комплекс узгоджених між собою слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, об'єднаних спільною метою.

Найбільш типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування крадіжок є такі:

1. Факт крадіжки встановлений, але немає відомостей про особу підозрюваного. Заява, повідомлення про крадіжку надійшло від потерпілого, його родичів, сусідів, інших осіб, які виявили явні ознаки крадіжки (зламани двері квартири, будинку, гаража, відсутні певні речі та ін.). Така слідча ситуація в інформаційному плані є найменш сприятливою, а в організаційному – найскладнішою. Основним завданням у цій ситуації є встановлення особи, яка вчинила крадіжку та виявлення предмета

крадіжки. Для цього можуть проводитися тактичні операції «збирання відомостей про правопорушника» і «розшук викраденого майна». Здійснення їх починається з попереднього опитування потерпілого щодо змін, внесених діями правопорушника до обстановки місця події (незвичайне розміщення, поява невідомих речей, зникнення предметів тощо). Огляд місця крадіжки проводиться послідовно, цілеспрямовано, із застосуванням методів виявлення слідів ніг, рук, знарядь злому, якщо правопорушник долав будь-які перешкоди, вилучаються об'єкти з можливими мікрослідами на них. Увагу треба приділяти предметам, що могли бути залишені правопорушником: шарф, рукавички, запальничка, носовичок тощо. Одночасно з оглядом місця події слід організувати роботу кінолога, доручити працівникам оперативних підрозділів провести опитування сусідів, родичів потерпілого з метою встановлення можливих свідків-очевидців з тих, що проживають або працюють у безпосередній близькості від місця крадіжки, зібрати відомості про осіб, які могли вчинити злочин, встановити місце їх перебування.

Деякі відомості про особу, яка вчинила крадіжку, можна отримати шляхом допиту свідків, які бачили, наприклад, сторонніх осіб поблизу місця крадіжки незадовго до або незабаром після її вчинення. Дуже важливо визначити точний час вчинення крадіжки. Сприяє встановленню, а надалі і викриттю правопорушника виявлення на тілі, одязі, взутті підозрюваного або в його житлі слідів та знарядь кримінального правопорушення (ушкоджень, нашарувань різних речовин, відмичок, набору ключів, інших пристроїв, викраденого майна). Важливо також оглянути прилеглі до місця крадіжки приміщення, місцевість, перевірити найімовірніші місця збуту викраденого (ринки, ломбарди). Можливо призначення окремих видів експертиз з вирішення питань діагностичного характеру. Найчастіше при цій ситуації призначається дактилоскопічна експертиза з метою вирішення питань: а) чи придатні виявлені на місці крадіжки сліди папілярних візерунків для ідентифікації особи, яка їх залишила; б) термін давності виявлених слідів; в)

одним або різними особами залишені сліди рук на місці події; г) який механізм утворення слідів рук (внаслідок яких дій вони залишені); д) сліди рук на місці крадіжки залишені потерпілою або іншою особою.

При виявленні чітких слідів папілярних візерунків пальців рук, що не належать потерпілому, вони перевіряються за даними кримінальної реєстрації.

2. *Факт крадіжки встановлено, є відомості про передбачуваному правопорушника: вік, стать, риси зовнішності, особливі прикмети, одяг та інше.* Основні завдання: затримання злодія, виявлення викраденого майна. Зокрема, організовується проведення тактичних операцій, направлених на розшук правопорушника його затримання по «гарячих» слідах, розшук викраденого майна, що включають в себе різноманітні слідчі (розшукові) дії, в тому числі і негласні з використання можливостей оперативних підрозділів.

Велике значення має встановлення свідків та їх допит. Так, коло свідків у провадженні про крадіжку визначається в залежності від особливостей розслідуваної події. При вчиненні квартирних крадіжок слід виявляти свідків, перш за все, серед мешканців будинку в якому вчинено крадіжку та які частіше за все перебувають за місцем мешкання: пенсіонери, домогосподарки, учні. Опитуванню також підлягають працівники обслуговуючого персоналу житлово-експлуатаційних закладів: двірники, прибиральники, слюсарі, електрики та ін.). При розслідуванні крадіжок, учинених з приміщень державних чи колективних організацій, дачних кооперативів свідки виявляються з числа клієнтів, працівників, в тому числі охоронних фірм. Особливу групу свідків складають працівники ломбардів, а також водії таксі.

При затриманні підозрюваного його слід негайно його оглянути з метою виявлення викраденого, знарядь та слідів кримінального правопорушення. Позитивні результати дає проведення одночасно обшуків за місцем проживання та роботи підозрюваного, його рідних та близьких. Завданням огляду місця крадіжки у цій ситуації є виявлення, фіксація та вилучення слідів

кримінального правопорушення з метою уточнення наявних у розпорядженні слідчого даних про особу, яка вчинила крадіжку. Допит потерпілого має бути спрямований на встановлення предмета крадіжки та визначення розміру шкоди.

3. *Факт крадіжки виявлений і підозрюваний затриманий на місці вчинення кримінального правопорушення.* Основне тактичне завдання в даній ситуації є фіксація події кримінального правопорушення та вилучення слідів правопорушення. Слідчий (або співробітник органу дізнання) повинен негайно прибути на місце затримання та вжити заходів щодо з'ясування обставин крадіжки, збереження та закріплення доказів. Типові версії у зазначеній ситуації: факт крадіжки мав місце та вчинено її затриманим; затриманий придбав крадене майно або взяв його на зберігання та ін. З метою перевірки цих версій проводяться слідчі (розшукові) дії, спрямовані на отримання відомостей про подію кримінального правопорушення та правопорушника: огляд місця крадіжки, допит потерпілого та свідків-очевидців, виявлення на затриманому слідів, особистий та обшук за місцем проживання, освідування.

4. *Виявлено факт зникнення особистого майна за відсутності слідів проникнення правопорушника до місця його перебування.* Така ситуація типова у випадках, коли зникнення майна виявляється не відразу, а згодом, викраденими виявляються одна або кілька речей, що зберігалися в потайних місцях: шафах, ящиках столів, кишенях одягу, схованках. Сліди крадіжки, які істотно змінюють обстановку, відсутні: замки справні, інші предмети перебувають у порядку. Потерпілий, виявивши зникнення речі, зазвичай, робить спробу відшукати їх: оглядає приміщення, меблі, одяг тощо і лише після цього та опитування родичів заявляє про крадіжку. Типові загальні версії: вчинено крадіжку майна членом сім'ї або знайомим; має місце інсценування крадіжки. У цій ситуації можлива організація тактичних операцій, спрямованих на розшук викраденого майна, встановлення осіб, поінформованих про злочин, перевірку зв'язків потерпілого та підозрюваного. У здійсненні їх, поряд з допитом потерпілого (встановлення предмета крадіжки, його

індивідуальних особливостей, встановлення осіб, які останніми бачили викрадене), важливе значення має опитування родичів, сусідів з метою встановлення кола осіб, які знали про викрадені предмети, місце їх зберігання, мали доступ до них, відвідували потерпілого, виявляли інтерес до викраденого. Якщо показання є суперечливими, доцільно проведення їх одночасного допиту. При огляді місця крадіжки звертається увага стан замків на дверях, шафах, де було викрадене. У разі потреби замки вилучаються та направляються на трасологічну експертизу з метою з'ясування, чи не відкривались вони підібраними, підробленими ключами.

5. *Виявлено викрадені речі, але відсутні відомості про потерпілого та особу, яка вчинила крадіжку.* У цій ситуації на початковому етапі розслідування, крім винного, підлягають встановленню місця крадіжки та особа потерпілого. Слідчі (розшукові) дії в даній ситуації – огляд викрадених предметів, а також місця виявлення, допит осіб, які виявили викрадене. При огляді місця виявлення предметів розкрадання основна увага звертається на спосіб їх приховування (тимчасово або тривалий період), сліди, що ведуть до місця виявлення (транспортних засобів, тварин, ніг людини). Огляд викрадених предметів проводиться з метою виявлення на них слідів рук, мікрослідів-нашарувань, а також ознак, що свідчать про їх власника. Іноді серед викраденого виявляють особисті документи потерпілих, проїзні документи, що свідчать про маршрути їх переміщень, чеки магазинів із зазначенням місця та часу придбання товарів. При допиті осіб, які виявили викрадене, встановлюються прикмети осіб (зовнішності, одягу та ін.), яких вони бачили поблизу.

6. *Про факт крадіжки заявив підозрюваний, який проходить у іншому кримінальному провадженні, заяви від потерпілого не надходило.* Основне завдання – встановити факту вчинення крадіжки, особи потерпілого. Для цього слідчий повинен шляхом проведення слідчого експерименту точно встановити місце крадіжки, зробити ретельний його огляд, виявити і зафіксувати сліди, допитати осіб, які проживають у цьому місці про зникле майно, його вартість, відмінні особливості, вжити заходів до

розшуку викраденого. Важливо встановити особу потерпілого і причини, через які він не заявив про крадіжку (нерідко предметом крадіжки є незаконно придбане майно чи майно, куплене на нетрудові доходи).

Таким чином, початковими слідчими (розшуковими) діями при розслідуванні крадіжок особистого майна громадян у більшості випадків є допит потерпілого та свідків-очевидців, огляд місця події, результати яких дають підстави для висунення обґрунтованих версій, планування слідчих (розшукових) дій щодо їх перевірки. На початку розслідування висуваються, як правило, загальні версії про подію в цілому (вчинено крадіжку, мало місце інсценування крадіжки) або окремі версії щодо предмету доказування: осіб, які причетні до його вчинення (крадіжку вчинено групою або однією особою; особою, обізнаною про цінності викраденого майна та місцях його знаходження; особою, яка має певні навички тощо), про місце можливого перебування правопорушника (квартири, заміські дачі родичів, знайомих, готелі, вокзали та ін.), про місце знаходження викраденого майна: за місцем проживання, роботи правопорушника, його родичів, знайомих; здано до ломбарду; реалізовано; вивезено за межі населеного пункту; відправлено поштовою посилкою та ін. Ступінь деталізації питань, що включаються до плану розслідування на початковому етапі, залежить від обсягу зібраних даних і сформованої слідчої ситуації.

Питання у плані доцільно групувати відповідно до елементів складу кримінального правопорушення: по об'єкту – на які предмети спрямований злочинний умисел; хто постраждав; вартість викраденого; по об'єктивній стороні – де знаходилося викрадене; дії правопорушника щодо приготування крадіжки, проникнення до майна, приховування слідів та викраденого; час доби та тривалість перебування правопорушника на місці крадіжки; обставини, що сприяли вчиненню крадіжки; по суб'єкту – вчинена однією особою або злочинною групою; роль кожного члена цієї групи; з суб'єктивної сторони – мотив крадіжки; конкретна мета.

Особливого значення на цьому етапі має розробка узгоджених планів слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій з метою усунення дублювання. Організаційний початок у цій діяльності належить слідчому. У план повинні бути включені: питання, що підлягають вирішенню розшуковими заходами (про місце перебування правопорушника, можливі місця збуту викраденого та ін.); слідчі (розшукові) дії із зазначенням конкретних цілей їх проведення з урахуванням оперативної інформації. В узгоджених планах визначається: черговість проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, термін їх виконання, конкретні виконавці. По виконанню намічених у плані дій слідчий аналізує їх результати і при необхідності з урахуванням ситуації, що складається, вносить уточнення в план розслідування.

3.3. Криміналістична характеристика грабежів і розбоїв

Предметами злочинного посягання звичайно виступають гроші, цінні папери, коштовності, мобільні телефони, хутряний одяг, сумки потерпілого з будь-яким майном, склад якого правопорушник визнає вже після нападу.

Способи вчинення грабежів та розбоїв в загальному вигляді оговорені в статтях 186 і 187 КК України, де вказано, що такі види кримінальних правопорушень можуть бути поєднані з насильством (погрозою його застосування) або проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Щодо грабежу, то він не обов'язково повинен бути поєднаний з насильством. Способи вчинення грабежів та розбоїв досить різноманітні та вибираються правопорушниками з урахуванням конкретних обставин, в яких їм потрібно буде діяти. Досить часто застосовується попередня підготовка, яка складається з роботи по вивченню об'єкта нападу: підходів; території; перешкод на вході; способу життя або режиму роботи; звичок, реакцій власника, охоронця, співробітника на певні дії тощо; розробки плану вчинення

правопорушення, що включає підбір учасників та розподіл між ними функцій, вибір часу та місця нападу, підготовку зброї, знарядь зламу, засобів маскування, транспорту і т. ін.

Способи вчинення грабежів і розбоїв відповідно диспозицій вказаних статей КК України, можна поділити на:

– способи грабежів, не поєднаних з насильством: зрив шапки; виривання портфеля, сумки і т. ін.;

– поєднані з насильством чи погрозою його застосування: відбирання транспортного засобу у його власника; відбирання грошей у водія автомобіля, перехожого, інкасатора; запрошення особи у певне місце з подальшим відбиранням грошей, майна тощо;

– поєднані з насильством чи погрозою його застосування з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище: у службові приміщення банку, місця зберігання грошей; проникнення у житло особи під благовидним приводом – за об'явою, як працівника комунальних служб, поліції і т. п.; проникнення у житло з застосуванням засобів зламу тощо.

Сліди грабежу або розбою, що виявляють на місці правопорушення, характеризуються, залежно від обстановки його вчинення наявністю відображень рук, ніг, коліс транспортних засобів, засобів зламу тощо. У випадку боротьби між нападником та жертвою, при нанесенні останньому тілесних ушкоджень, на ґрунті, одязі потерпілого і правопорушника, елементах обстановки місця події можуть бути виявлені сліди крові, мікрооб'єкти з одяжі кожного з них; під нігтями у них можна знайти мікрочастки крові, шкіри, виділень, бруду, тощо. На тілі потерпілого або правопорушника можна знайти синці, подряпини, інші ушкодження. На місці події чи неподалік від нього іноді знаходять знаряддя правопорушення, зброю, речі, які випадково загубив або покинув нападник.

Обстановку вчинення правопорушення звичайно характеризують його час, місце, умови захищеності (сигналізація, міцні двері, замки, інші перешкоди) та охорони об'єкту, які можуть суттєво відрізнитись залежно від способу вчинення грабежу чи розбою. Напади на банківські установи та їх

відділення, касирів підприємств, інкасаторів, інші установи або організації вчиняють у їх робочий період та з урахуванням часу найбільшого акумулювання предметів посягання. Вуличні грабежі або розбої вчиняють у вечірній та нічний період доби, напади на житло – як вдень так і вночі залежно від способу життя його власника.

Особистість правопорушника. Більшість з них чоловіки, жінки складають незначний відсоток (приблизно 3%) та, як правило, не діють самотійно, а лише в групі з чоловіками. Віковий склад грабіжників та розбійників – переважно особи від 16 до 30 років, але можуть діяти в групі з більш досвідченим та старшим організатором (можливо рецидивістом). Серед таких правопорушників взагалі досить високий рівень повторного вчинення подібних діянь. Також їх може відрізнити низький культурний рівень, відсутність працевлаштування, схильність до алкоголю чи наркотиків.

Особистість потерпілого. Як такі досить часто виступають особи, що пізно повертаються додому через малолюдні місця, у нетверезому стані, підлітки, жінки, літні громадяни, інші, зовнішній вигляд яких дозволяє припустити, що вони не вчинять суттєвого опору як одному, так декільком злодіям. Іншу групу потерпілих складають представники заможної частини суспільства, в житлі у яких можуть зберігатись не тільки великі суми грошей, а й коштовні прикраси, речі, предмети розкоші, тощо. Серед потерпілих можуть опинитись ще й окремі працівники підприємств, організацій та установ (касири, охоронці, водії транспортних засобів, інкасатори, тощо).

Успіх розслідування кримінальних правопорушень про грабежі або розбої визначається тим, наскільки терміново вирішується питання про проведення початкових слідчих (розшукових) дій. Процес може ускладнитися тим, що на місці події практично не залишається слідів (наприклад, вуличні грабежі – зрив шапки, виривання сумки тощо) та свідків, які бачили та можуть пригадати окремі деталі події. Якщо запізнитись з початком розслідування, можна втратити взагалі всі докази.

3.4. Особливості розслідування грабежів і розбоїв

Зміст початкового етапу розслідування грабежів або розбоїв у кожному конкретному випадку визначається слідчою ситуацією, що так чи інакше пов'язана з обставинами, які характеризують злочин, тобто з часом, що минув з моменту грабежу чи розбою, споживчою вартістю викрадених предметів, поведінкою потерпілого, свідків і правопорушників.

Після отримання інформації про вчинений злочин слідчий оцінює її практичну значущість, правдивість. З урахуванням зібраних і задокументованих відомостей слідчий визначає їх вірогідність, достатність для початку розслідування і вирішує, чи забезпечать вони судову перспективу кримінального провадження. Разом з тим необхідно в процесі перевірки звертати увагу на конкретні ознаки, притаманні даному виду правопорушення.

До них можна віднести:

- а) наявність ознак старанної підготовки, зухвальства, проявленого нападаючими;
- б) ретельне спостереження за жертвою, про що свідчать сліди, залишені на місці спостереження;
- в) характер спрямованості діянь: напад на людину, квартиру, дачу, вчинений з метою заволодіння грошима, цінним майном, документами або утаєння більш тяжкого правопорушення;
- г) спосіб зникнення з місця події;
- г) способи приховання і реалізації злочинно придбаного майна і цінностей;
- д) дані про осіб, які раніше вчиняли подібні кримінальні правопорушення, їхні зв'язки.

Встановлення названих ознак здійснюється як на стадії дослідчої перевірки, так і на початковому етапі розслідування. Виявлення вказаних ознак проводиться поетапно, оскільки вони тісно пов'язані між собою.

Отже, грабіж чи розбійницький напад характеризується певною слідчою ситуацією, а також особливостями, що дозволяє

сформулювати типові основні напрями розслідування, тобто визначити комплекс гласних та негласних слідчих (розшукових) дій. Наявність необхідних відомостей про злочин, осіб, які вчинили напад, місце їх знаходження, товарну цінність і значущість викраденого, місця приховання і збування забезпечує не тільки слідчу і судову перспективу, а й дозволяє визначити комплекс слідчих (розшукових) дій.

У провадженнях про грабежі чи розбійницькі напади слідчий вже на початковому етапі розслідування, як правило, має певну інформацію про обставини виявленого правопорушення, а часто й про осіб, які його вчинили. Ця інформація надходить слідчому з заяв потерпілих та інших джерел. Оцінюючи цю інформацію і результати первинної перевірки, слідчий має можливість вже на початковому етапі розпочати перевірку висунутих версій і планування розслідування.

Характер і послідовність слідчих (розшукових) дій при розслідуванні грабежів та розбоїв визначається специфікою вчинення вказаних кримінальних правопорушень, а також слідчою ситуацією, яка склалась залежно від часу, минулого з моменту діяння, виявлених слідів, поведінки нападника, жертви, тощо.

Узагальнення практики розслідування дозволяє виділити **найбільш типові слідчі ситуації**, а саме:

- 1. Правопорушника затримано під час діяння або безпосередньо після його вчинення.*
- 2. Після вчинення грабежу або розбою невідомий правопорушник зник.*
- 3. Після вчинення грабежу або розбою правопорушник зник, але є окремі дані про його особу.*

У разі, коли правопорушник відомий, перед слідчим стоїть завдання перевірити його причетність до вчинення правопорушення. Необхідно ретельно перевірити версію щодо можливого повідомлення потерпілим неправдивої інформації та інсценування грабежу чи розбійницького нападу. Крім того, у плані необхідно передбачити заходи, спрямовані на перевірку

алібі підозрюваного. Коли ж правопорушника затримано на місці правопорушення, передусім слід передбачити такі заходи, як допит потерпілого, огляд місця події, огляд одягу підозрюваного, допит очевидців та інших осіб. Перевірка версій і планування розслідування грабежів чи розбоїв, коли правопорушник не відомий потерпілому, має свої особливості. У цих випадках необхідно перевірити версії щодо осіб, які могли вчинити грабіж чи розбійницький напад. При цьому необхідно чітко оцінити наявні докази та іншу інформацію, а саме:

а) проаналізувати показання потерпілих, свідків та інших осіб;

б) перевірити за картотекою наявність нерозкритих грабежів чи розбоїв у даному районі чи населеному пункті, виявити можливих «гастролерів»;

в) за даними криміналістичних обліків перевірити відбитки слідів рук, куль, гільз, зброї, автотранспорту, якщо вони використовувалися у вчиненні правопорушення.

Цей комплекс заходів, спрямованих на встановлення осіб, які вчинили напад, може бути розширеним з урахуванням слідчої ситуації та конкретних обставин.

При плануванні затримання правопорушників з речовими доказами, якщо про це відомо слідчому, слід передбачити:

а) розміщення оперативних працівників, які беруть участь у затриманні, з урахуванням усіх можливих обставин опору з боку правопорушників;

б) питання щодо часу і моменту операції;

в) можливі способи фіксації протиправних дій;

г) способи належного процесуального затримання.

При збиранні процесуально і криміналістично значущих даних важливу роль у розслідуванні відіграє огляд місця затримання. Тут можна виявити сліди правопорушення, зокрема вогнепальну і холодну зброю, майно, яким заволоділи правопорушники і яке викинули в момент затримання, різні документи тощо.

Роблячи огляд автотранспортних засобів, що використовувалися, необхідно обстежити салон, багажник та інші

місця, де можна сховати викрадені цінності, а також знаряддя вчинення правопорушення та інші речові докази.

Ретельному оглядові підлягає одяг затриманих. При особистому обшуку можна знайти не лише документи, зброю і цінності, а й інші документи, що свідчать про співучасників, спосіб вчинення правопорушення та ін. Важливо відразу після затримання провести обшук за місцем проживання і роботи затриманих, де також можна виявити різні докази їх злочинної діяльності.

Після затримання слід проаналізувати його результати і дати процесуально-криміналістичну оцінку наявній інформації. Така оцінка повинна здійснюватися не тільки з точки зору кримінально-процесуальної значущості, а й з метою виявлення в отриманій інформації ознак, які б підтверджували факти, викладені у заяві потерпілого чи інших осіб. Це необхідно і для встановлення факту події, що відбулася; якщо злочин вчинено групою осіб – для встановлення її чисельності, структури та розподілу ролей. Після детального аналізу й оцінки результатів затримання та обшуку слідчий з урахуванням слідчої ситуації повинен скласти план допиту підозрюваного. У ньому слід передбачити запитання, що стосуються й тих обставин, які були встановлені на початковій стадії розслідування.

Складання плану допиту підозрюваного вимагає від слідчого особливої підготовки, бо на цій стадії розслідування він ще не має всієї необхідної для викриття правопорушників інформації. При цьому слідчий повинен визначити можливість використання доказів під час допиту. При допиті підозрюваного перш за все необхідно одержати відомості про обставини підготовки до вчинення правопорушення. Вони набувають особливого значення у тих випадках, коли розбійницький напад вчинено групою осіб з використанням зброї, складних технічних засобів, автомобільного транспорту, інших знарядь правопорушення. Важливо виявити, якими матеріальними цінностями заволоділи правопорушники, де і в кого вони знаходяться та які їхні характерні ознаки.

До слідчих (розшукових) дій у справах про грабежі та розбійницькі напади належать: допит потерпілих і свідків, огляд місця події, освідування потерпілих, пред'явлення для впізнання та призначення судових експертиз. Послідовність проведення названих слідчих (розшукових) дій визначається в кожному окремому випадку слідчими ситуаціями. Зокрема, це залежить від того, з якого джерела слідчий отримав інформацію про здійснення нападу, чи затримано правопорушника або він зник з місця події, яке викрадено майно (приватне, державне чи колективне), його товарна значущість, спосіб транспортування викраденого. У разі, коли з моменту правопорушення і до моменту подання заяви минув незначний проміжок часу, слід негайно оглянути місце події. Якщо ж з моменту нападу вже минув деякий час, доцільніше передусім допитати потерпілого і свідків, після чого оглянути місце події.

?

Контрольні питання

- 1. Структура криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти власності.*
- 2. Способи вчинення крадіжок.*
- 3. Обстановка учинення крадіжок.*
- 4. Час та місце вчинення крадіжок.*
- 5. Типові сліди при вчиненні крадіжок.*
- 6. Характеристика особи правопорушника та потерпілого.*
- 7. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування крадіжок.*
- 8. Типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування крадіжок.*
- 9. Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні крадіжок.*
- 10. Тактика допиту і одночасного допиту двох чи більше осіб при розслідуванні крадіжок.*
- 11. Тактичні прийоми обшуку при розслідуванні крадіжок.*

12. Особливості різних видів пред'явлення для впізнання при розслідуванні крадіжок.

13. Особливості проведення слідчого експерименту при розслідуванні крадіжок.

14. Способи вчинення грабежів і розбоїв.

15. Обстановка учинення грабежів і розбоїв.

16. Час та місце вчинення грабежів і розбоїв.

17. Типові сліди при вчиненні грабежів і розбоїв.

18. Характеристика особи грабіжника та потерпілого.

19. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування грабежів і розбоїв.

20. Типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування грабежів і розбоїв.

21. Особливості проведення огляду місця події при розслідуванні грабежів і розбоїв.

22. Тактика допиту і одночасного допиту двох чи більше осіб при розслідуванні грабежів і розбоїв.

23. Тактичні прийоми обшуку при розслідуванні грабежів і розбоїв.

24. Особливості різних видів пред'явлення для впізнання при розслідуванні грабежів і розбоїв.

25. Особливості проведення слідчого експерименту при розслідуванні грабежів і розбоїв.

26. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності.

Теми рефератів

1. Особливості розслідування кишенькових крадіжок.

2. Криміналістичне забезпечення проведення допитів різних категорій осіб при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності.

3. Призначення експертиз при розслідуванні

кримінальних правопорушень проти власності.

4. Особливості розслідування шахрайства, пов'язаних з купівлею-продажем нерухомості.

5. Криміналістичні аспекти аналізу первинної інформації при розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності.

6. Особливості розслідування шахрайства в сфері надання туристичних послуг.

ГЛАВА 4

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО ЗАГРОЗУ БЕЗПЕЦІ ГРОМАДЯН, ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВЛАСНОСТІ

4.1. Криміналістична характеристика завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності

До найбільш небезпечних кримінальних правопорушень, що впливають на стан громадської безпеки, належать завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Вони не тільки негативно впливають на економічний, соціальний та культурний розвиток, ускладнюють криміногенну ситуацію у державі, а й можуть поставити під загрозу проведення на території України заходів місцевого, загальнодержавного та міжнародного значення.

Однією з причин, що впливає на низьку результативність розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, є недостатня наукова розробленість цієї проблеми, відсутність ефективних рекомендацій для практичних працівників. Крім того, існує низка об'єктивних та суб'єктивних причин, через які працівники правоохоронних органів припускаються суттєвих прорахунків і помилок. Серед чинників існуючої ситуації можна навести такі: недостатній практичний досвід з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень інших категорій; вчинення правопорушення особою, що має кримінальний «досвід» (раніше судимою); особливості перебігу подій (правопорушення відбулося за відсутності свідків-очевидців); відсутність рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст. 259 КК України тощо.

Сукупність зазначених причин, що складаються за

злочинами досліджуваної категорії взагалі, призводять до незадовільного стану їх розслідування. Наявність чітких науково вивіrenих та апробованих практикою рекомендацій, що складуть окрему криміналістичну методику розслідування завіdomо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, полегшить досягнення позитивних результатів у боротьбі з цим видом посягань.

До складу видової криміналістичної характеристики правопорушення, як відомо, входить низка елементів, серед яких одним з основних є потерпіла сторона. Необхідність застосування даного терміну полягає у характеристиці як юридичної так і фізичної осіб, котрі у рівній мірі можуть бути потерпілими від правопорушення розглядуваної категорії.

У залежності від виду діяльності підприємства (установи, організації), кількість розглядуваних повідомлень надходять до:

- 1) *транспортних організацій: аеропортів, залізничних вокзалів, станцій метро;*
- 2) *навчальних закладів: шкіл, коледжів, технікумів, училищ, університетів, інститутів;*
- 3) *установ державної служби: обласних державних адміністрацій, міськвиконкомів, правоохоронних органів МВС;*
- 4) *розважальних закладів: театрів, ігрових залів, кафе тощо.*
- 5) *підприємств торгівлі: супермаркетів, магазинів, ринків, аптек;*
- 6) *виробничих підприємств: заводів, фабрик, цехів;*
- 7) *приватних об'єктів нерухомості: квартир, будинків;*
- 8) *лікувальних закладів, а саме лікарень, приватних медичних кабінетів.*

Однак у ряді випадків дії правопорушника спрямовані на завдання шкоди або незручностей певній фізичній особі. Правопорушник, знаючи, що вона працює, мешкає або має інше

відношення до певного об'єкту, висловлює загрозу саме йому, а не конкретній особі.

Потерпіла сторона взаємопов'язана з іншими елементами криміналістичної характеристики, а використання наявної в ній інформації, надає можливість висунути версії про мотиви та цілі, що переслідувались правопорушником; знайти залишені ним сліди; встановити свідків та очевидців правопорушення, а в кінцевому рахунку спрямувати слідство на шлях до розкриття та подальше розслідування.

Обстановка вчинення правопорушення розглядається багатьма вченими-криміналістами як один з важливих елементів криміналістичної характеристики. Місце і час є обов'язковими обставинами, що мають бути встановлені, при розслідуванні кожного кримінального провадження.

Час варто розглядати як визначення моменту вчинення суспільно-небезпечного діяння з позиції його таких одиниць як доба, тиждень, місяць, пора року. У свою чергу визначення часу за цими характеристиками визначає відмінності умов освітлення і відповідно наявності певних погодних умов і як наслідок призводить до вірогідності спостереження за процесом вчинення правопорушення сторонніми особами, у першу чергу свідками.

З'ясовано, що дані кримінальні правопорушення, переважно, вчинюються у будній день у період часу з 10 до 18 години. Відповідно мета вчинення даного правопорушення – зрив діяльності певної установи (організації, підприємства). Крім того, у незалежності від часу доби, дана мета може переслідуватися щодо певних установ здійснюючих свою діяльність цілодобово, або тих, які не обмежуються робочим часом з 8:00 до 18:00 години, чи тих, котрі працюють по вихідних днях. Згідно з отриманими у ході дослідження даними, найбільше кількість розглядуваних суспільно-небезпечних діянь вчинюється восени. Варто зазначити, що на момент передачі інформації про загрозу безпеці зловмисники знаходилися за місцем: мешкання своїм; іншої особи; роботи; навчання; відпочинку; не виявлено зв'язку з місцем перебування.

Визначення точного *місця розташування особи* під час передачі повідомлення, сприятиме встановленню причини знаходження у даному місці і що пов'язує правопорушника з ним. Тобто чому повідомлення про загрозу було зроблене саме з цього місця, або що пов'язує правопорушника з місцем вчинення правопорушення. Це буде підґрунтям для висування версій про причину перебування у цьому місці і як наслідок – сприятиме встановленню правопорушника

Заслуговує на увагу й інша характеристика, що визначає *знаходження зловмисника* по відношенні до об'єкту погроз. Так правопорушник знаходився: на його території; у безпосередній близькості; в одному місті (населеному пункті); іншому місті (населеному пункті) у межах області; у іншій області.

Окрім того, переважна більшість правопорушників є місцевими мешканцями, і лише 9 % – мешканці іншої області (регіону) нашої держави. Зазначені відомості визначають організацію пошукових заходів працівниками поліції зловмисника, котрий переважно є місцевим мешканцем і знаходиться переважно у одному місті з потерпілою стороною. Переважна більшість кримінальних правопорушень (61 %) вчинюються в обласних центрах.

Зрозуміло, що наведені відомості про обстановку вчинення правопорушення розглядуваної категорії не можуть висвітлити повну картину обстановки вчинення даного правопорушення, однак сприятимуть працівникам правоохоронних органів, особливо на початковому етапі розслідування в умовах обмеженої кількості інформації у визначенні напрямків проведення слідчих (розшукових) дій.

Заслуговує на увагу *розташування слідів* по відношенню до місця вчинення правопорушення. У 40 % випадків вони виявлялися за місцем вчинення правопорушення, та відповідно у 60 % – у інших місцях. При цьому із зазначеної кількості слідів на місці правопорушення були виявлені: сліди рук (75 %); пристрої схожі на вибухові (макети вибухових пристроїв) (12 %); носії інформації з камер спостережень (13 %).

4.2. Початковий етап розслідування

При отриманні інформації про загрозу у телефонному режимі працівник поліції має встановити: стать, вік, емоційний та психічний стан, а також інші дані. Якщо особа, що передає повідомлення сама дізналася про загрозу, тобто є добросовісним свідком (посередником у передачі відомостей від правопорушника до правоохоронних органів), необхідно з'ясувати від кого, де і коли їй стали відомі ці дані. Заслуговують на увагу звуки оточуючої обстановки, котрі можуть супроводжувати передачу повідомлення, зокрема: шум характерний для роботи певних підприємств (організацій, установ), транспортних засобів, побутової техніки, людей, тварин, та ін., або їх відсутність. За наявності технічної можливості встановлюється номер телефону абоненту, з якого здійснювався дзвінок, та місце його розташування.

Не менш важливим фактором є затягування співробітником поліції спілкування з особою, що повідомляє про загрозу. Цими діями переслідуються одразу декілька цілей. Перша – це отримання якомога більшої кількості відомостей про зловмисника. Друга – надання правоохоронцям часу для виїзду на місце знаходження правопорушника й прийняття заходів щодо його встановлення та затримання. Це може бути виконано, наприклад, коли одержувач, наче б то не розчув повідомлення, посилаючись на поганий зв'язок, запропонував правопорушникові зателефонувати ще раз, що б повторити зміст повідомлення. Окрім цього, варто звернути увагу зловмисника на наслідки, що можуть настати після приведення загрози у дію або спілкування на сторонні теми. При цьому необхідно проявляти витримку, спокій та врівноваженість.

За об'єктом загрози працівниками правоохоронних органів мають бути здійснено наступні дії:

– до об'єкту, котрому висловлено загрозу негайно направляється СОГ, вибухотехнічна служба, підрозділ пожежної частини на території обслуговування якої знаходиться

відповідний об'єкт, бригада швидкої медичної допомоги та інших відомств;

– з об'єкту, котрому висловлено загрозу евакууються всі люди на відстань на відкритій місцевості не ближче ніж 300 м, або за капітальні будівлі, розташовані не ближче ніж 50 м від об'єкту загрози;

– об'єкт оточується працівниками поліції, котрі контролюють та фіксують технічними засобами (у першу чергу відеокамерами) кожную особу, що виходить з будівлі. Окрім того, приховано здійснюється фіксація усіх можливих осіб, котрі спостерігають за евакуаційно-пошуковими діями. Отримані відеозаписи у подальшому аналізуються на предмет відсутності на об'єкті певних осіб, або навпаки сторонніх, котрі не мали б там бути.

– перевірку необхідно починати з прилеглої території об'єкту, у подальшому заходячи до приміщення. Будівля перевіряється з підвалу та нижніх поверхів, поступово піднімаючись до верхніх.

З метою прискорення пошукових заходів рекомендовано залучати персонал установи на території якої здійснюються перевірочні заходи. Особливого значення це набуває на тих підприємствах (установах, організаціях) зупинити діяльність складно, а іноді не можливо (наприклад атомної електростанції). У цьому, а також схожих випадках, кожен працівник даної установи має перевірити своє робоче та прилегле до нього місце на наявність сторонніх предметів. Значно прискорюється час проведення пошукових дій при використанні спеціально тренуваних собак кінологічної служби.

У разі визначення у повідомленні точного часу вибуху, слідчий має проконтролювати, що б усі особи, задіяні у проведенні перевірочних заходів на об'єкті загрози залишили його за 10 хвилин до визначеного часу.

Після перевірки об'єкту вибухотехнічною службою, слідчий приймає рішення щодо необхідності проведення огляд даної будівлі.

Зазначений перелік заходів не є вичерпним. Він визначає лише орієнтовний перелік необхідних дій правоохоронців за фактами надходжень повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

Певні особливості мають і перевірочні заходи за місцем передачі відповідного повідомлення. У першу чергу дії працівників правоохоронних органів спрямовуються на встановлення місця, звідки було передане повідомлення. **По прибуттю на місце передачі повідомлення**, учасники групи мають зорієнтуватись на місці. У випадку, якщо телефон розташований у квартирі, службовому кабінеті, доступ до якого обмежений, встановлюють ті особи, котрі там знаходились на момент передачі повідомлення та могли скористатись засобом зв'язку. У першу чергу під підозру потрапляють власники зазначених приміщень. Однак, повідомлення можуть передаватися без відома власника й іншими особами. Відповідно всі ці особи мають бути окремо один від одного опитані. Приміщення та телефонний апарат підлягає обов'язковому огляду та пошуку на ньому слідів рук. У разі передачі повідомлення з використанням телефонного зв'язку дії правоохоронців спрямовуються на негайне з'ясування місця його розташування, а також ступеня доступу до нього. Це дозволяє виявити більшу кількість слідів та визначити напрямки встановлення правопорушника по «гарячих» слідах.

Типовими слідчими ситуаціями що можуть складатися на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень розглядуваної категорії, є наступні:

- 1) правопорушник відомий, його затримано під час протиправного діяння або відразу після його вчинення;
- 2) правопорушник відомий, але він зник;
- 3) правопорушник невідомий, але є окремі дані про нього;
- 4) правопорушник не відомий і не виявлено інформації про нього.

Відповідно до типових слідчих ситуацій зазначимо основні заходи, що можуть бути проведені на початковому етапі розслідування.

У разі, коли правопорушник відомий, його затримано під час протиправного діяння або відразу після вчинення, найбільш доцільним вважаємо проведення: перевірки об'єкту загрози вибухотехнічною службою; огляд місця події із залученням співробітників МНС, груп невідкладної швидкої медичної допомоги, аварійної служби газу та інших; допит свідків, потерпілих, підозрюваних; одночасний допит учасників у разі розбіжностей їх показань; пред'явлення для впізнання; вилучення роздруківок вхідної, вихідної інформації телефонів, записів з чергової частини поліції, МНС, до яких надходило повідомлення; зразки голосу підозрюваного; мобільних телефонів, з використанням яких передавалися повідомлення; призначення експертиз; слідчий експеримент.

У випадку виникнення ситуації, коли правопорушник відомий, але він зник з місця вчинення кримінального правопорушення, слід проводити такі дії: перевірка об'єкту загрози вибухотехнічною службою; огляд місця події з залученням працівників МНС, груп невідкладної швидкої медичної допомоги, аварійної служби газу та інших; допит свідків, потерпілих, підозрюваних; вилучення роздруківок вхідної, вихідної інформації телефонів, аудіокасет, дисків з чергової частини ОВС, МНС, до яких було здійснено повідомлення; одночасний допит учасників у разі розбіжностей їх показань; призначення експертиз; слідчий експеримент.

Слідча ситуація, коли правопорушник невідомий, але у первинних матеріалах є окремі відомості про нього, обумовлює проведення таких слідчих дій: перевірка об'єкту загрози вибухотехнічною службою; огляд місця події з залученням співробітників МНС, груп невідкладної швидкої медичної допомоги, аварійної служби газу та інших; допит свідків-очевидців, потерпілих, підозрюваних; проведення обшуків; вилучення роздруківок вхідної, вихідної інформації телефонів, записів з чергової частини поліції, МНС, до яких було здійснено повідомлення; телефонів, з використанням яких передавалися повідомлення; пред'явлення для впізнання;

одночасний допит учасників у разі розбіжностей їх показань; призначення експертиз; слідчий експеримент.

У слідчій ситуації, коли правопорушник невідомий і не виявлено інформації про нього, дії правоохоронців спрямовуються у першу чергу на встановлення зловмисника. Це можливо шляхом проведення дій, котрі сприятимуть виявленню максимальної кількості інформації про нього. Ними можуть бути такі: перевірка об'єкту загрози вибухотехнічною службою; огляд місця події з залученням співробітників МНС, груп невідкладної швидкої медичної допомоги, аварійної служби газу та інших; допит потерпілих; вилучення роздруківок вхідної, вихідної інформації телефонів, записів з чергової частини поліції, МНС, до яких було здійснено повідомлення; призначення експертиз. Значним у встановленні правопорушника за злочинами розглядуваної категорії є проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Дотримання зазначених дій може сприяти у збиранні більшої кількості відомостей за розглядуваним злочином і безпосередньо щодо правопорушника. Наведений до типових слідчих ситуацій приблизний перелік слідчих (розшукових) дій має лише рекомендаційний характер і у кожному конкретному випадку може змінюватись. Сукупність та послідовність дій визначається правоохоронцями з урахуванням умов, у яких здійснюється розслідування. Ми не сприймаємо слідчу ситуацію як щось статичне, незмінне. Навпаки, вона є категорією динамічною, рухомою. Відповідно, на початковому етапі розслідування з визначеного нами переліку слідчих ситуацій одна може переходити в іншу, тобто видозмінюватись. Ці зміни можуть відбуватись протягом усього часу розслідування у бік як більш, так і менш сприятливої сукупності умов. На ці зміни насамперед впливають наявні у слідчого теоретичні знання щодо існуючих типових слідчих ситуацій за розглядуваним злочином, а також досвід їх розслідування. Досвід дозволяє слідчому діяти схожим чином у подібних умовах, в яких раніше він вже отримував позитивний результат. На наявному досвіді ґрунтується й важлива якість слідчого – інтуїція.

4.3. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Організація та тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з матеріальних об'єктів.

Досудове розслідування за злочинами, кваліфікованими у відповідності до ст. 259 КК України здійснюється шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. У кожному конкретному випадку їх кількість та послідовність проведення визначається, слідчим з урахуванням ситуації, що склалась на відповідний момент розслідування, а також подальших перспектив.

Серед слідчих (розшукових) дій одне з основних займає огляд місця події. Огляд вважається невідкладною, незамінною жодною іншою слідчою дією. Не торкаючись загальних питань тактики проведення огляду, оскільки вони достатньо висвітлені у криміналістичній літературі, розглянемо їх особливості за злочинами, кваліфікованими у відповідності до ст. 259 КК України.

Встановлено, що огляд проводився слідчим у 80 % випадків. Нами вже були висвітлені обставини виникнення, місць знаходження слідів даного правопорушення. Це має сприяти правоохоронцям у визначенні пріоритетів щодо черговості проведення їх пошуків. Значення цього полягає у тому, що правоохоронці мають надавати перевагу у проведенні огляду за тими місцями, де відображення правопорушника мають найбільшу вірогідність псування чи знищення. У подальшому ж вилучатимуться сліди там, де можливість їх псування чи знищення є меншою. Наведене забезпечує принцип невідкладності, котрий полягає у проведенні дій, спрямованих на збирання доказової інформації і нейтралізацію фактів, що впливають на її втрату.

Обов'язковим для проведення перевірочних дій є об'єкт, котрому висловлено загрозу. Спочатку об'єкт загрози перевіряється спеціалістами на предмет виявлення вибухового

пристрою або іншого фактору загрози. За результатами проведення цих дій складається акт. Лише після цього слідчий приймає рішення щодо необхідності проведення огляду.

Встановлено, що серед загальної кількості вчинених кримінальних правопорушень огляд на об'єкті загрози проводився у 60 % випадків у результаті чого сліди виявлялися лише у 12 %. З отриманих даних можна припустити, що переважна кількість слідчих надає значення проведенню огляду за об'єктом загрози. Однак, кількість відображень правопорушника, що виявляється у результаті її проведення залишається недостатньою.

Для підвищення рівня виявлення слідів, широко використовуються спеціальні знання певних осіб. Їх використання за злочинами, кваліфікованими у відповідності до ст. 259 КК України набуває особливої актуальності. Характер дій спеціаліста на місці події або правопорушення залежить від різновиду правопорушення, а також сукупності інших умов та факторів. Така необхідність виникає у разі недостатніх знань слідчим прийомів та засобів виконання роботи, що потребує спеціальних знань та навичок. Окрім того, спеціальні знання цих осіб можуть використовуватися й при первинному дослідженні виявлених під час огляду слідів та інших об'єктів, що можуть стати доказами. Метою такого дослідження є отримання інформації необхідної для організації переслідування правопорушника та затримання по гарячих слідах. До проведення пошукових заходів на безпосередньому об'єкті загрози залучалися наступні спеціалісти: вибухотехнічної служби; МНС; кінологічної служби; аварійної служби газу. З наведених даних варто зазначити що за переважною більшістю фактів залучалися спеціалісти вибухотехнічної служби. Не виключене залучення до проведення зазначеної дії й інших спеціалістів.

Серед спеціалістів центральною фігурою є вибухотехнік. Залучення спеціалістів вибухотехнічної служби має носити обов'язків характер. Інших спеціалістів – на розсуд слідчого з урахуванням кожного конкретного факту.

У випадку виявлення предмету, схожого на вибуховий пристрій, може виникнути потреба в його огляді. У цьому випадку особливу увагу приділяють огляду його зовнішнього вигляду та частин, з яких він складається, габаритів, окраски, його складових, різноманітних маркувальних даних, а також засобами переноски та маскування. Знешкоджений предмет ретельно оглядають, намагаючись знайти на його поверхні наступні сліди: видимих та слабо видимих слідів рук; волосся людини; слідів знарядь, інструментів; текстильних волокон; частки ґрунту та рослин.

Однак, у випадку виявлення вибухового пристрою, до його знешкодження всі дії з дослідження обстановки місця події, пошуку, фіксації та вилученню слідів мають здійснюватися з урахуванням вимог безпеки. У зв'язку з цим дослідження безпосереднього місця знаходження виявленого предмету схожого на вибуховий пристрій та прилеглої до нього території, переважно, не можливе.

Особливу увагу необхідно звернути на взаємне розташування виявлених на місці огляду слідів. Це дозволяє отримати інформацію про час, який знаходився у даному місці правопорушник, їх кількість та інші дані. За попереднім дослідженням слідів на місці огляду, опитуванням свідків, очевидців негайно проводяться оперативні дії, спрямовані на встановлення та затримання правопорушника.

Заслугує на увагу й вилучення інформації, котра зберігається у вигляді фонограми у відповідних установах, за наявності фіксуючого повідомлення обладнання, при надходженні повідомлення з використанням телефонного зв'язку. Носій інформації, що вилучається з чергової частини, або іншої установи, де було зафіксовано аудіо повідомлення правопорушника про загрозу безпеці має бути оглянутий. У ході огляду необхідно зафіксувати загальні та індивідуальні особливості, відтворити та вивчити її зміст. У протоколі огляду відтворюється повний текст, зафіксований на фонограмі. Але, якщо до справи має відношення на вся фонограма, а лише її частина, тоді у протоколі відтворюється тільки та частина та

фрази, котрими починається та закінчується фонограма. У випадку передачі повідомлення про загрозу безпеці з використанням листів, постає необхідність у проведенні їх огляду, приймаючи заходи до збереження. Зневага ними може призвести до втрати або псування документів.

За злочинами, кваліфікованими у відповідності до ст. 259 КК України однією з найбільш важливих засобів збирання доказів є **допит**. Мета допиту – отримання свідчень, котрі об'єктивно відображують дійсність та містять фактичні дані, що можуть мати значення доказів. Предметом допиту потерпілих та свідків є будь-які обставини, що підлягають встановленню у справі.

Свідком за даною категорією справ може бути особа, котрій відомі значні для справи обставини, а саме:

- особа, якій стала відома інформація щодо підготовки, вчинення даного кримінального правопорушення;
- очевидці, котрі безпосередньо сприймали факт вчинення даного кримінального правопорушення;
- особа, до якої надійшло повідомлення;
- особи, щодо місця мешкання, роботи, відпочинку яких було висунуто загрозу;
- працівники правоохоронних органів або інші особи, котрі затримали правопорушника або вживали заходів щодо його встановлення та захоплення;
- співробітники установ зв'язку, котрі сприяли встановленню номера абоненту, з якого надійшло повідомлення;
- працівники вибухотехнічної служби щодо характеристики виявленого макету вибухового пристрою, місця його розташування на об'єкті загрози.

Не виключений допит і інших осіб, які володіють інформацією про дану подію.

Проведення допитів зазначених осіб має бути здійснено якомога скоріше. Це обумовлено тим, що постає необхідність негайної організації проведення слідчих (розшукових) дій, в тому числі й негласних, а також отримання максимальної кількості інформації, що могла зберегтися у пам'яті, оскільки з плином

часу сприйнята свідком, потерпілим інформація може бути забута, спотворена. Відповідно, перед слідчим постає завдання якомога швидше допитати відповідних осіб, у процесі чого з'ясувати ряд обставин. Не слід забувати про необхідність дотримання певних умов при проведенні розглядуваної слідчої (розшукової) дії.

Далі вважаємо за необхідне навести приблизний перелік загальних питань, спрямованих на отримання необхідної інформації. Так, під час допиту осіб, які володіють інформацією щодо повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, необхідно з'ясувати:

- дату, час, місце та у який спосіб було отримане повідомлення;
- обстановку, в якій відбувалося сприйняття повідомлення (час доби, стан освітлення, сторонні шуми, відстань, на якій знаходилися особи);
- характеристика особи, що сприймала повідомлення (стан здоров'я, органів чуттів);
- викладення змісту повідомлення та його тривалість;
- характеристика мовця;
- чи не відома особа правопорушника особі, що сприймала повідомлення;
- опис ознак, котрі запам'яталися, за якими у подальшому можливе проведення впізнання;
- подальші дії правопорушника після передачі повідомлення;
- характеристика подальших дії особи по закінченню отримання нею повідомлення;
- наявність сторонніх осіб, котрі могли стати свідками даної події;

Однак щодо кожної категорії осіб можуть бути виділені ще й окремі запитання. Так, під час допиту особи, до якої по телефону надійшло повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, необхідно відобразити ще й:

- чи не має технічної можливості автоматичного визначення номеру абоненту який передавав повідомлення. Якщо так, то з якого номера, і чи не відомий він допитуваній особі;

- чи не здався голос знайомим, якщо так, то на чий схожий;

- характеристика супроводжуючих повідомлення сторонніх звуків;

- чи не відбувалася фіксація розмови технічними засобами.

При допиті встановленого свідка, котрий чув та бачив правопорушника, необхідно з'ясувати: куди направила особа після повідомлення; хто, можливо, був разом із нею; якщо доводилося бачити дану особу, то де, за яких обставин.

При допиті родичів, знайомих особи, котра вчинила злочин та переховується від правоохоронних органів, потрібно з'ясувати:

- всебічну характеристику особи підозрюваного, коло знайомих;

- чи не висловлювала особа наміри вчинити даний злочин, якщо так, коли, за яких обставин, стосовно кого, що стало цьому причиною;

- наявні конфлікти підозрюваного з родичами, колегами за місцем роботи, навчання, сусідами за місцем мешкання.

У процесі допиту представників потерпілої сторони (представників адміністрації, співробітників об'єкту, мешканців будинку, щодо якого висловлено загрозу) з'ясовують:

- чи вчинювалися раніше подібні посягання щодо даного об'єкту, особи, котра працює у даній установі, мешкає у будинку (якщо так, то коли, ким);

- чи є у підприємства (установи, організації) конкуренти (якщо так, то хто, з якого часу);

- чи є у підприємства (установи, організації) борги перед юридичними, фізичними особами, судові позови (якщо так, то перед ким, з якого часу);

- яка обстановка у колективі, будинку (можливі відносини, конфлікти між співробітниками, сусідами);

- які заходи планувались на даний день на об'єкті (укладання важливих угод, проведення іспитів, заліків, контрольних робіт у навчальному закладі);

- хто зі співробітників (учнів) був звільнений (відрахований) нещодавно;

- чи не проводився останнім часом набір співробітників і чи не було комусь відмовлено у працевлаштуванні, прийнятті до навчального закладу;

- хто з мешканців будинку веде аморальний спосіб життя та спроможний на вчинення даного кримінального правопорушення;

- чи заподіяні збитки підприємству (установі, організації), які саме та який їх розмір.

Можуть бути допитані й працівники правоохоронних органів, які здійснювали встановлення, затримання правопорушника. Під час їх допиту встановлюють:

- у зв'язку із чим знаходився допитуваний у даному місці;
- чому звернув увагу на дії підозрюваного та у чому вони полягали;

- чи було вжито заходів щодо затримання правопорушника;
- поведінка підозрюваного (чинив опір, погрожував, що конкретно казав, відмовлявся від причетності, чим пояснював своє знаходження у даному місці та ін.);

- сам був правопорушник чи ще з кимсь;

- чи не чинили опір правоохоронцям сторонні особи.

Зазначений перелік питань, що може ставитись перед допитуваними за справами розглядуваної категорії особами не є вичерпним. Тобто у кожному конкретному випадку їх кількість може змінюватись. Окрім переліку питань слідчим визначатиметься й їх послідовність. Важливим аспектом підготовки та проведення допиту є наявність у слідчого відповідних даних, у першу чергу оперативного характеру. Значну кількість можна одержати у результаті проведення оперативного пошуку. Його зміст складає комплекс негласних і гласних слідчих (розшукових) дій щодо негласного обстеження територій, об'єктів, окремих криміногенних місць і контингентів з метою одержання інформації про осіб і факти, що представляють оперативний інтерес. Наявна у слідчого інформація, особливо на початковому етапі розслідування,

сприятиме одержанню позитивного результату при проведенні допитів різних категорій.

Якщо за одним епізодом є декілька свідків, доцільно допитати в першу чергу тих з них, які можуть більш повно висвітлити подію. Після закінчення допиту свідкові, потерпілому необхідно зазначити, що у разі, якщо він згадає будь-які обставини події, котрі не були ним викладені, необхідно сповістити про це слідчого.

Не меншої уваги заслуговує й допит підозрюваного. На підготовчому етапі потрібно отримати певну інформацію про особу підозрюваного. Інформацію про правопорушника можна отримати з таких основних джерел: свідчень свідків, очевидців події, потерпілих фізичних осіб, представників потерпілого, співучасників, інших осіб, котрі володіють інформацією про дану подію; способу вчинення (передачі повідомлення); обстановки, в якій відбувалась подія; слідової картини; характеристик за місцем мешкання (роботи, навчання); вивченням криміналістичних обліків, у першу чергу за способом вчинення кримінального правопорушення. Аналіз цих даних дозволяє скласти уяву про психологічний та соціальний портрет особи, з якою відбудеться спілкування. При оцінці інформації необхідно враховувати й кількість джерел, з яких вона отримана, оскільки надійність знань про будь-який факт підвищується пропорційно кількості використаних джерел. Окрім того, кількість джерел інформації про правопорушника відображується на її якості. Відповідно, перед слідчим постає задача отримати з різноманітних джерел якомога більшу кількість інформації. Лише у сукупності ці дані можуть визначати винуватість певної особи до даного кримінального правопорушення. У той же час встановлення особи правопорушника може бути здійснено при проведенні: встановлення та дослідження місця підготовки та передачі повідомлення; розвідувального опитування осіб, котрі на відповідний момент знаходились неподалік та могли бачити зловмисника та чути зміст повідомлення, що ним передавалося; здійснення візуального спостереження за запідозреною особою; складання словесного портрету та подальшого його використання

у пошуках та затриманні; переслідування по гарячих слідах, у першу чергу з використанням можливостей кінологічної служби; висвітлення події у засобах масової інформації, пресі; проведення слідчих (розшукових) дій; перевірки на причетність осіб, схильних до вчинення злочинів даної категорії; перевірки на причетність конкретної особи; вивчення схожих кримінальних проваджень, що залишились нерозкритими, направлені до суду; систематичного обміну оперативною інформацією з сусідніми райвідділами поліції; проведення експертних досліджень виявлених на місці передачі повідомлень слідів; перевірки слідів за наявними базами даних (криміналістичними обліками); отриманні інформації з установ зв'язку щодо даних номеру абоненту, з якого було здійснено повідомлення у випадку використання телефонного зв'язку; перегляді записів, здійснених камерами відео спостереження, розташованих поблизу місця передачі повідомлення; аналізу наявних елементів криміналістичної характеристики; вивчення рекомендацій щодо розслідування цих злочинів.

Незалежно від зайнятої підозрюваним на допиті позиції слідчому необхідно брати до уваги такі його властивості: злочинний досвід у минулому; досвід протидії розслідуванню – участь у розслідуванні, використання пасток зі здійснення протидії, їх результативність, реагування на застосування тактичних прийомів, методів, засобів розслідування; інтелектуальні якості – знання кримінального, кримінально-процесуального законодавства, прийомів, пасток протидії, уява, вміння швидко аналізувати ситуацію та робити висновки, давати об'єктивну оцінку становища, що склалося, приймати рішення; морально-вольові якості – здатність на неправду не дивлячись на несприятливе положення або відсутність такої здібності, оцінка своїх дій, наявність або відсутність схильності до каяття та відкритому визнанню своїх помилок, наполегливість у досягненні поставленої мети, упертість; емоційні властивості – ступінь збудження (слабкий, сильний, середній), схильність до переживанням страху, напруженості, вміння керувати власним емоційним станом, рухливість емоційних переживань і т. п.;

комунікативні якості – замкнутість, спроможність до легкого налагодження контактів або навпаки, вміння підтримувати спілкування на рівні власних інтересів, спроможності до викладення власних думок, маскування справжніх намірів.

Під час допиту за провадженнями розглядуваної категорії слідчий може стикнутися з двома ситуаціями: 1) особа не визнає себе винним; 2) особа визнає провину.

У першу чергу вважаємо за необхідне розглянути дії, коли правопорушник не визнає причетність до даного кримінального правопорушення. У цьому разі слідчому необхідно якомога ретельніше провести допит із застосуванням тактичних прийомів. Незалежно від того, скільки часу минуло, слідчий має з'ясувати, де знаходився підозрюваний, що робив у відповідний час; хто може це підтвердити.

Безпосередньо у процесі допиту можуть застосовуватися такі групи тактичних прийомів:

1) що пробуджують допитуваного до міркувань та давання свідчень (постановка запитань, котрі дозволяють уточнити, яка саме інформація відома допитуваному за даною справою; нагадування у загальних рисах про подію, що відбулась, постановка нагадуючих запитань, уточнення емоційного стану допитуваного, обстановки, умов, за яких формувалися його свідчення, оживлення його асоціативних зв'язків з метою відновлення у пам'яті сприйнятих ним факторів тощо);

2) що здійснюють психологічний тиск на допитуваного (наміри допитуваного відмовитися від протидії та введення слідства в оману, створення уяви про безнадійність таких спроб, використання сумнівів допитуваного у спроможності дотримуватися до кінця обраної ним негативної позиції, пред'явлення зненацька найбільш важливих доказів та ін.);

3) застосовувані у безконфліктних ситуаціях (створення доброзичливої обстановки на допиті, сприяючих дачі повних та достовірних свідчень, оживлення асоціативних зв'язків та надання допомоги у згадуванні сприйнятих допитуваним фактів, постановка уточнюючих питань з метою не допустити у свідченнях прогалин та неточностей та ін.);

4) використовувані у конфліктних ситуаціях (створення на допиті суворо-робочої обстановки, котра була несприятливою для виразу неприязні до слідчого, а навпаки, викликала б повагу до нього, подолання негативної позиції, створення враження про повну поінформованість слідчого про обставини справи, переконання допитуваного у безкорисності конфліктувати, суперничати та приховувати відомі йому факти тощо).

Допит підозрюваного одразу після затримання має свої переваги. Вони в першу чергу полягають у тому, що затриманий зазвичай не має продуманого алібі, сподіваючись, що слідчий ще не має доказів. Намагаючись уникнути відповідальності, йому доводиться вигадувати все сходу. Однак підозрюваний може досить швидко змінити зайняту позицію під впливом тактичних прийомів. Без них складно, а іноді неможливо розкрити злочин.

Слід розглянути ситуацію, коли підозрюваний одразу визнає факт причетності до кримінального правопорушення, кваліфікованого згідно зі ст. 259 КК України У цьому разі слідчому необхідно з'ясувати:

- коли, у зв'язку із чим, за яких обставин та що передувало виникненню наміру передати завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності;

- які підготовчі дії виконувались до передачі повідомлення;

- де, коли, за яких обставин було передано повідомлення з відповідним змістом;

- дослівний зміст повідомлення;

- у зв'язку із чим було обрано саме такий спосіб, обстановку передачі повідомлення;

- які мотиви, мета повідомлення;

- чи усвідомлював неправдивий характер повідомлення, керував власними діями, передбачав настання суспільно-небезпечних наслідків та бажав їх настання;

- чи не знаходився на момент вчинення кримінального правопорушення у стані сп'яніння;

- чи не було співучасників кримінального правопорушення, осіб, котрим відомо про дії правопорушника;

- які дії вчинювались для приховання суспільно-небезпечних дій, чи не вчинювалися ним подібні дії раніше.

Нами наведений приблизний перелік основних запитань. Однак їх кількість та відповідна послідовність можуть, на розсуд слідчого, змінюватися. Навіть у випадку визнання підозрюваним причетності до даного кримінального правопорушення необхідно провести й інші слідчі (розшукові) дії. Крім того, допит має бути проведений ретельно та детально, як і при невизнанні своєї причетності. Важливе не саме зізнання, а свідчення про факти, обставини, що відповідають дійсності. Вміло підготовлений і тактично правильно проведений допит має істотне значення хоча б тому, що свідчення людей, по-перше, у багатьох випадках пов'язані між собою, утворюючи цілісну, логічно пов'язану систему доказів, а по-друге, пояснюють і закріплюють інші докази, переважним чином документи, з якими слідчий працює вже на початковому етапі розслідування. Тактичні прийоми у цьому випадку мають бути спрямовані на отримання повних й точних свідчень. Ці ж дані можуть сприяти викриттю підозрюваного у даванні неправдивих свідчень. Викриття неправди може вплинути на зміну зайнятої підозрюваним позиції та надання правдивих свідчень. Не завжди з матеріалів кримінальної справи слідчий може отримати відомості щодо відношення правопорушника до вчиненого ним кримінального правопорушення. виправити цю ситуацію може інформація, отримана оперативним шляхом.

Під час допиту підозрюваного слід пам'ятати, що підозри в його причетності до кримінального правопорушення можуть виявитися хибними. Якщо ж у процесі допиту виникає необхідність застосувати тактичні прийоми та пред'явити докази, що викривають його у неправді, необхідно пред'являти тільки

такі докази, котрі є достатніми для підтвердження підозри у вчиненні ним кримінального правопорушення.

У ході допитів розглядуваної категорії осіб всіма слідчими з'ясовуються обставини події кримінального правопорушення, повідомлення, характер дій кожного співучасника, дані що мають тактичне значення. Переважна більшість слідчих під час допиту приділяє увагу з'ясуванню причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Неодноразові допити підозрюваних переважною більшістю слідчих можуть бути розцінені як застосування тактичних прийомів. Про це ж свідчить й проведення допитів половиною слідчих відразу після затримання. Таким чином, можемо наголосити на необхідності використання слідчими усього наявного комплексу тактичних прийомів при проведенні допитів підозрюваних.

?

Контрольні питання

- 1. Структура криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.*
- 2. Способи вчинення кримінального правопорушення.*
- 3. Обстановка вчинення кримінального правопорушення.*
- 4. Час та місце вчинення кримінального правопорушення.*
- 5. Типові сліди при вчиненні кримінального правопорушення.*
- 6. Характеристика особи правопорушника та потерпілого.*
- 7. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кримінального правопорушення.*
- 8. Типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування кримінального правопорушення.*
- 9. Особливості проведення огляду місця події.*
- 10. Тактика допиту і одночасного допиту двох чи*

більше осіб.

11. Тактичні прийоми обшуку при розслідуванні.

12. Особливості різних видів пред'явлення для впізнання.

13. Особливості проведення слідчого експерименту.

14. Використання спеціальних знань при розслідуванні завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

Т **Теми рефератів**

1. Криміналістичне забезпечення проведення допитів різних категорій осіб при розслідуванні завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

2. Криміналістичні аспекти аналізу первинної інформації при розслідуванні завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

3. Призначення експертиз при розслідуванні завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

4. Використання даних криміналістичної характеристики для встановлення та розшуку злочинця при розслідуванні завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності.

ГЛАВА 5 РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

5.1. Криміналістична характеристика масових заворушень

Масові заворушення можна розглядати у першу чергу як один із можливих шляхів розвитку кризових ситуацій в соціальній сфері. А передують заворушенням і фактично є ознаками, які свідчать про можливість початку заворушень: наявність конфліктної ситуації в національній, етнічній, релігійній сферах або соціальна напруга у молодіжних колах (переважно у сфері діяльності молодіжних неформальних рухів; футбольних фанатів; представників екстремістських політичних рухів та ін.).

У подальшому проходить ескалація конфлікту у вигляді проведення мітингів, демонстрацій, пікетування, інших масових акцій (у тому числі – громадянської непокори); розповсюдження слухів; нагнітання обстановки; створення запасів зброї, підготовка та розповсюдження друкованих агітаційних засобів (листівок та ін.); висловлювання погроз на адресу представників влади. І все це у першу чергу має одну мету – створити «обличчя ворога».

Таким чином, у рамках встановлення обставин виникнення масових заворушень з метою встановлення криміналістичної значимої інформації пропонується розглядати:

- що було приводом для концентрації (скупчення) людей у великі групи;
- дії окремих осіб у вигляді закликів до подальших дій (заклики до погромів, захоплення будівель органів влади);
- провокація натовпу на заворушення (перетворення звичайного скупчення людей у свавільний натовп).

Криміналістична характеристика масових заворушень складається з таких елементів:

- *спосіб вчинення злочину;*
- *предмет злочинної діяльності;*
- *обстановка вчинення злочинних дій;*
- *«слідова картина» вчинення злочину;*
- *особа потерпілого;*
- *особа злочинця.*

Спосіб вчинення злочину. Аналіз інформації про спосіб вчинення масових заворушень свідчить, що він залежить від ситуативних факторів і здебільшого не має добре виражених ознак попереднього готування, ретельного планування, колективного виконання з розподілом ролей, гарного технічного забезпечення і високого професіоналізму в діях виконавців. Про це може свідчити використання натовпом різного роду предметів, які вони знайшли вже під час погромів. Але якщо масові заворушення ретельно готувалися або продовжувалися довгий час, тоді більшість активних учасників заворушень можуть мати спеціально підготовлену зброю, яку використовують як під час знищення, пошкодження майна, так і здійснення опору працівникам правоохоронних органів.

Відповідно до диспозиції ст. 294 КК України, способами вчинення масових заворушень є організація масових заворушень та активна участь у масових заворушеннях

Способами організації масових заворушень є такі:

- *підшукування людей для участі у масових заворушеннях, оплата їх участі у масових заворушеннях,*
- *здійснення заходів із транспортування цих осіб із різних регіонів (областей, районів) держави до місця, де заплановані масові заворушення (підшукування або надання автотранспорту, його оренда, оплата транспортних послуг тощо);*
- *розробка планів зі збурювання натовпу, розподіл ролей між окремими активними учасниками масових заворушень;*
- *виступи на мітингах, оголошення різноманітних звернень з метою зібрати натовп для вчинення масових*

заворушень, у тому числі заклики, поширення інформації, що перекручує дії представників влади;

– підбурювання натовпу, що зібрався для проведення мітингу або інших мирних акцій, до насильства, погромів, підпалів, захоплення будівель або споруд, насильницького виселення громадян, знищення майна, збройного опору представникам влади. Типовим способом організації масових заворушень є поширення серед натовпу неправдивої інформації;

– вчинення провокаційних дій з метою викликати відповідну поведінку великих груп людей, спонукати їх до вчинення масових заворушень;

– керівництво натовпом чи окремими його групами при вчиненні масових заворушень та інші.

Активна участь у масових заворушеннях характеризується таким чином. Злочини відбуваються шляхом дій, спрямованих на знищення, пошкодження майна, спричинення тілесних ушкоджень. При цьому використовується вогнепальна зброя, саморобні вибухові пристрої, запалювальні засоби, холодна зброя, а також інші речі, які використовують в якості зброї, необхідної для знищення, пошкодження майна, здійснення збройного опору представникам влади.

Окрім заподіяння тілесних ушкоджень, можливе настання смерті: у разі навмисного вбивства, скоєного активними учасниками заворушень з різних мотивів (корисливих, хуліганських, з помсти, з метою приховати злочин та ін.); вбивств, скоєних натовпом через необережність; загибель у результаті вчинених підпалів, погромів, знищення будівель та ін., коли потерпілі не є учасниками заворушень; загибель активних учасників заворушень у результаті нещасних випадків або застосування зброї працівниками правоохоронних органів.

Найбільш розповсюдженими діями кримінального натовпу під час заворушень є знищення або пошкодження державного майна (коли натовп політизований, наприклад, заворушення на ґрунті міжнаціонального конфлікту) або майна громадян,

юридичних осіб (частіше за все йдеться про комерційні структури) – коли основним мотивом дій активних учасників заворушень може бути явна неповага до суспільства або негативне ставлення до конкретних груп осіб, котрі асоціюються у натовпу з обличчям ворога (іноземці, іммігранти, роми (цигани); футбольні фанати команди суперника, працівники органів внутрішніх справ та ін.). Закінчення масових заворушень, як правило, супроводжується вчиненням збройного опору представникам влади. Знищення або пошкодження майна вчиняється шляхом підпалу, вибуху або дій натовпу з використанням у якості зброї засобів, що могли бути заздалегідь підготовлені для використання під час заворушень або які активні учасники безпорядків отримали вже під час погромів.

Якщо йдеться про ретельну підготовку погромів, то елементи приховування можуть бути заплановані і передбачені (наприклад, алібі) заздалегідь розробленим планом проведення злочинних дій (нападів, погромів, знищення майна та ін.). Окрім знищення слідів злочинів та речових доказів (з метою протидії розслідуванню), можливе також перешкоджання діяльності слідчо-оперативної групи у розкритті та розслідуванні злочину в інших формах: зокрема, створення ситуацій, коли неможливе проведення окремих слідчих дій (наприклад, неможливість проведення огляду місця події відразу після закінчення заворушень – у зв'язку із загрозою життю та здоров'ю слідчих з боку учасників), а також масова «обробка» свідків (у першу чергу очевидців) і потерпілих шляхом створення атмосфери неминучої помсти з боку викритих ними осіб та ін.

Предмет злочинної діяльності. До типових об'єктів нападу під час масових заворушень можна віднести будівлі органів влади (споруди, де розташовані органи внутрішніх справ, у першу чергу), а також будівлі комерційних структур, власників яких пов'язують з особами, яких уособлюють з обличчям ворога (наприклад, вважають, що їх бізнес пов'язаний з інтересами кримінальних угруповань; вони належать до якоїсь національності, релігії, родинного клану та ін.). Досить розповсюджені напади на місця проживання (будинки)

представників національних меншин (в Україні неодноразово об'єктом нападів та погромів були будівлі ромів (циган) у місцях їх компактного проживання). Нападам піддаються і громадяни (випадкові перехожі, правоохоронці та ін.).

Обстановка вчинення злочинних дій. Вибір місця вчинення злочинів обумовлений напрямком пересування натовпу: від місця формування (стадіони, великі приміщення або площі, де проводяться заходи, пов'язані із скупченням великої кількості людей) до об'єктів нападу (споруди комерційних структур, будівлі органів влади та ін., залежно від мети натовпу; це може бути і місце компактного проживання осіб якоїсь національності) і місця, де натовп був зупинений і розсіяний правоохоронними органами (вибір останнього залежить від обстановки), або місця, де натовп втратив ознаки свавільного без впливу представників правоохоронних органів та розпався на групи, які теж потім розпалися або на окремих осіб (наприклад, на місці, де є транспортна «розв'язка», з якої люди без перешкод можуть дістатися до дому, місця роботи та ін.).

Здебільшого це місто (як правило, велике) та його близьке передмістя. Місцевість характеризується високою концентрацією населення. Типові місця подій у справах про масові заворушення – майдани, ділянки вулиць; території, які прилягають до будинків; житлові та службові приміщення (державні установи, організації, підприємства; комерційні структури та ін.).

Місце скоєння злочину може інколи мати специфічні ознаки. Наприклад, масові заворушення у місцях позбавлення волі. У такому разі ці злочини вчиняються тільки на території відповідної установи Державного департаменту України з питань виконання покарань (яка знаходиться під охороною) або навіть на якійсь її частині (житлова або виробнича зони).

Для масових заворушень, скоєних з хуліганських намірів уболівальниками спортивних команд, це, як правило, місце, де проводяться спортивні змагання або поряд з ним (стадіон), а також на шляху натовпу до транспортних розв'язок, станцій метрополітену, електропоїздів, де натовп поступово розсіюється. Найбільшим є охоплення території під час політизованих

масових заворушень. Це можуть бути великі міста, регіони, у тому числі і кілька населених пунктів.

Час вчинення зазначених протиправних діянь, як правило, з 11.00 до 18.00 год. Інколи важливе значення може мати дата вчинення заворушень – її можуть призначити з нагоди якоїсь події в історії (як правило, таким заворушенням не передуює конфлікт). Це дозволяє шукати організаторів і активних учасників заворушень серед, наприклад, послідовників ідей окремих історичних осіб.

Умови масових заворушень створюють обстановку, коли в тій чи іншій формі забезпечується анонімність особи злочинця. Але, як правило, свої дії під час заворушень їх активні учасники не приховують. При цьому категорично стверджувати про те, що приховування таких злочинів не є характерним для справ зазначеної категорії, буде не зовсім вірно. Наприклад, руйнування та підпали у багатьох випадках є не тільки кульмінаційним моментом заворушень (безчинств) але й способом знищення слідів злочину.

«Слідова картина» вчинення злочину. Типовими джерелами матеріально-фіксованої інформації є речові докази. При ситуативних спалахах негативних емоцій (наприклад, дії футбольних фанатів після програшу їх команди) використовуються переважно підручні засоби, які підшуковуються вже в процесі заворушень у місцях перших погромів. Для них найбільш часто використовують такі речі, які можна застосувати в якості металевих снарядів: каміння, тротуарна плитка, цегла, порожні скляні пляшки, різного роду металеві речі (болти, гайки, фрагменти вуличних урн для сміття, огорожа (турнікети), сидіння зі стадіонів і т. ін.). При їх знайденні під час огляду місця події можна зробити висновок про ситуативний, випадковий характер масових заворушень, для яких не є характерним ретельне готування. На цих речах можна знайти відбитки пальців рук, сліди паливно-мастильних речовин та ін., що має велике значення для встановлення та подальшого викриття винних.

Типову слідову картину вчинення масових заворушень становлять:

– сліди на тілі учасників масових заворушень і потерпілих у вигляді тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, а також інші сліди (пошкодження одягу, сліди-нашарування речовин, які застосовувалися у процесі вчинення заворушень), що мають встановлюватися з прив'язкою до причин і часу виникнення;

– сліди у пам'яті очевидців, потерпілих, учасників масових заворушень, які можуть бути допитані відповідно до їх процесуального статусу;

– знаряддя нападу (металеві пруття, гумові, дерев'яні палиці, каміння), використані та невикористані пляшки, каністри та інший посуд із запалювальною сумішшю, упакування знарядь нападу (сумки, пакети, газети) тощо;

– залишки на місці події агітаційних матеріалів та інших засобів: листівки, плакати, написи лозунгів на стінах будівель, споруд, партійна символіка, прапори тощо;

– залишені, загублені або забуті на місці події учасниками масових заворушень особисті речі: документи чи їх фрагменти, одяг, взуття чи їх фрагменти тощо;

– сліди завданої майнової шкоди: знищені чи пошкоджені будівлі, споруди, огорожі, системи відеоспостереження, автотранспорт та інша техніка, відео-, телеобладнання кореспондентів, обмундирування військовослужбовців, потерпілих тощо.

Для масових заворушень, які заздалегідь готувалися, характерними є речі, котрі пристосовані для використання їх під час заворушень: пляшки, які вже заповнені запалювальною сумішшю (наприклад, гас з лугом) і спеціальним гнітом, за допомогою якого ініціюється запалювання суміші (фрагменти тканини, яка просякнута гасом). Спеціально пристосовані для погромів у якості зброї ударно-дробильної дії металеві прутки, дерев'яні та металеві палиці; а також пляшки із запалювальною

сумішшю (звичайно у стандартних пластикових ящиках для пляшок) можна знайти при огляді залишеного на шляху слідування натовпу автотранспорту активних учасників і організаторів заворушень; в автобусах, котрі використовувалися для транспортування до місця погромів учасників заворушень з інших населених пунктів і регіонів.

До речей, які можуть свідчити про попереднє готування до погромів можна віднести стріляні гільзи (від нарізної або гладкоствольної вогнепальної зброї), кулі та їх фрагменти; пов'язки (наголовні та нарукавні), які необхідні для виділення у натовпі організованих учасників заворушень; фрагменти саморобних вибухових пристроїв.

Для сучасних масових заворушень, котрі вже є типовими для деяких країн світу в останні роки (наприклад, дії антиглобалістів), характерна ретельна підготовка їх учасників. В таких випадках на місці події можуть бути залишені спеціальні пов'язки, респіратори і протигази, які використовують для нейтралізації спеціальних засобів, що застосовують правоохоронні органи (сльозогінний газ, наприклад). В якості металевих снарядів вони використовують невеликі ємкості (стандартні банки вагою 200–400 гр.) з нітрофарбою (вона є вогнебезпечною й її застосовують для підпалів). Для пошкодження або знищення скла вітрин магазинів використовують заздалегідь підготовлені молотки, бейсбольні біти, туристичні сокири та інші побутові речі, придбані саме для цього

Значну кількість речових доказів, які містять інформацію, в отриманні якої зацікавлене слідство, можна знайти на проїжджій частині вулиці (і тротуару) по шляху прямування натовпу: плакати, транспаранти, прапори (з відповідною символікою), листівки, газети. Це можуть бути написи на стінах, аерозольні ємкості від фарби (за допомогою якої зроблено напис) та ін. Побутова радіо-, теле-, відеотехніка, яку раніше було викрадено під час погромів, та ін. Речі випадкових перехожих, які

потрапили до натовпу (сумки, документи та ін.).

Найбільшу кількість речових доказів вилучають у місцях спроби припинення дій кримінального натовпу (таких спроб може бути декілька) або в місцях розсіяння натовпу правоохоронними органами: одяг потерпілих та учасників масових заворушень (у тому числі захисні каски, щити, гумові палиці), стріляні гільзі та кулі (як результат застосування зброї працівниками міліції), інші сліди застосування спецзасобів (гумові кулі, аерозольні балончики з-під сльозогінного газу та ін.); вогнепальна та холодна зброя, металеві прутки, плакати, транспаранти; речі, що були вкрадені під час погромів; пляшки зі спиртними напоями, саморобні вибухові пристрої, невикористані пляшки із запалювальною сумішшю та ін..

Особа потерпілого. Потерпілих від масових заворушень слід згрупувати таким чином:

1. Працівники правоохоронних органів, військовослужбовці, які були задіяні для охорони правопорядку під час проведення масових заходів до початку масових заворушень та (або) брали участь у стриманні натовпу.

2. Особи, на яких направлена основна агресія натовпу: керівники чи власники установ, підприємств та організацій, представники національних меншин, інших віросповідань у разі виникнення масових заворушень на міжнаціональному, міжетнічному, релігійному ґрунті в місцях їх компактного проживання чи перебування, вболівальники команди суперника тощо.

3. Особи, які перебували на території вчинення масових заворушень: працівники, керівники та власники підприємств, організацій, установ, комерційних структур, які знаходилися на шляху натовпу і були піддані погромам; мешканці будівель, розташованих на шляху натовпу, який вчинює підпали, знищення або пошкодження майна – наприклад, побиття скла у вікнах та ін.; особи, які випадково потрапили до натовпу, не маючи на меті участі у масових заворушеннях (пенсіонери, особи похилого віку, жінки, малолітні), а також власники автомобілів, що знаходилися на території, де проходили масові

заворушення.

Під час розслідування справ зазначеної категорії потрібно уважно вивчати дані про осіб потерпілих. Це дозволить у деяких випадках встановити мотиви заворушень. Зокрема, приналежність потерпілих до якоїсь однієї національності (цигани, наприклад) або до групи осіб, що об'єднані регіональною приналежністю (іммігранти з країн Азії, «особи кавказької національності» та ін.). У разі отримання такої інформації слідство може обґрунтовано висунути версію про наявність в основі масових заворушень міжнаціонального, міжетнічного конфлікту.

Значимими є відомості про особу потерпілого, тобто люди, що знаходилася у сфері дії натовпу (в т.ч. особи, які припиняли дії натовпу), або власники майна, яке постраждало (пошкоджено, знищено або зруйновано) під час заворушень, а також особи, які в результаті дій організаторів заворушень асоціюються у більшості населення з «обличчям ворога» і нібито причетні до стану, в якому опинилася більшість населення).

Особа злочинця. Здебільшого такі злочини вчиняють молоді люди чоловічої статі, віком від 18 до 30 років. Жінок – активних учасників заворушень характеризують як осіб, які здійснюють провокуючий вплив на натовп; зухвалі, жорстокі; не мають дітей; з низьким рівнем освіти. Найчастіше вони характеризуються як особистості істеричного складу.

Учасники натовпу можуть мати політичні, соціально-економічні, релігійні цілі, проте наслідками цих дій можуть бути насильство над особою, в тому числі й із завданням тілесних ушкоджень і навіть смерті, погроми, підпали, знищення майна, захоплення будівель або споруд, насильницькі виселення громадян, опір представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя.

Мотивація дій організаторів та активних учасників масових заворушень характеризується значним розмаїттям: кожен з учасників має свою мету – хуліганство, неприязнені стосунки на міжнаціональному ґрунті; невдоволення діяльністю правоохоронних органів і судів або місцевих органів влади;

корисливі мотиви, помста. Мотивація дій активних учасників або організаторів масових заворушень інколи може мати значення для встановлення інших злочинів та встановлення інших учасників заворушень.

5.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції

Розслідування масових заворушень у зв'язку з їх особливою складністю, пов'язаною зі значною кількістю різноманітних СРД (ОМП, допитів численних свідків, підготовки матеріалів та призначення значної кількості судових експертиз та ін.), не під силу одному слідчому. Тому розслідування здійснюється групою слідчих, один із яких призначається старшим і приймає матеріали до свого провадження.

Слідча ситуація у кримінальному провадженні про масові заворушення може бути конфліктною і безконфліктною і по-різному впливати на процесуально-криміналістичну діяльність, а остання, в свою чергу, регулює її.

Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування масових заворушень за їх характером та завершеністю є такі:

1. Надійшло повідомлення про те, що вчиняються масові заворушення ірраціонального типу, що виникли спонтанно. Затримані окремі активні учасники масових заворушень, організатори відсутні.

2. Дії натовпу – масові заворушення ірраціонального типу завершені. Є відомості про потерпілих, пошкодження та знищення майна, іншу матеріальну шкоду.

3. Тривають масові заворушення, що мають організований, заздалегідь спланований характер. Інформація про дії натовпу, наслідки злочинних дій, про активних учасників та їх мотиви є недостатньою.

4. Активні дії натовпу, зазначені вище, завершені, але є підстави вважати, що можлива ескалація

заворушень.

Розслідування масових заворушень фактично завжди проводиться в умовах загострення ситуації в місті, районі, регіоні; протистояння учасників масових заворушень із місцевою владою, впливовими комерційними структурами або кримінальними формуваннями суттєво впливає на обстановку розслідування, оскільки це може її паралізувати внаслідок протидії розслідуванню у формі залякування свідків, потерпілих, підозрюваних, а інколи і фактичного саботажу з боку місцевої влади і навіть правоохоронних органів.

При цьому треба виходити з того, що можливість впливу на слідчу обстановку, на відміну від слідчої ситуації, у слідчого практично відсутня. Більш того, якщо слідчий є суб'єктом аналізу слідчої ситуації, то стосовно слідчої обстановки його кваліфікація, можливості й інші фактори можуть самі по собі розглядатися як елемент слідчої обстановки.

Під час масштабних масових заворушень, викликаних переважно міжнаціональними або міжетнічними конфліктами, коли ними охоплено значні території і заворушення супроводжуються вбивствами, згвалтуваннями, погромами та ін. злочинними діями щодо осіб однієї національності (етносу), з метою охорони життя, здоров'я, майна громадян та держави найбільш ефективним є введення на цій території надзвичайного стану.

З урахуванням слідчої ситуації СОГ формується переважно не з місцевих працівників. Саме це є одним із головних чинників успішного розслідування. Часто масові заворушення пов'язані із конфліктом між більшістю населення міста, іншого населеного пункту і владою. Таким чином, місцевий слідчий автоматично входить до числа формальних прибічників влади. А це завідомо створює складності у встановленні контакту слідчого зі свідками, потерпілими та іншими учасниками кримінального судочинства, що врешті-решт негативно позначається на процесі встановлення істини у справі.

Великі слідчі групи, для того щоб нормально функціонувати,

повинні мати свою внутрішню структуру. Практика пропонує, зокрема, таку структуру: штаб, аналітичний підрозділ (інформаційний центр), криміналістична група, а також окремі слідчі групи (підгрупи) з розслідування окремих епізодів злочинної діяльності.

Якщо масові заворушення скоєні на ґрунті міжнаціональних або міжетнічних конфліктів, то часто виникає питання про залучення до розслідування перекладачів. Частково цю проблему можуть зняти, як про це вже згадувалося, включені до складу групи слідчі, які розуміють мову, якою розмовляють або більшість учасників заворушень або потерпілі в результаті свавільних дій. Але у цілому це не вирішує проблему, яка постає перед слідством. Тому слідство повинно мати групу (залежно від масштабів заворушень) постійних перекладачів. При цьому треба враховувати, що перекладачі з числа місцевих жителів не завжди об'єктивні у зв'язку із можливим тиском на них або їх родичів з боку учасників заворушень або населення, яке підтримує їх вимоги. Тому, якщо масові заворушення скоєні на міжнаціональному (міжетнічному) ґрунті, треба викликати перекладачів з інших регіонів.

Коли надійшло повідомлення про групові дії натовпу, які вже закінчилися, але не відомо чи це групове хуліганство чи масові заворушення, слід перевірити, чи є інформація про пошкодження або знищення майна, погроми. Також необхідно зрозуміти, чи є постраждалі – випадкові особи та працівники правоохоронних органів. Обов'язково з'ясовуються дані про конкретних організаторів та активних учасників подій (затриманих за скоєння адміністративних правопорушень або за підозрою в участі у заворушеннях немає). Зазначена ситуація характерна для масових заворушень – хуліганських дій молоді, які виникають ситуативно і продовжуються недовгий час, після чого натовп розпадається без особливого силового впливу на нього з боку правоохоронних органів.

Основним *завданням розслідування* у такому разі буде таке: встановлення події, пов'язаної із скупченням людей (концерт, спортивні змагання, демонстрація, масова бійка на ринках та ін.);

встановлення організаторів та активних учасників групових подій, які можуть бути масовими заворушеннями; свідків-очевидців, потерпілих; виявлення, фіксація та вилучення речових доказів; огляд місць погромів, пожеж, підготовка матеріалів та призначення судових експертиз та ін. Проведення відповідних оперативно-розшукових заходів.

Завданням після закінчення заворушень (проведення, наприклад, ОМП у той час, коли масові заворушення ще продовжуються, може призвести до того, що слідчий буде визнаний свідком, потерпілим і у подальшому не може проводити розслідування) або після створення умов для безпечної роботи слідчих буде збирання доказів (зокрема, під час огляду місця події), встановлення організаторів та активних учасників масових заворушень (у тому числі під час проведення оперативно-розшукових заходів); свідків, потерпілих. І в обов'язковому порядку – ініціювати заходи, спрямовані на зупинення або локалізацію заворушень, які продовжуються.

Різновидом цієї ситуації може бути переміщення свавільного натовпу до іншого населеного пункту, іншого району, де заворушення продовжуються. У цьому разі у подальшому потрібно вирішувати питання про об'єднання кримінальних справ про скоєння масових заворушень за організацією одних і тих же осіб у різних населених пунктах.

В окремих випадках завданням працівників правоохоронних органів буде збирання доказів, встановлення свідків-очевидців, потерпілих.

При вчиненні масових заворушень, коли відомі їх організатори і активні учасники, завданням слідства буде збирання доказів участі у масових заворушеннях затриманих за підозрою у вчиненні зазначених злочинів: огляд місць подій, впізнання, освідчування затриманих. Направлення до підрозділів кримінальної поліції доручень про проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення місця знаходження організаторів та активних учасників заворушень та наступне їх затримання за підозрою у вчиненні злочинів.

Крім того, на початковому етапі розслідування проводиться

ОМП, вилучається зброя, що була застосована працівниками поліції, призначається перевірка законності застосування зброї; допитуються працівники поліції, постраждалі (частіше за все вони звертаються за медичною допомогою змінюючи прізвища або використовують допомогу приватних лікарів); проводиться робота з пошуку таких осіб; вирішується питання щодо наявності в діях учасників групових дій ознак масових заворушень.

5.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Огляд є первинною та невідкладною СРД. Це пояснюється необхідністю отримання інформації про обставини події у первинному, незміненому стані, бо будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів та зміну слідової картини. У справах зазначеної категорії це може бути пов'язано із неможливістю своєчасного виїзду СОГ для огляду з поважних причин: масові заворушення ще продовжуються або відсутня достатня кількість слідчих, оперативних працівників та спеціалістів для включення до складу кількох груп і відсутність яких може негативно позначитися на результатах огляду. Інколи це призводило до крадіжок майна з приміщень будівель, які були об'єктом нападу натовпу, та до інших негативних наслідків.

Огляд місця події при розслідуванні масових заворушень із значною кількістю учасників має певні особливості. Як правило, учасники заворушень, об'єднані у натовпі спільною метою. Але під час скоєння суспільно небезпечних дій у процесі масових заворушень неможливо всьому натовпу брати активну участь у погромі одного об'єкта. Авангард натовпу починає погром чергового об'єкта, але більшість з натовпу не може брати участь у ньому у зв'язку з високою скупченістю їх учасників. Тому в погромах конкретних об'єктів беруть участь окремі, найбільш активні групи осіб з натовпу (хоча такі групи можуть бути досить великими за кількістю). Тому для слідства дуже важливо отримати повну (якщо це можливо) інформацію стосовно маршрутів руху натовпу і погромів по шляху його слідування,

груп з окремими цілями, іншими маршрутами й об'єктами нападів. Інколи для огляду значних територій (майдани, вулиці, великі ділянки місцевості) після вчинення масштабних заворушень треба використовувати гелікоптер. Складання протоколу огляду у такому разі важливо у першу чергу для отримання інформації, яка надає загальне уявлення про наслідки заворушень у населеному пункті або регіоні. При цьому виправдано використання відео- та фотозйомки. А результатом такого огляду може бути отримання повної схеми місць подій, які вже потребують детального огляду (залишені автомашини, трупи, місця пожеж і т. ін.). Застосування відеозапису дозволить оперативно вже після закінчення обльоту з оглядом місць погромів продемонструвати відеозапис іншим учасникам наступних оглядів. Це надасть їм необхідне уявлення про місця погромів, які вони будуть оглядати.

Вся адміністративна територія, де проходили масові заворушення, номінально є місцем події, що фактично складається з десятків, сотень або тисяч локальних місць події, які стосуються конкретних епізодів вчинених кримінальних правопорушень.

Отримана інформація дозволить уповноваженій особі спланувати подальші дії: визначитися з кількістю об'єктів для огляду, кількістю слідчих, оперативних працівників, експертів і спеціалістів, використання необхідної техніки, пошукових приладів та ін.

Окремі виявлені на місці події та вилучені в ході його огляду об'єкти можуть бути описані уповноваженою особою у протоколі неналежним чином. Так, наприклад, бажано зазначати ідентифікаційні ознаки виявлених та вилучених мобільних телефонів (наприклад, ІМЕІ кожного телефону), індивідуальні ознаки виявленого та вилученого ножа, пневматичного пістолета та набоїв до нього. Вищезазначене свідчить про складність огляду, що зумовлена його багатооб'єктністю. Разом з тим це не може бути причиною недбалого ставлення до фіксації ходу й результатів огляду як у протоколі – процесуальному документі, що може бути визнаний доказом у кримінальному провадженні,

так і за допомогою технічних засобів фіксації.

В якості понятих інколи треба запрошувати відомих у населеному пункті поважних осіб, які користуються авторитетом серед населення і можуть виступити свого роду гарантом об'єктивності і неупередженості правоохоронних органів (інколи треба враховувати ставлення більшості з населення до масових заворушень – коли йдеться, наприклад, про міжнаціональний або міжконфесійний конфлікти або коли «обличчя ворога» асоціюється у більшості населення із представниками органів місцевої влади і, відповідно, з останніми ототожнюються правоохоронці). Огляд місця події передбачає обрання методів, які визначають його послідовність. Це може бути як концентричний (від периферії до центра), так і ексцентричний метод: від центра до периферії, коли центром є місце пожежі, погрому, труп.

Огляд місця події у справах про застосування у процесі погромів вибухових пристроїв необхідно проводити за участю фахівця (співробітника експертної установи, що спеціалізується на дослідженні вибухових речовин і слідів вибуху, піротехніка або іншого фахівця в галузі вибухової справи, у тому числі – із складу спеціальних груп по знешкодженню вибухових пристроїв відповідних підрозділів МВС). Це може дозволити вже на початковому етапі огляду місця події зробити ймовірний висновок про застосований вибуховий пристрій, допоможе встановити картину скоєного злочину, а також визначити межі і площі огляду. Сліди, що фіксуються на місці вибуху, умовно можна розділити на три групи: звичайні сліди перебування і дій на місці події; сліди вибуху; сліди, що характеризують спосіб виготовлення вибухових пристроїв і рівень професіоналізму виготовлювача.

При *огляді зброї*, після фіксації її в місці виявлення, із вказівкою точної відстані від нерухомих орієнтирів, необхідної для масштабної прив'язки, спочатку вживаються заходи до виявлення відбитків пальців рук на зовнішніх частинах зброї, що здебільшого можуть бути на її гладких дерев'яних, пластикових і металевих поверхнях. При цьому треба враховувати, що зброя

нерідко покривається тонким шаром мастила, що є істотною перешкодою для виявлення і фіксації відбитків звичайними прийомами. У таких випадках слідчий повинен вжити заходів до зберігання слідів, щоб експерт виявив та зафіксував їх у лабораторних умовах.

Треба також враховувати, що на зброї можуть бути виявлені сліди рукавичок. Технічне виявлення таких слідів не є дуже складною операцією, проте на практиці може виникнути складність у розпізнанні цих слідів – в них немає такої ознаки оголеної руки, як папілярні візерунки. Одночасно вилучаються мікросліди, різного роду забруднення (пил, бруд, волосся, текстильні волокна-накладення). Найчастіше ці сліди можуть бути виявлені на деталях зброї із жорсткою поверхнею.

Освідування є досить характерною СРД для досліджуваної категорії проваджень. Для масових заворушень, які супроводжуються масштабними погромами і скоєні на ґрунті міжнаціонального конфлікту, характерною є значна кількість потерпілих, а інколи і велика кількість загиблих. При цьому досить часто у таких випадках трупи направляють до лікарень, моргів бюро судово-медичної експертизи без попереднього огляду. У такому разі практикується створення групи слідчих, які на початковому етапі розслідування таких справ проводять у моргах попередній огляд і відразу ж призначають судово-медичні експертизи. Призначення судово-медичної експертизи у зазначених справах, які супроводжувалися загибеллю людей в результаті дій натовпу (навмисно або за необережністю), діями правоохоронних органів, які зупиняли дії злочинного натовпу, є однією із першочергових дій слідчого. Для якісного її проведення експертам надають копії протоколів огляду місця події, а у випадку, коли смерть потерпілого наступила в лікарні – історію хвороби. Іноді потрібно надання свідчень осіб, що проводили потерпілому операцію або надавали першу медичну допомогу.

Відповідно до ч. 1 ст. 241 КПК України, «слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів

кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу».

Об'єктами освідування є сліди злочину, плями, особливі прикмети й інші ознаки на тілі людини за умови їхньої очевидності. Фактичні дані, встановлені освідуванням, фіксуються у протоколі, що містить тільки ті факти, які безпосередньо сприйняті його укладачем. За аналізованою категорією проваджень освідуванню піддаються як підозрювані, так і свідки з числа осіб, які перебували у натовпі, але не вчиняли якихось суспільно небезпечних дій. Освідування потрібне у першу чергу для виявлення слідів злочину: плям крові, тілесних ушкоджень на тілі, опіків (отриманих, наприклад, під час погромів, знищення майна та ін.); саден (внаслідок опору працівникам правоохоронних органів, які запобігали заворушенням; у результаті падіння конструкцій будівель під час погромів та ін.).

Допит свідків – це найбільш поширений спосіб одержання доказів при розслідуванні масових заворушень. Безумовно, необхідною передумовою допиту є підготовка до нього. Вона охоплює ряд конкретних заходів: вивчення матеріалів справи; ознайомлення з даними про особу допитуваного; за необхідності – складання плану допиту. Найбільша складність при розслідуванні справ зазначеної категорії полягає в організації допитів в умовах необхідності збирання інформації про подію, очевидцями якої була значна кількість осіб, багато з яких могли бути її учасниками. Для того щоб слідчі працювали узгоджено і цілеспрямовано, а результати їх дій можна було аналізувати і використовувати, в кожному окремому випадку складаються спеціальні анкети, в яких надано перелік питань, за допомогою яких забезпечується отримання всіх необхідних даних.

У справах про масові заворушення можна умовно згрупувати свідків-очевидців у певні категорії. Перша – це очевидці. До їх числа можна віднести осіб, що безпосередньо бачили заворушення. Звичайно, це випадкові перехожі, жителі

будинків, які знаходились поряд із місцями дії кримінального натовпу (у тому числі так звані «собачники» і «колясочники»), водії автотранспорту, що проїжджав поряд; лікарі карет швидкої медичної допомоги; працівників установ, підприємств, організацій, які знаходилися поряд з місцями погромів (особливо ті, які постраждали в результаті злочинних дій натовпу) і деякі інші (перелік, наданий нами, розуміється не є вичерпним).

В них під час допиту з'ясовуються такі питання:

– коли, де (у якому місці), за яких обставин було скоєно погром, підпал, знищення майна, вчинення озброєного опору працівникам правоохоронних органів та інші суспільно небезпечні дії;

– чи відомо що-небудь про події, які передували заворушенням, наприклад, чи були виступи із закликами до погромів з боку конкретних осіб або дії, пов'язані із готуванням погромів;

– що відомо про прикмети осіб, які брали активну участь або були організаторами заворушень (зріст, риси обличчя, колір волосся, одяг, наявність особистих прикмет та ін.), хто з них і що саме робив на місці події; хто вів натовп; чи може впізнати або дати їх опис для створення фоторобота або мальованого портрета; їхня озброєність (зброя або речі, які спеціального для цього були пристосовані);

– хто був найбільш агресивний і активний у кожному конкретному випадку.

Під час допитів свідків-очевидців обов'язково використовують план-схеми місця події і прилеглої місцевості із вказівкою на плані обставин події, як їх описує очевидець.

До другої групи належать свідки з числа учасників заворушень, які були в натовпі, але не є активними учасниками заворушень або їх організаторами, тобто також є свідками-очевидцями. У таких осіб з'ясовуються такі питання: за яких обставин вони опинилися у натовпі; хто із знайомих свідка ще був у натовпі; що мали на меті учасники заворушень, їх плани,

хто був організаторами; чи був свідок очевидцем дій конкретних активних учасників заворушень; чи може їх впізнати?

Свідки з числа осіб, які брали участь у заходах по припиненню заворушень (працівники поліції, військовослужбовці, пожежні, працівники бригад швидкої допомоги та ін.) відповідають на питання: чи відомі їм активні учасники та організатори заворушень; про конкретні злочинні дії зазначених осіб, в тому числі – які злочинні дії скоєні стосовно свідка з боку натовпу (нанесення ударів кийками, кидання каміння, вчинення озброєного опору під час припинення заворушень та ін.); у чому саме виражалися його дії по припиненню заворушень (знаходився серед основних сил поліції в момент стримування натовпу; затримував учасників заворушень, застосовував спецзасоби (які саме) і т. ін.); чи може впізнати когось із активних учасників або організаторів заворушень?

Характер взаємодії у процесі допиту слідчого зі свідком залежить від поведінки останнього. Допит сумлінних свідків, як правило, не призводить до конфліктів. Тактичне завдання слідчого в процесі такого допиту, що набуває безконфліктного кооперативного характеру, полягає в тому, щоб підтримувати і розширювати психологічний контакт, допомагаючи свідкові у правильному відтворенні сприйнятого і зафіксованого. До таких прийомів, зокрема, належать: постановка запитань, які сприяють виникненню асоціативних зв'язків, що допомагають пригадати; пред'явлення речових доказів; ознайомлення з фрагментами показань інших осіб для згадування та ін. У конфліктних ситуаціях тактичне завдання слідчого полягає в тому, щоб переконати допитуваного переглянути свою позицію, що не відповідає завданням правосуддя, відмовитися від наміру давати неправдиві показання.

Показання потерпілого є одним із видів доказів, на підставі яких встановлюються обставини, що мають значення для встановлення істини у справі. За своєю процесуальною природою, предметом, особливостями формування вони є близькими до показань свідків і являють собою усні

повідомлення про обставини, пов'язані із злочином, котрим особі, що дає показання, завдано моральну, фізичну або майнову шкоду. На відміну від свідка, потерпілий зацікавлений у відповідних наслідках вирішення справи, тому що йому заподіяно шкоду. Даючи показання, він не тільки сприяє правильному розв'язанню питання про винність або невинність обвинувачуваних, але й одночасно домагається задоволення своїх інтересів у кримінальному процесі.

Класифікація потерпілих від масових заворушень:

- особи, яким безпосередньо завдано шкоду (як правило, фізичну, моральну й майнову);
- особи, які є близькими родичами чи членами сім'ї особи, смерть якої настала внаслідок фізичної шкоди, завданої їй масовими заворушеннями, або особи, яка перебуває у стані, який унеможлиблює подання нею заяви про визнання потерпілою;
- особи, проти яких були направлені злочинні дії учасників масових заворушень (представники конфронтуючої організації, політичної партії, релігійної конфесії, етнічної групи населення; вболівальники іншої футбольної команди тощо);
- особи, що випадково потрапили у натовп, шкода яким завдана внаслідок масштабності масових заворушень;
- особи, які внаслідок професійних та інших обов'язків брали участь у ліквідації масових заворушень;
- особи, яким внаслідок злочину завдано матеріальну шкоду, проте, які не є очевидцями масових заворушень.

Показання підозрюваного є важливим джерелом у кримінальному провадженні. При цьому підозрюваний, як правило, є першоджерелом відомостей, про які повідомляє, і його показання незамінні, оскільки предметом показань підозрюваного є, насамперед, його власні дії. Визначивши коло підозрюваних в організації або активній участі у масових заворушеннях, вживаються відповідні негайні заходи, такі як

затримання, оголошення в розшук (за наявності на те достатніх підстав). Якщо така особа не затримана вже на місці події під час вчинення масових заворушень.

Зрозуміло, що для проведення кваліфікованого допиту підозрюваного необхідна підготовка, пов'язана не тільки зі знанням усіх матеріалів кримінального провадження, але й із вивченням особи підозрюваного за допомогою процесуальних і непроцесуальних джерел, до яких відносять дані оперативно-розшукової діяльності, результати спостереження за ним і т. ін. У процесі допитів затриманих за підозрою у вчиненні зазначених протиправних діянь уповноважена особа, для викриття винних, використовує зібрані на той момент докази їхньої вини: показання свідків-очевидців, речові докази, висновки судових експертиз та ін. Але у цілому в більшості випадків на початковому етапі розслідування справ зазначеної категорії допит підозрюваного проводиться в умовах дефіциту інформації, яка викриває останнього.

Повне визнання підозрюваним своєї активної участі у масових заворушеннях або ролі їх організатора, безумовно, відіграє величезну роль навіть тоді, коли слідство має у своєму розпорядженні достатню сукупність доказів до допиту підозрюваного. Саме таке визнання підозрюваного пов'язує в єдине і нерозривне ціле всю сукупність зібраних у справі доказів. При цьому є важливим не просто підтвердження тих фактів, що уже відомі у справі, а й тих, про які слідству нічого не було відомо (наприклад, про місце схову використаної при заворушеннях зброї, про інших учасників заворушень та ін.), що свідчить про злочинну обізнаність підозрюваного, і які (факти) можна перевірити за допомогою інших доказів.

Судово-біологічні *експертизи* (цитологічні, імунологічні) доручаються для проведення досліджень експертам системи МОЗ України (судово-біологічні відділення обласних бюро СМЕ) або Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру (НДЕКЦ) МВС України. У рамках цих експертиз досліджуються зразки крові, слини, сечі, потожирових виділень (у тому числі потожирових слідів пальців рук або долонь, непридатних для

ідентифікації, виявлених на місці події), волосся та ін. При цьому встановлюють їх групову належність, що зменшує коло підозрюваних.

Перспективним є зняття відбитків ДНК (профілю ДНК) – носія генетичної інформації – з утворень живої матерії (кров, слина, волосся і ін.), виявлених на місці події, із наступною постановкою перед експертами запитання: чи могли сліди крові (слини та ін.) належати підозрюваному (потерпілому)? Для трупа невстановленої особи: чи є труп, знайдений під час огляду місця події, трупом брата (сином матері) конкретної людини? Для дослідження необхідно представити клітинний матеріал з непошкодженим ядром.

Досить розповсюджена у справах даної категорії балістична експертиза. Вона призначається для розв'язання широкого кола завдань ідентифікаційного і неідентифікаційного характеру, пов'язаних із дослідженням вогнепальної зброї і боєприпасів, слідів пострілу в самій зброї, на ураженій перепоні, на одязі або тілі особи, що стріляла. Об'єктами судово-балістичної експертизи є вогнепальна зброя, боєприпаси та їхні частини (патрони, гільзи, кулі і т. ін.), предмети зі слідами пострілу.

Стосовно вибухового пристрою при експертних дослідженнях вирішуються переважно такі питання: вибуховий пристрій якого виду застосовано (граната, міна, саморобний вибуховий пристрій і т.д.); чи є предмети, вилучені на місці вибуху, деталями вибухової системи і якщо так, то якої саме; який спосіб виготовлення вибухового пристрою, принцип його дії; яку вибухову речовину й у якій кількості застосовано в процесі вибуху; який спосіб підриву (електричний, механічний або вогневий) використано при вибуху, чи застосований у вибуховому пристрої сповільнювач (наприклад, годинниковий або інший механізм); чи має схожість вибуховий пристрій, вилучений з місця вибуху, з вибуховим пристроєм, виготовленим підозрюваним. Щодо заряду вибухового пристрою: чи є на предметах, вилучених з місця вибуху, сліди (продукти) вибухової речовини і якщо так, то якої саме; де дана речовина виробляється й у якій галузі промисловості використовується; чи не могла ця

речовина бути виготовлена кустарним способом.

Обшук проводиться у більшості проваджень аналізованої категорії. Особлива увага при обшуках звертається на пошук і вилучення:

– предметів, що стосуються підготовки або вчинення розслідуваного злочину: зброї і боєприпасів, вибухових пристроїв та вибухової речовини або заготовок для їх виготовлення (у тому числі знарядь злочину), запалювальної суміші; листівок і транспарантів (відповідного змісту) і т. ін.

– предметів, що свідчать про вчинення конкретними особами інших злочинів: збереження або розповсюдження наркотиків; збереження вогнепальної зброї, вкрадених під час заворушень речей і т. ін.

Тактика проведення таких обшуків будується з урахуванням інформації, наявної на той момент у справі. Непідготовленість обшуку (найчастіше через передоручення проведення такої процесуальної дії оперативним працівникам поліції) або їхня невчасність може призвести до втрати речових доказів. Не завжди є можливість для негайного проведення такої СРД. Це пов'язано із побоюваннями, що у разі виникнення під час обшуку якогось конфлікту це може призвести до нових заворушень, оскільки ще є підстави вважати, що обстановка у регіоні залишається такою, що заворушення можуть початися знову (особливо, коли вже проведено затримання активних учасників заворушень; ще не поховано загиблих під час таких подій та ін.). Цей фактор, безумовно, потрібно враховувати у разі вибору часу проведення таких СРД.

?

Контрольні питання:

1. Структура криміналістичної характеристики масових заворушень.

2. Типові категорії потерпілих у досліджуваній категорії проваджень.

3. Характерні способи вчинення масових заворушень.

4. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування масових заворушень.

5. Слідчі (розшукові) дії, що проводяться на початковому етапі розслідування.

6. Види оглядів, які проводяться в провадженнях даної категорії.

7. Експертизи, що призначаються при розслідуванні масових заворушень.

8. Категорії свідків у даних провадженнях.

Т

Теми рефератів

1. Особливості огляду місця події при розслідуванні масових заворушень.

2. Криміналістичне забезпечення проведення допитів різних категорій осіб при розслідуванні масових заворушень.

3. Призначення експертиз при розслідуванні масових заворушень.

4. Організаційно-тактичні аспекти обшуку при розслідуванні масових заворушень.

5. Криміналістичні аспекти аналізу первинної інформації при розслідуванні масових заворушень.

ГЛАВА 6 РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА

6.1. Криміналістична характеристика хуліганства

Розглядаючи криміналістичну характеристику хуліганства, потрібно зазначити, що дане протиправне діяння закріплено в законодавстві багатьох країн світу.

Наприклад, ст. 221 Кримінального кодексу Азербайджану хуліганство визначено як «...умисні дії, що грубо порушують громадський порядок, виказують неповагу до суспільства, супроводжуються застосуванням насильства до громадян або погрозою його застосування, або знищенням чи пошкодженням чужого майна».

У свою чергу, Кримінальним кодексом Данії в § 267 закріплено положення про те, що «...будь-яка особа, яка посягає на честь іншої образливими словами чи поведінкою або висловлює, поширює неаргументовані відомості про дії, які, ймовірно, можуть принизити її чи викликати зневагу з боку інших громадян, караються штрафом чи звичайним узяттям під варту».

А вітчизняні законодавці у ст. 296 КК України визначили хуліганство як «...грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом».

Криміналістична характеристика хуліганства не повинна впливати із загального поняття кримінального правопорушення. Вона мусить об'єднувати в собі вивчення та узагальнення матеріалів про протиправні діяння, що кваліфікувалися за ст. 296

КК України. Криміналістична характеристика хуліганства також має містити типові криміналістичні особливості цієї групи кримінальних правопорушень, учинених упродовж якогось періоду в межах певного регіону чи в цілому по Україні.

Систему елементів криміналістичної характеристики хуліганства складають:

- спосіб учинення хуліганства;
- предмет злочинної діяльності;
- обстановка вчинення хуліганських дій;
- «слідова картина» вчинення хуліганства;
- особа потерпілого;
- особа злочинця (хулігана).

Спосіб учинення хуліганства. Вивченням кримінальних проваджень за протиправними діяннями, кваліфікованими за ст. 296 КК України, встановлено, що приблизно четверта частина від їх загальної кількості була підготовлена. Етапи підготовки: розробка плану хуліганства; вибір об'єкта посягання; відшукування, пристосування і підготовка знарядь протиправного діяння; розподіл ролей між співучасниками; підбір співучасників.

Тобто хуліганські дії можуть мати заходи підготовки, про що яскраво свідчить приклад футбольного хуліганства.

Приклад: 16 травня 2011 о 14 годині 30 хвилин гр. Р. та гр. П., обидва в стані алкогольного сп'яніння, прийшли на футбольне поле, розташоване між приміщенням Шахтарського відділу освіти за адресою м. Шахтарськ, вул. Ватутіна, 1, і приміщенням Шахтарського кінотехнікуму за адресою м. Шахтарськ, вул. Ватутіна, 1, де неповнолітні гр. М., гр. Л. та гр. А. грали у футбол. Діючи умисно й узгоджено групою осіб, з хуліганських спонукань, грубо порушуючи громадський порядок і виражаючи явну неповагу до суспільства, діючи з особливою зухвалістю, гр. Р. та гр. П. стали виражатися нецензурною лайкою на адресу зазначених осіб, гр. П.

перегородив неповнолітнім вихід з футбольного поля, а гр. Р. став бігати за ними, маючи намір наздогнати. Потім гр. Р. підійшов до велосипеда, що належить гр. М. та зхнаходився в огорожі футбольного поля, і став стрибати на ньому, а потім наніс не менше трьох ударів ногами по колесах велосипеда, заподіявши механічні пошкодження. Побачивши, що гр. Р. пошкоджує велосипед, гр. М. підійшов до нього, а гр. П., продовжуючи хуліганські дії, схопив його правою рукою за шию і став утримувати, умисно заподіявши легкі тілесні ушкодження у вигляді синця і садна на бічній поверхні шиї зліва. Гр. Р. в цей час завдав гр. М. два удари ногою в область спини зліва, умисно заподіявши йому тілесні ушкодження середньої тяжкості. Хуліганські дії гр. Р. та гр. П. тривали не менше 10 хвилин.

Отже, в даному випадку є підготовка плану вчинення хуліганських дій (вибрано час, місце, обстановку), підбір співучасників вчинення кримінального правопорушення тощо.

Також вони можуть скласти приблизний план дій та розподілити ролі, якщо хуліганство здійснюється групою осіб. Так, один із учасників відволікатиме увагу стюардів, а інший буде кидати «фаєри» на футбольне поле. Тут має місце розробка плану злочину, підбір учасників та розподіл між ними ролей. Крім того, можуть здійснюватись інші заходи з підготовки до вчинення протиправних дій.

Найбільш поширеними способами вчинення хуліганства є цинічні рухи тіла у поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв, серед інших способів можна виділити публічне оголення різних частин тіла, створення шуму, який призводить до зриву громадських заходів, порушення нормального режиму роботи підприємства, спокою громадян у помешканнях та громадських місцях, опір представникам влади, пошкодження майна, наруга над пам'ятниками.

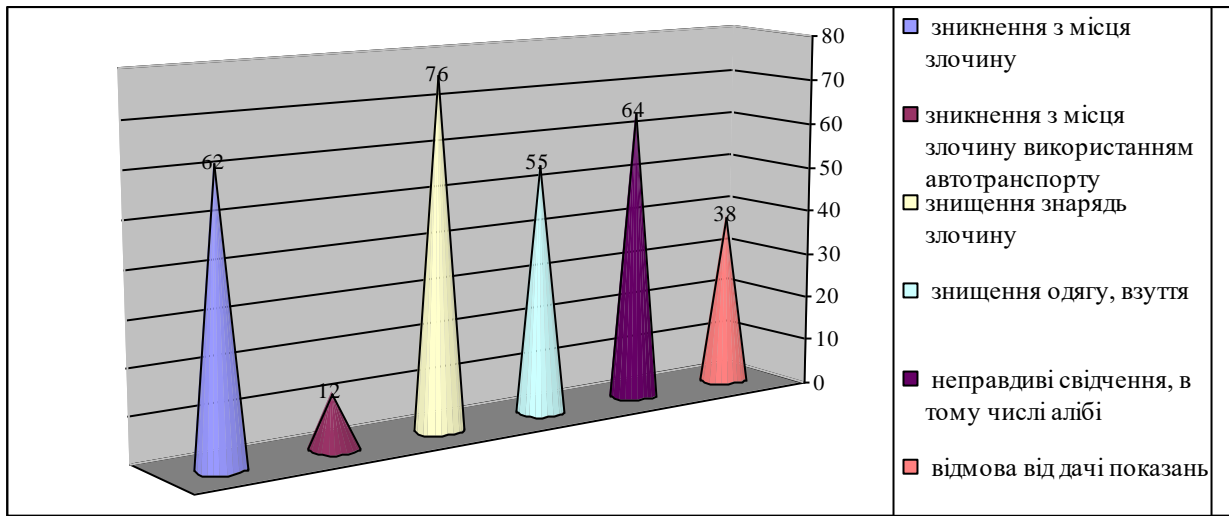
Необхідно також розглянути й новітні способи вчинення хуліганських дій. На сьогодні певне поширення отримав так

званий «пранк» (від англ. *prank* – проказа, витівка, жартівливий розіграш) або «телефонний тероризм». При цьому «пранкер» із хуліганських спонукань анонімно чи за вигаданим ім'ям (скажімо, працівника якогось телеканалу) телефонує обраній жертві (зазвичай, знаній суспільством особі) і шляхом жартівливих провокацій доводить її до справжньої істерики, змушуючи жертву до певної реакції у відповідь – почути від неї нецензурну лайку. Звичайно, все це записується на магнітофон, а потім це «неподобство» потрапляє до Інтернет-колекції (наприклад, на сайт www.prank.ru) і миттєво розлітається по друзях у всіх кінцях світу. Ці дії підпадають під ознаку хуліганства, яке супроводжувалось винятковим цинізмом, тобто дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі.

Подібна картина спостерігається сьогодні й у віртуальному світі – Інтернеті. Комп'ютери і комп'ютерні мережі стали носіями не тільки корисної інформації, але й зоною створення й розповсюдження різноманітних хуліганських «мерзенностей». Сучасна «всесвітня павутина» містить тонни не лише відвертої порнографії, а і шкідливих вірусів, троянських програм, хакерських атак і просто спаму, породжених студентами і школярами, які, випробуючи свої сили в опануванні мовою програмування, не можуть знайти для них більш гідного застосування. Найбільш імовірними причинами, що штовхають їх на створення й розповсюдження шкідливого для людства «продукту», є такі: спроба самоствердження на основі досягнутого інтелектуального рівня, звичайний юнацький комплекс неповноцінності, який і компенсується комп'ютерним хуліганством. Фактично подібне комп'ютерне хуліганство нічим не відрізняється від звичайного вуличного хуліганства, за винятком того, що самоствердження відбувається на різних аренах – або в підворотті, або в комп'ютерній мережі. І страждають від нього різні люди – або випадкові перехожі, або відвідувачі різних сайтів.

Найбільш типовими прийомами приховування хуліганства є зникнення з місця події, в тому числі з використанням

автотранспорту; знищення знарядь кримінального правопорушення; знищення одягу, взуття; неправдиві свідчення, в тому числі алібі; відмова від давання показань (див. діаграма 1).

Діаграма 1. Способи приховування хуліганства

Приклад: 1 червня 2011 р. о 18.26 гр. Р., маючи умисел на грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, прибув на стадіон, що розташований по вул. Комсомольській в с. Чернобайівка Білозерського району Херсонської області, де, перебуваючи в громадському місці, під час офіційної гри між футбольними клубами «Кристал» м. Херсона та «Торпедо» м. Миколаєва, діючи відповідно до розробленого плану, разом зі співучасниками (невстановленими слідством особами), ігноруючи встановлені в суспільстві правила поведінки, з особливим цинізмом, грубо порушив громадський порядок. А саме: почав бійку з глядачами футбольного матчу на трибунах та футбольному полі, де в цей час проходив матч. Під час чого він наносив удари руками та ногами гр. В. У зв'язку з порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства футбольний матч між футбольними клубами «Кристал» м. Херсона та «Торпедо» м. Миколаєва був зупинений на 40 хвилин. Після вчинення суспільно небезпечних дій гр. Р. зник з місця події

на автомобілі. Після затримання на його допиті в якості підозрюваного від своєї вини відмовлявся, даючи неправдиві показання. В судовому засіданні обвинувачений свою вину не визнавав. Але сукупність інших доказів дала змогу засудити його за ч. 2 ст. 296 КК України.

Кримінальне правопорушення, кваліфіковане за ст. 296 КК України, має неповноструктурний склад способу вчинення, адже в більшості випадків відсутня підготовка або приховування діяння. Класифікація способів учинення хуліганства на основі вказаних елементів дозволяє чітко уявити «слідову картину», прогнозувати джерела ідеальних та матеріальних слідів-відображень.

Криміналістичне значення способу вчинення хуліганства, а також використання даних щодо них на досудовому розслідуванні ґрунтуються на властивості їх повторюваності у злочинній діяльності різних осіб.

Предмет злочинної діяльності. У кримінально-правовому значенні предмет в даному злочині виявити складно. Зокрема, можна віднести протиправне діяння, передбачене ст. 296 КК України, до безпредметних. Однак у криміналістичному значенні предмет має місце, адже під час вчинення цього суспільно небезпечного діяння в більшості випадків має місце взаємодія з матеріальними об'єктами.

Також не слід забувати про те, що предмет злочинного посягання і об'єкти, що з ним взаємодіють, утворюють багатокомплексну систему. Якщо змінити властивості одного елемента системи, то в ній порушиться весь характер відносин. Саме у зв'язку з цим законодавець у ряді випадків прямо вказує на предмет злочину. Предмет злочинної діяльності можна розглядати як кінцевий продукт, результат протиправної діяльності суб'єкта, перед яким опиняється слідчий на стадії порушення кримінальної справи. Якщо предмет злочинної діяльності може бути предметом злочину, то знаряддя і засоби вчинення злочину перебувають поза сферою суспільних відносин і такими не є. Разом з тим застосування деяких з них (приміром,

вогнепальної і холодної зброї) при вчиненні хуліганства являє собою кваліфікуючу ознаку, а їх виготовлення, зберігання та збування є самостійним складом кримінального правопорушення.

Ознаки предмета посягання в криміналістичних характеристиках можуть мати різні зв'язки з іншими елементами (для прикладу, предмет посягання – способи вчинення злочину (заволодіння майном), шляхи збуту викраденого майна або місця приховування його, а також дані про особу злочинця). В даному випадку не є винятком і предмет посягання у криміналістичній характеристиці хуліганства.

Найчастіше мають місце випадки пошкодження одягу, також часто виникають випадки пошкодження меблів та знищення майна. Майже не трапляються випадки пошкодження телефонів-автоматів, банкоматів, витоптування квітів на клумбах. Це пояснюється складанням здебільшого адміністративних протоколів у таких випадках та поданням цивільних позовів. Хоча за наявності відповідних ознак можливим є внесення відомостей про дану подію до ЄРДР за ст. 296 КК України.

Предмет посягання також може залежати від особи потерпілого. Зокрема, під час проведення футбольних матчів та й взагалі при сутичках фанатів різних клубів часто мають місце пошкодження речей, що є символами клубів (прапори, одяг, форма, шарфи тощо). Також можуть бути пошкоджені транспортні засоби (автобуси тощо) та інший інвентар футбольного клубу. Пошкодження можуть завдаватися різними предметами, в тому числі і вибуховими пристроями. В таких випадках предмет безпосереднього посягання можна розділити на об'єкти біологічного походження та об'єкти, що виникли в результаті діяльності людини.

Предмет посягання у хуліганстві, незважаючи на його кримінально-правову безпредметність, у криміналістичному значенні полягає у матеріальній обстановці, що зазнала пошкодження внаслідок суспільно небезпечного діяння.

Обстановка вчинення хуліганських дій. Хуліганство здебільшого вчинюється у громадському місці. Це твердження є прикладом не тільки практичного, а й правового висвітлення цього виду злочину. Адже хуліганство як кримінальне правопорушення за родовим об'єктом посягає на громадський порядок.

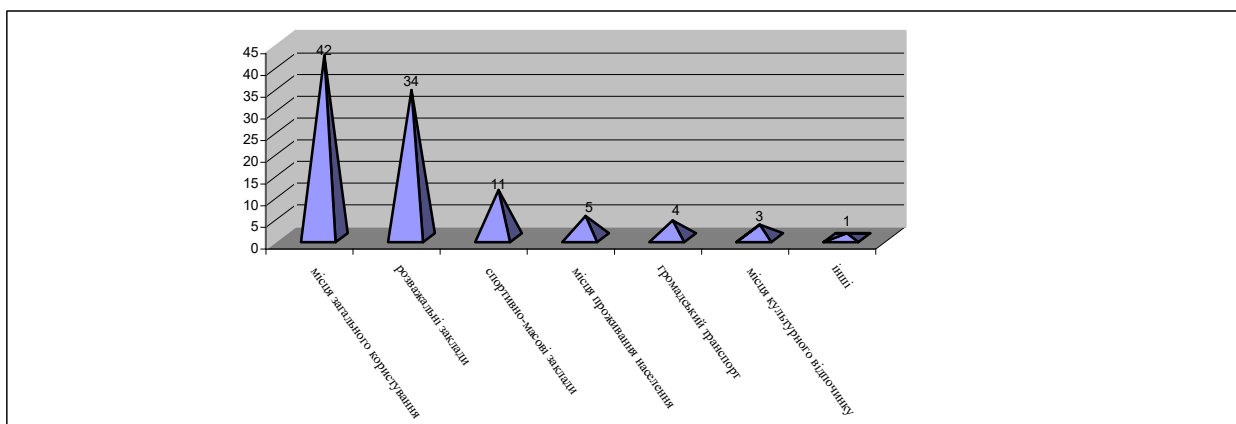
Відповідно до ст. 1 Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення», «...під громадським місцем мається на увазі частина будь-якої будівлі, споруди, яка доступна або відкрита для населення вільно, за запрошенням, або за плату; постійно, періодично або час від часу. У тому числі це під'їзди, а також підземні стадіони, переходи»

Під цим поняттям слід розуміти будь-яке місце, що є в загальному використанні усіх членів суспільства і яке можуть відвідувати люди незалежно від їх статусу чи наявності дозволу.

Однак з цього правила є **винятки**.

Зокрема, прохід у театри, кінотеатри, спортивні комплекси потребує купівлі білета чи наявності певного пропуску. Але і в цьому випадку коло осіб, що перебувають в даному місці, не визначено заздалегідь. На нашу думку, при проведенні футбольних матчів, під час яких нерідко вчинюються хуліганські дії, це є нагальною проблемою. Для її розв'язання можна використати досвід зарубіжних країн, у яких більшість квитків на матчі продається на осіб, паспортні дані яких потрапляють у загальну базу. Це надає змогу не лише встановити осіб, які могли вчинити хуліганські дії в певному секторі, а й визначити коло свідків даного діяння. Також не можна виключити з переліку громадських місць ті об'єкти, прохід на які пов'язаний з дотриманням певного пропускового режиму (зокрема, гуртожитки, підприємства тощо).

Місця вчинення хуліганства можуть бути визначені таким чином: 1) місця загального користування – парки, вулиці, сквери тощо; 2) розважальні заклади – бари, кафе, дискотеки і т.п.; 3) спортивно-масові заклади – стадіони, спортивні комплекси, манежі; 4) місця проживання населення – квартири багатоповерхівок, приватні будівлі; 5) громадський транспорт – автобуси, трамваї, тролейбуси тощо; 6) місця культурного відпочинку – театри, кінотеатри; 7) інші місця – нежилі будівлі.

Діаграма 2. Місце вчинення хуліганства

Час учинення протиправного діяння має кримінально-правове, процесуальне та криміналістичне значення. Останнє полягає в тому, що під час вчинення багатьох злочинів має місце певна вибірковість у часі дій злочинців. І хоча хуліганство здебільшого є спонтанним діянням, але певні часові фактори також мають на нього вплив (велике скупчення людей з негативними емоціями під час проведення футбольного матчу тощо).

Найбільша їх кількість припадає на вихідні дні та час відпочинку (тобто у робочий день з 18 до 24 години). Відповідно, мета вчинення даного кримінального правопорушення – перешкоджання нормальному відпочинку людей, протиставлення себе суспільним інтересам і, звичайно, грубе порушення громадського порядку. Проте незалежно від часу доби така мета може виникнути в будь-який день тижня, зважаючи на стан

злочинця (алкогольне, наркотичне сп'яніння) чи віктимні дії потерпілої особи.

Важливою характеристикою хуліганства є визначення проміжку часу, що витрачається злочинцем на його вчинення. Обов'язковими елементами криміналістичних характеристик є сукупності відомостей, що характеризують місце, тривалість (час), обстановку тощо. Тривалість вчинення хуліганства має значення з кількох позицій: по-перше, визначення тривалості суспільно небезпечного діяння необхідне для його розмежування з дрібним хуліганством, за яке встановлено адміністративну відповідальність; по-друге, для оцінки дій особи злочинця в суді, оскільки з її збільшенням відповідно зростає суспільна небезпечність і подовженість порушення громадського порядку (зокрема, нанесення одного удару при вчиненні хуліганських дій чи їх нанесення протягом кількох хвилин, довготривала нецензурна лайка тощо).

Приклад: 7 жовтня 2007 р. близько 22 год. 30 хв. гр. С., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, в приміщенні гуртожитку ДУПЦ-2 в місті Дніпропетровську підійшов до кімнати № 84 та з хуліганських мотивів, грубо порушуючи громадський порядок, з винятковим цинізмом, почав нецензурно лаятись, бити у двері та викликати з кімнати гр. Г. Це тривало протягом 15 хвилин, за цей час було порушено спокій інших мешканців гуртожитку. Після того як гр. Г. вийшов у коридор, гр. С. не припинив злословити та почав його принижувати. Приблизно через 5 хвилин гр. С. попросив у гр. Г. 5 гривень, взяв їх та, не припиняючи лаятись, пішов.

Обстановка вчинення хуліганства також, як правило, характеризується скупченням людей, нерідко відсутністю поблизу постів поліції, представників громадськості. У зв'язку з цим ступінь грубого порушення порядку також потребує уточнення, адже він залежить від багатьох чинників. До них

можна віднести: тривалість хуліганських дій, місце і час їх учинення, кількість людей, на яких вони спрямовані, вік і стать, стан здоров'я потерпілих тощо.

Вчинення протиправних дій обумовлено здебільшого такими факторами: охоплює межі певного громадського місця, тобто середовища перебування потерпілого; розташоване поблизу транспортних розв'язок (вулиці, проїзна територія, зупинки міського транспорту); місця проведення вільного часу громадян.

Хуліганство, що вчинюється під час проведення футбольних матчів, яскраво демонструє вплив обстановки вчинення цього злочину на особу злочинця. Має місце велике скупчення людей, викид негативних емоцій, зіткнення протилежних інтересів уболівальників, у багатьох випадках – алкогольне сп'яніння в учасників даного суспільно небезпечного діяння.

«Слідова картина» вчинення хуліганства. Більшість слідів залишаються на місці їх учинення, тому зрозумілим є їх взаємозв'язок з обстановкою вчинення злочину. Так, при хуліганстві, вчиненому із застосуванням фізичної сили, крім ідеальних відображень у пам'яті потерпілого та свідків, утворюються матеріальні сліди безпосереднього контакту злочинця або знаряддя злочину з об'єктами матеріального світу: сліди рук, ніг, транспортних засобів та ін. На місці події в цих випадках нерідко залишаються сліди-предмети (палка, камінь), а також сліди-речовини (кров, запах і т.п.).

Але при розслідуванні хуліганства потрібно орієнтуватись на виявлення слідів і поза місцем злочину. Такі сліди виникають внаслідок дій злочинця щодо приховування суспільно небезпечних дій чи їхніх наслідків. Вивченням кримінальних проваджень зазначеної категорії нами було встановлено, що сліди вчинення хуліганських дій знаходились поза місцем проживання особи злочинця (закривавлений одяг, взуття тощо) та в інших місцях: місця проживання потерпілого, знайомих та родичів злочинця тощо.

У багатьох випадках залишалася інформація у пам'яті осіб, які були присутні при вчиненні хуліганських дій, тобто

залишалися ідеальні сліди.

Сприйняття хуліганських дій при безпосередньому контакті здебільшого відбувалося візуально, а в деяких випадках – у вигляді звукової інформації, що супроводжувала вчинення злочину. З цього приводу слід зазначити, що ідентифікація злочинців шляхом пред'явлення для впізнання за голосом у справах про хуліганство, що були вивчені під час нашого дослідження, жодного разу не здійснювалася.

Під час вчинення футбольного хуліганства залишаються сліди, що вказуватимуть на різноманітні способи вчинення.

***Приклад:** Так, використання фаєрів залишає по собі хімічні речовини на місці вчинення злочину, на потерпілих, злочинцях тощо. У ході цих діянь пошкоджується майно стадіону (трибуни, огорожі тощо), що вказує на застосування сили фізично розвиненими особами. Залишені фанами-суперниками написи на інвентарі футбольних клубів (автобусах, плакатах) вказують на використання тих чи інших технічних засобів (балончиків чи пакетів з фарбою і т. ін.).*

Особа потерпілого. Там, де немає людей, де ніхто не бачить протиправних дій, можуть бути ознаки інших кримінальних правопорушень, але не хуліганства. Адже факт грубого порушення громадського порядку повинен підтверджуватися наочністю хуліганських дій чи їхніх наслідків.

Можна виділити три **основні віктимогенні групи ситуацій:**

- 1) ситуації, в яких дії чи риси особи потерпілого мають провокаційний характер;*
- 2) випадки, коли поведінка особи пов'язана з виникненням ситуації, що сприяє вчиненню хуліганства;*
- 3) ситуації, в яких правомірна поведінка потерпілого є приводом для вчинення хуліганських дій.*

Першу групу складають ситуації, в яких дії чи риси особи потерпілого мають провокаційний характер, тобто в них самих є

привід для вчинення хуліганства. Звичайно, вони можуть проявлятися у формі аморальної поведінки потерпілої особи (скажімо, у вихвалюванні певними своїми рисами тощо). У даному випадку доречно говорити про конфронтацію різних неформальних угруповань або расові протиріччя. У першому випадку найбільш яскраво виділяється віктимна роль такого молодіжного угруповання, як емо (від англ. «emotion» – емоції, переживання), оскільки одним із його гасел є страждання, і навіть це викликає у певних неформальних груп жорстокого спрямування (наприклад, скінхеди) хвилі насильства стосовно них.

Другу групу складають випадки, коли поведінка особи пов'язана з виникненням ситуації, що сприяє вчиненню хуліганства. Серед даних ситуацій найбільш яскравими є такі, де відсутня протидія злочинцю. Така ситуація характерна для сімейних або товариських відносин, коли причинами такої поведінки осіб можуть бути як страх перед розправою, так і жалість до даної особи.

Третю групу складають ситуації, в яких правомірна поведінка потерпілого є приводом для вчинення хуліганських дій. Особливо якщо потерпілий та злочинець були раніше знайомі хуліганські мотиви є найбільш імовірними. Більшість ситуацій, в яких діями злочинців завдається фізична чи матеріальна шкода, пов'язана з правомірною поведінкою потерпілих, які в тій чи іншій формі втрутилися в розвиток подій.

Розкриваючи сутність даної віктимної групи, слід розуміти, що мотиви правомірних дій можуть бути як особистими, так і проявом громадянської позиції чи загальної культури потерпілого. Адже мають місце випадки, коли в барі, кафе, магазині чи іншому місці особі, що висловлюється нецензурно, роблять зауваження, а у відповідь замість розуміння отримують негативну реакцію.

***Приклад:** 17 травня 2008 року близько 21 години в магазині, що по вул. Єнгельса в с. Горошине Семенівського району Полтавської області, гр. В. зробив зауваження одному з молодих людей, які нецензурно висловлювалися в*

магазині. На це гр. С. з хуліганських мотивів, грубо порушуючи громадський порядок, з особливою зухвалістю, не припиняючи нецензурно висловлюватись, завдав гр. В. тілесних ушкоджень

Особа злочинця (хулігана). Фізичні та біологічні властивості особи злочинця, що вчинила хуліганство, мають значення на початковому етапі розслідування у слідчій ситуації, коли особа зникла з місця події. Саме в даний момент на перший план виходять такі відомості: ознаки зовнішності та одягу злочинця; його функціональні ознаки (хода, міміка, жести тощо); тембр голосу та ін. Однак не завжди можна визначити залежність між певними фізичними (статурою) або біологічними (голосом) властивостями та особою, яка вчинює злочини зазначеної категорії. Дійсно, іноді злочинцю для вчинення хуліганства потрібно мати відповідну фізичну силу (зокрема, при нанесенні тілесних ушкоджень або знищенні певного майна) чи володіти певними біологічними ознаками. Разом з тим однозначно назвати дані ознаки постійними не можна.

Характерна особливість, властива віковим групам від 30 років і старше, полягає в тому, що на цей вік припадає переважна більшість випадків так званого побутового хуліганства. Проте найбільше занепокоєння викликає підліткове хуліганство.

Як переконливо свідчать факти, сприятливими умовами для хуліганської діяльності підлітків є такі: байдуже ставлення з боку громадськості, мовчазне заохочування «підліткового бешкетництва», позиція невтручання, яку займають офіційні особи або окремі громадяни. Далеко не завжди належним чином поведуться також і потерпілі особи, стосовно яких правопорушники чинять хуліганські дії, іноді їхня поведінка буває провокуючою, сприяючи вчиненню хуліганства. При проведенні футбольних матчів дана вікова категорія також має бути під пильним наглядом працівників правоохоронних органів чи «стюардів», що здійснюють охорону громадського порядку на стадіонах, оскільки підлітки більше за всіх піддаються впливу з боку оточуючих. Водночас насильство, що здійснюється

стосовно них, тільки робить їх більш жорстокими.

Кримінальні правопорушення зазначеного виду переважно вчиняють осудні особи чоловічої статі віком від 14 до 30 років, з середньою або середньою спеціальною освітою. Більшість досліджуваних злочинів вчиняють особи без постійного місця роботи, а також особи, що навчаються. Мотивом даної особи є усвідомлене прагнення виявити явну неповагу до суспільства шляхом вчинення дій, що грубо порушують громадський порядок. Характерною рисою є вчинення значної частини досліджуваних злочинів у стані алкогольного сп'яніння. Такі особи проживають в даному районі, а також можуть бути раніше засудженими.

6.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції

При виявленні події, яку можна кваліфікувати як вчинення кримінально караного хуліганства, уповноважена особа повинна вирішити завдання про необхідність внесення відомостей до ЄРДР. Перелік **обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні хуліганства**, виглядає таким чином:

- чи дійсно були вчинені хуліганські дії й у чому вони полягали;*
- час учинення хуліганських дій; місце їх учинення; обстановка, при якій відбувалися хуліганські дії;*
- ким вчинено хуліганські дії; які дані характеризують правопорушника;*
- винність обвинувачуваного у вчиненні;*
- обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності обвинувачуваного;*
- конкретні наслідки діяння;*
- чи не спровокували потерпілі хуліганські дії;*
- причини й умови, що сприяли конкретному хуліганському прояву;*
- в чому конкретно було виражено винятковий цинізм чи особлива зухвалість;*

- чи не було в процесі правопорушення вчинено інші злочини;
- обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності особи, яка вчинила хуліганські дії;
- мотиви наявної поведінки особи злочинця;
- які знаряддя використовувались для вчинення хуліганства.

Наведений перелік обставин, що підлягають встановленню при розслідуванні хуліганства, має приблизний характер і конкретизується залежно від типових слідчих ситуацій, обставин протиправного діяння та його учасників.

Типові слідчі ситуації на початковому етапі:

- 1) особу, яка вчинила хуліганські дії, затримано на місці події; відомий потерпілий, є свідки, очевидці та наявні матеріальні сліди кримінально караного діяння;
- 2) особа, яка вчинила хуліганські дії, зникла з місця події і відома лише за ознаками зовнішності;
- 3) знайдено сліди хуліганських дій, злочинець невідомий, свідків немає;
- 4) хуліганські дії було вчинено в минулому: відомі потерпілий та підозрюваний.

Перша слідча ситуація характерна для хуліганства, вчиненого на вулиці, у громадському транспорті, в місцях загального користування при великій кількості свідків. У цих умовах можливими є **такі дії** щодо розслідування хуліганства:

- припинення хуліганських дій;
- затримання підозрюваного;
- особистий огляд підозрюваного, його одягу та місця події;
- встановлення особи затриманого, встановлення ознак хуліганства в його діях;
- виявлення та забезпечення збереження джерел доказів, що включає бесіди, опитування, огляд, допит, особистий обшук, обшук за місцем проживання та ін.

Друга ситуація є типовою для вчинення хуліганства у громадському транспорті, в малолюдних місцях, місцях відпочинку, де хулігану не було завдано належного опору і він зник. Є потерпілі, свідки (в більшості випадків), матеріальні сліди (наприклад, ніг, пошкоджень на одязі, тілі людини, знаряддя вчинення хуліганства).

При такій ситуації **послідовність дій** працівників правоохоронних органів буде такою:

- розшук підозрюваного по «гарячих» слідах;
- огляд місця події;
- допит потерпілого та огляд його одягу;
- допит свідків;
- освідування потерпілого.

Третя типова слідча ситуація характерна для хуліганства, вчиненого «без свідків» (нанесення на парканах і будовах нецензурних текстів, спричинення шкоди державному або особистому майну і т. ін.). У такій ситуації на початковому етапі розслідування **здійснюються:**

- допит потерпілого;
- огляд місця події;
- проведення експертиз;
- виявлення та допит свідків;
- розшук злочинця.

Четверта слідча ситуація характеризується тим, що заявники в більшості випадків є потерпілими, наявні свідки та деякі матеріальні джерела доказів (зокрема, використані хуліганськими предметами для нанесення ушкоджень, сліди руйнування та знищення майна, фотознімки, звукозапис, фонограми та кіноплівки, на яких зафіксовані хуліганські дії).

У даній ситуації **першочерговими діями**, з урахуванням часу, що минув з моменту вчинення хуліганства, можуть бути:

- встановлення факту вчинення хуліганства;
- огляд місця події;
- допит потерпілого та свідків;

- *освідування потерпілого;*
- *затримання та допит підозрюваного, обшук його житла.*

У свою чергу, хотілося б звернути увагу на **тактичні операції**, необхідність у проведенні яких може виникнути під час розслідування хуліганства:

- «Затримання хулігана на місці події»;
- «Розшук і затримання хуліганів»;
- «Викриття неправдивого свідка».

Так, під час тактичної операції «Затримання хулігана на місці події» для забезпечення зібрання доказової інформації, що буде доводити його вину, необхідно провести ряд заходів. Зокрема, потрібно припинити хуліганські дії, провести затримання, особистий обшук, освідування, огляд місця події, допит затриманої особи, встановлення та допит свідків та хуліганських дій. Якщо дані заходи будуть проведені непослідовно, в різний час і, головне, без єдиної мети, то це може зумовити втрату джерел доказової інформації, порушення нормального тактичного забезпечення подальших слідчих (розшукових) дій.

План тактичної операції «Розшук і затримання хуліганів» передбачає: огляд місця події, допит свідків, потерпілих, обшук, впізнання, а також проведення оперативно-розшукових заходів (переслідування по «гарячих» слідах, організація спостереження за місцями ймовірної появи злочинця, блокування парків відпочинку та інших місць, де ймовірніше за все він може переховуватися; використання для розшуку криміналістичних обліків та інформаційно-довідникових систем органів внутрішніх справ; залучення до розшуку громадськості).

Типові слідчі ситуації на подальшому етапі розслідування хуліганства такі:

- 1) *ситуації, для яких характерна наявність повних даних про протиправне діяння, виявлено конкретну особу (осіб), що вчинила хуліганство, і вона визнає свою вину;*
- 2) *ситуації, для яких характерна наявність повних*

даних про протиправне діяння, виявлено конкретну особу (осіб), що вчинили хуліганство, але вона відмовляється від учиненого діяння;

3) ситуація, коли одна особа визнає вину, а інші відмовляються від вчинення цього діяння за наявності повних даних про нього;

4) ситуація, коли особа зізналася у вчиненні даного діяння, але наявних даних недостатньо для доведення її причетності до вчинення хуліганства.

Зміст вищенаведених слідчих ситуацій визначається переважно характером інформації про обставини кримінального правопорушення, особу підозрюваного чи групу осіб, про можливу їх поведінку в процесі розслідування, що надає можливість попередити виникнення конфліктних ситуацій та проблемних питань, що потребують вирішення.

Перша слідча ситуація є характерною для більшості проваджень і по ній слід проводити лише такі **обов'язкові СРД** для подальшого етапу розслідування:

- допит підозрюваного;*
- обшук;*
- проведення експертиз.*

Друга слідча ситуація має дещо складніший характер і для її реалізації необхідно проводити **такі СРД**:

- допит підозрюваного;*
- обшуки;*
- слідчий експеримент;*
- пред'явлення для впізнання;*
- проведення експертиз.*

Для реалізації третьої ситуації потрібний менш складний комплекс дій, ніж попередній, але її особливістю є проведення СРД для усунення суперечностей у показаннях підозрюваних. Їх **перелік є таким**:

- допит підозрюваного;
- одночасний допит декількох раніше допитаних осіб;
- обшуки;
- слідчий експеримент;
- пред'явлення для впізнання;
- проведення експертиз.

Четверта ситуація характеризується недостатністю даних для доказування вини підозрюваного у вчиненні хуліганства. В даному випадку СРД повинні бути спрямовані на виявлення доказів, необхідних для більш чіткого судового розгляду. Їх **перелік** може мати такий вигляд:

- допит підозрюваного;
- обшук;
- одночасний допит декількох раніше допитаних осіб;
- допит свідків;
- слідчий експеримент;
- пред'явлення для впізнання;
- проведення експертиз.

Однак зазначені слідчі ситуації та алгоритми дій під час їх не є остаточними. У ході розслідування можуть виникати найрізноманітніші ситуації, що вимагатимуть від уповноваженої особи прийняття потрібних рішень.

6.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії можуть проводитись такі **огляди**: місця події, ділянок місцевості та приміщень поза місцем події, предметів і документів, тіла живих осіб (освідування).

Огляд місця події набуває особливого значення при розслідуванні хуліганських дій, що в будь-якому випадку

залишили певні сліди на матеріальних об'єктах: пошкодження телефонів-автоматів, розбиття скла на вікнах та вітринах, наруга над пам'ятниками, нанесення нецензурних написів на парканах, будівлях тощо.

Огляд місця події є не тільки важливою, але й однією з найбільш складних у плані підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій. Ця особливість ускладнюється ще й тим, що, як правило, слідчий з самого початку не знає коли, де та за яких обставин він здійснюватиме огляд місця події, розпочинаючи цим розслідування злочину. Початкова інформація про хуліганство, що потребує виїзду на місце події, досить часто надходить раптово, тому всю підготовку до огляду потрібно проводити в максимально стислі строки, визначаючи, що і як потрібно робити. Виходячи з вищезазначеного стає зрозумілим, що уповноважена особа повинна бути підготовлена до негайних виїздів на місце події як особисто, так і з технічного та документального забезпечення.

Підготовчий етап огляду місця події при розслідуванні хуліганства повинен включати в себе таке:

- одержання інформації про подію;
- допомога потерпілим та охорона місця події;
- підготовка необхідних технічних засобів як для забезпечення виїзду на місце пригоди, так і для безпосереднього проведення огляду;
- забезпечення участі необхідних учасників у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії.

Вже прибувши на місце події, працівники поліції **повинні**:

- переконатися, що заходів з охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків вжито, та скласти план огляду;
- перевірити зміни, які відбулися на місці події до його прибуття;
- визначитися з колом учасників огляду і провести інструктивну нараду;
- встановити особу потерпілого (свідків) і за

необхідності опитати їх, дати завдання оперативним працівникам щодо встановлення зазначених осіб;

– отримати оперативну інформацію для висунення слідчих та розшукових версій;

– видалити з місця події сторонніх осіб, які не пов'язані з проведенням огляду;

– забезпечити збереження речових доказів та охорону обстановки місця події;

– організувати переслідування і затримання злочинців по «гарячих» слідах;

– оповістити територіальні органи про характер злочину та прикмети злочинців;

– організувати спостереження у місцях можливої появи хуліганів;

– використовувати (за необхідності) засоби масової інформації.

Правильно обрана тактика огляду місця події сприяє одержанню важливих доказів, що свідчать про причетність указаних осіб до вчинення хуліганських дій. Тактика огляду місця події має певні особливості, які залежать від конкретної слідчої ситуації або від того, що оглядається: місце вчинення злочинів чи місце події (ділянка місцевості, приміщення або пошкоджені будинки, транспортні засоби, паркани тощо). До основних організаційно-тактичних заходів огляду місця події під час розслідування хуліганства слід віднести такі: визначення меж огляду; розстановка сил та засобів (їх використання); послідовність огляду об'єктів; методи дослідження місця події.

Важливе значення при проведенні огляду має також і його послідовність. Огляд місця події при розслідуванні хуліганства необхідно проводити концентричним методом – від периферії до центра. За його допомогою визначають сліди пересування хуліганів та інші сліди, речові докази.

Але можна використовувати і ексцентричний метод – від центра місця події до периферії, якщо місце події має свій центр (зокрема знаходження значної кількості слідів крові,

пошкоджених об'єктів тощо).

Згідно з ч. 3 ст. 237 КПК України, для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів.

При вчиненні хуліганства із застосуванням фізичної сили і знарядь рекомендується уважно дослідити територію для знаходження слідів боротьби (плям крові, волосся, знарядь і т.п.), оскільки потерпілі від хуліганства нерідко вчиняють опір. Знаряддям хуліганських дій можуть бути палка, камінь і т.п. Зруйнована ними перешкода або предмет у місцях контакту зберігають мікрочастинки, які дозволяють встановити вид і матеріал знаряддя. Своєчасна, повна фіксація матеріальних слідів на місці події є запорукою успішного розслідування злочину та викриття хуліганів. Вилучення та фіксація доказової інформації може здійснюватись як безпосередньо слідчим, так й іншою особою.

Для встановлення доказів хуліганства особи можуть бути піддані *освідуванню*. Ознаки слідів на тілі з часом змінюються, самоушкодження підозрюваного з різних мотивів і, взагалі, в деяких випадках неможливість встановити, хто із задіяних осіб є хуліганом, вказують на необхідність термінового проведення освідування на початковому етапі розслідування хуліганства.

***Приклад:** 20 жовтня 2008 р. близько 1 години ночі гр. Б., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння і знаходячись в приміщенні ресторану «Берізка», що в м. Карлівка, грубо порушуючи громадський порядок, з мотивів явної неповаги до суспільства, безпричинно, умисно, із хуліганських спонукань, діючи з особливою*

зухвалістю, став ображати брутальною, нецензурною лайкою гр. М., а потім наніс останньому кілька ударів руками в ділянку тулуба та голови. Гр. М. спробував захищатися, але правопорушник продовжував наносити тілесні ушкодження. У ході розслідування й під час судового розгляду підсудний та потерпілий давали суперечливі свідчення. Проте суд, зваживши на протокол освідування, висновок експерта у судово-медичній експертизі та протокол відтворення обстановки та обставин події, який підтверджував відповідність зазначених слідчих (розшукових) дій, засудив особу за ст. 296 КК України.

При розслідуванні хуліганства освідуванню можуть підлягати як підозрюваний, так і потерпілі і свідки. Метою огляду одягу потерпілих і свідків є виявлення на ньому яких-небудь ушкоджень або слідів різноманітних речовин. Оскільки при вчиненні хуліганства злочинець і потерпілий, як правило, знаходяться на близькій відстані один від одного, ти можливим є вилучення слідів крові або інших об'єктів біологічного походження. Освідування не рекомендується відкладати, оскільки багато слідів у вигляді подряпин, синців можуть зникнути.

Допит у кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 296 КК України, є найбільш поширеною слідчою дією, за допомогою якої збирається інформація при розслідуванні.

Свідком при розслідуванні хуліганства може бути особа, котрій відомі значущі для справи обставини, а саме:

- особа, котрій стала відома інформація про підготовку та вчинення даного протиправного діяння;
- особи, які безпосередньо сприймали факт учинення хуліганства;
- працівники правоохоронних органів або інші особи, котрі затримали злочинця або вживали заходів щодо його встановлення та затримання.

Свідку пропонують розповісти все, що йому відомо у справі. Свідок у вигляді вільної розповіді розповідає все, що йому відомо. Найчастіше вільна розповідь не дає вичерпної інформації. Адже свідок може не надавати значення яким-небудь відомим йому обставинам, вважаючи їх неістотними для слідства, а тому не згадує про них. Іноді свідок не вміє точно сформулювати думку, забуває щось тощо. При цьому застосовують такий прийом, як допит у формі запитань. І дійсно, при розслідуванні хуліганства не всі свідки розуміють важливість тих чи інших обставин для розслідування.

***Приклад:** 4 березня 2011 року близько 15.30 гр. К. в с-щі Солоне Дніпропетровської області на подвір'ї одного з приватних будинків вчинив хуліганські дії стосовно гр. Б. шляхом нанесення тілесних ушкоджень, нацькування собаки та інших дій. Гр. В., який був свідком у даному діянні, під час проведення допиту не вказував, що підозрюваний голосно нецензурно висловлювався, чим перешкоджав нормальному відпочинку матері з малою дитиною на сусідньому подвір'ї. Також він не згадав про те, що підозрюваний був у нетверезому стані, що здалося йому звичною обставиною, яка не потребує уточнення.*

Саме тому постановка запитань свідку після вільної розповіді є просто необхідною. Після вільної розповіді слідчий (дізнавач, детектив) повинен поставити особі запитання по суті справи. При допиті свідка за фактом учинення хуліганських дій повинні бути з'ясовані різні обставини (що стало приводом для початку хуліганських дій; чи не були вони спровоковані поведінкою потерпілого; хто, крім затриманого, брав участь у порушенні громадського порядку тощо).

До обставин, що повинні з'ясовуватись під час **допиту потерпілих та свідків**, віднесено такі:

- коли, де і за яких обставин було вчинено хуліганські дії, у чому конкретно вони полягали;
- чому виникли протиправні дії;

- наявність і характер взаємовідносин між хуліганом і потерпілим;
- кількість та прикмети учасників хуліганських дій;
- виявлення осіб, які не брали безпосередньої участі у хуліганських діях, але не заважали, а, можливо, й сприяли їм;
- чи був серед групи хуліганів лідер або організатор конкретних дій;
- хто зі знайомих у момент нападу знаходився разом з потерпілим, коли і з якої причини покинув його;
- чи застосовував хуліган зброю або інші предмети для нанесення тілесних ушкоджень;
- які ушкодження виявив згодом потерпілий на своєму тілі й одязі;
- чи чинив потерпілий опір, якщо так, то в чому він виражався і які сліди могли залишитися в результаті цього на тілі й одязі нападника;
- яку матеріальну шкоду заподіяно діями злочинця;
- чи не зустрічався потерпілий із підозрюваним, з його знайомими або родичами після вчинення злочину;
- якщо зустрічався, то з чиєї ініціативи відбувалася зустріч і про що велася бесіда.

Обставини, які необхідно встановити під час допитів підозрюваних:

- дані про підозрюваного: сімейний стан, стан здоров'я, освіта, місце роботи, заохочення, стягнення, судимості і т.п.;
- чи знайомий він із потерпілим і які має з ним стосунки;
- чи виникали конфліктні ситуації; що відомо підозрюваним про потерпілого, який він чинив опір та ін.;
- які конкретно хуліганські дії було ним учинено, за яких обставин, мотивів та метою;
- умисел хуліганських дій, тобто якою була мета, і як оцінюють правопорушники свої дії, що примусило до їх

вчинення;

– чи був підозрюваний тверезий чи перебував у стані алкогольного сп'яніння;

– з якого приводу, де, коли і з ким уживав спиртні напої;

– чи мав при собі зброю або які-небудь предмети, спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень, якщо так, то які саме, де і коли їх придбав чи виготовив;

– чи чинив опір особам, що намагалися припинити його хуліганські дії, якщо так, то кому саме й у якій формі;

– яку шкоду, на його думку, він заподіяв своїми діями;

– його ставлення до своїх дій, їхня оцінка;

– чи чинив він раніше які-небудь правопорушення або злочини і до якого виду відповідальності притягався;

– обставин, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність: чи кається у вчиненому; як оцінює скоєне протиправне діяння; в якому стані знаходився, чи перебував у стані сп'яніння; чи мав при собі зброю; чи чинив опір представникам влади і громадськості.

Основним тактичним прийомом, що повинен застосовуватися при допиті осіб, як підозрюються у вчиненні хуліганських дій, є психологічний контакт. Психологічний контакт – це система взаємодії між особами під час спілкування, що заснована на довірі, за якої вони сприймають інформацію, яка виходить від кожного. Тому психологічний контакт повинен підтримуватися протягом усього допиту. У зв'язку з цим є зрозумілим, що для його встановлення можна застосовувати тактичні прийоми, обумовлені обставинами справи, особою злочинця, наявністю доказів тощо.

Ефективним тактичним прийомом викриття підозрюваного у вчиненні хуліганських дій, який заперечує свою провину, є пред'явлення доказів. Серед доказів, що можна пред'явити

особі, яка вчинила дії, кваліфіковані за ст. 296 КК України, слід виділити:

– докази, що свідчать про його хуліганські дії або участь у хуліганстві (показання потерпілого і свідків, протокол огляду, висновок судово-медичної експертизи про тяжкість заподіяних ним тілесних ушкоджень; особисті предмети, які він залишив на місці злочину, та ін.);

– докази, що свідчать про застосування або спробу застосування ним зброї або предметів, пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень (зброя і предмети нападу, а також показання свідків щодо їх приналежності підозрюваному; висновок криміналістичної експертизи про те, що виявлені на зброї відбитки пальців належать підозрюваному, і т.д.);

– документи, що характеризують особу допитуваного як хулігана (довідки про приводи, судимості, постанови про притягнення до адміністративної відповідальності за дрібне хуліганство, характеристики і т.п.).

При допиті підозрюваних, що об'єднані круговою порукою (характерно для ультрас футбольних клубів), виникають труднощі для отримання об'єктивних показань. В цій ситуації слід використовувати такі **тактичні прийоми**:

– одночасний допит усіх учасників хуліганства в різних кабінетах;

– щохвилинний (за можливості) обмін інформацією про відомості, що повідомляють хулігани, усім задіяним у розслідуванні працівникам ОВС;

– пред'явлення доказів (оголошення показань свідків, потерпілих, висновків експертиз тощо) для максимальної деталізації показань.

Хуліганство часто відбувається при великій кількості свідків. Тому при його розслідуванні особлива роль належить

пред'явленню для впізнання. Взагалі, пред'явлення для впізнання є однією з форм криміналістичної ідентифікації, у процесі якої ототожнення або встановлення схожості відбувається шляхом упізнання. Дійсно, в процесі даної СРД відбувається ототожнення певних об'єктів з ідеальними слідами, що залишилися у пам'яті людини.

Особливої значущості ця СРД набуває при розслідуванні фактів групового хуліганства, коли поряд із встановленням осіб підозрюваних необхідно з'ясувати роль і ступінь відповідальності кожного співучасника.

Значення *обшуків* у розслідуванні хуліганства зумовлене тим, що нерідко їх результати містять початкові відомості, які доводять причетність осіб до хуліганських дій і можуть бути основою висунення криміналістичних версій та планування розслідування кримінальних правопорушень. Крім того, усі виявлені під час обшуку матеріальні сліди можна порівняти з інформацією, отриманою під час проведення оглядів.

Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України, «обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб».

У справах про хуліганство в ході обшуку підлягають відшукуванню об'єкти, які:

– доводять факт учинення хуліганства. До них можна віднести, скажімо, предмети, що належали потерпілим і підібрані хуліганом, розірваний і забруднений кров'ю одяг потерпілого, зброя або предмети, якими були заподіяні тілесні ушкодження;

– свідчать про постійний характер антисуспільної поведінки хулігана: наявність вогнепальної чи холодної зброї або предметів, спеціально пристосованих для

нанесення тілесних ушкоджень;

– свідчать про те, що особи які вчинили хуліганство, причетні й до інших протиправних діянь;

– розкривають характер взаємовідносин хулігана з потерпілим або свідком.

Слідчий експеримент з метою перевірки показань на місці проводити доречно тоді, коли хуліганство вчинене групою осіб, а окремі члени групи намагаються взяти провину на себе. В даному випадку потрібно запропонувати таким особам виїхати на місце події і засвідчити, яким чином і де вони вчиняли певні дії. Якщо особа не може продемонструвати конкретні місця вчинення хуліганських дій та не вказує відповідні їм дії, то зрозуміло, що злочин учинено іншою особою.

Приклад: *17 грудня 2008 р. близько 20 год. гр. Б. та гр. П. вчинили хуліганські дії, перебуваючи в громадському місці – комп'ютерному клубі. Гр. П. свою вину заперечував, однак у ході відтворення обстановки та обставин подій стало зрозуміло, що гр. Б. одноособово не міг вчинити зазначені дії. Після цього гр. П. визнав свою вину.*

Слідчий експеримент є однією з найбільш трудомістких і складних СРД, адже під час її проведення залучено значну кількість осіб. Під час розслідування хуліганства слідчий експеримент проводиться здебільшого для встановлення механізму вчинення протиправного діяння, для визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію, для перевірки та оцінки висунутих версій тощо. Найбільш доречними тактичними прийомами, що можуть використовуватись при проведенні слідчого експерименту під час розслідування хуліганства, є залучення відповідних спеціалістів, використання натурних моделей, проведення слідчого експерименту окремо з кожною особою, використання відповідних засобів фіксації

слідчої (розшукової) дії. Використання зазначених тактичних прийомів відіграє важливу роль у процесі доведення вини всіх учасників хуліганства, особливо при їх відмові від раніше даних показань.

До основних тактичних умов слідчого експерименту слід віднести: проведення слідчого експерименту в обстановці, максимально наближеній до тієї, в якій відбувалася подія; неодноразове повторення однорідних дослідів у змінних умовах; оптимальне обмеження кількості учасників слідчого експерименту.

При розслідуванні хуліганства виникає необхідність у проведенні різних *експертиз*. При розслідуванні таких кримінальних правопорушень судово-медична експертиза живих осіб може вирішувати широке коло питань, зокрема, про характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень; давність і механізм утворення ушкоджень; рід і вид знарядь, якими вони заподіяні. Велика їх кількість пояснюється тим, що під час вчинення хуліганства внаслідок фізичного контакту потерпілий та злочинець можуть отримати тілесні ушкодження. Дана експертиза має важливе доказове значення при розслідуванні зазначеної категорії справ, оскільки її результати можуть викрити неправдиві показання підозрюваної особи.

Судово-біологічну експертизу речових доказів доцільно призначати для встановлення виду досліджуваної речовини, групових і типових ознак крові, волосся, слини, сперми, сечі та інших об'єктів. В більшості випадків має місце фізичний контакт хулігана з предметом вчинення злочину або потерпілою особою. А за допомогою судово-біологічної експертизи можна вирішити багато спірних питань під час розслідування. Скоріше за все, такий низький рівень їх проведення пояснюється специфікою виявлення, вилучення та фіксації речових доказів зазначеної категорії.

Судово-психіатрична експертиза призначається для визначення психічного стану підозрюваного, потерпілого чи свідків за наявності даних, які викликають сумнів щодо їх осудності. У випадках проведення зазначеної експертизи під час

розслідування хуліганства на вирішення експерту можуть бути поставлені **такі питання:**

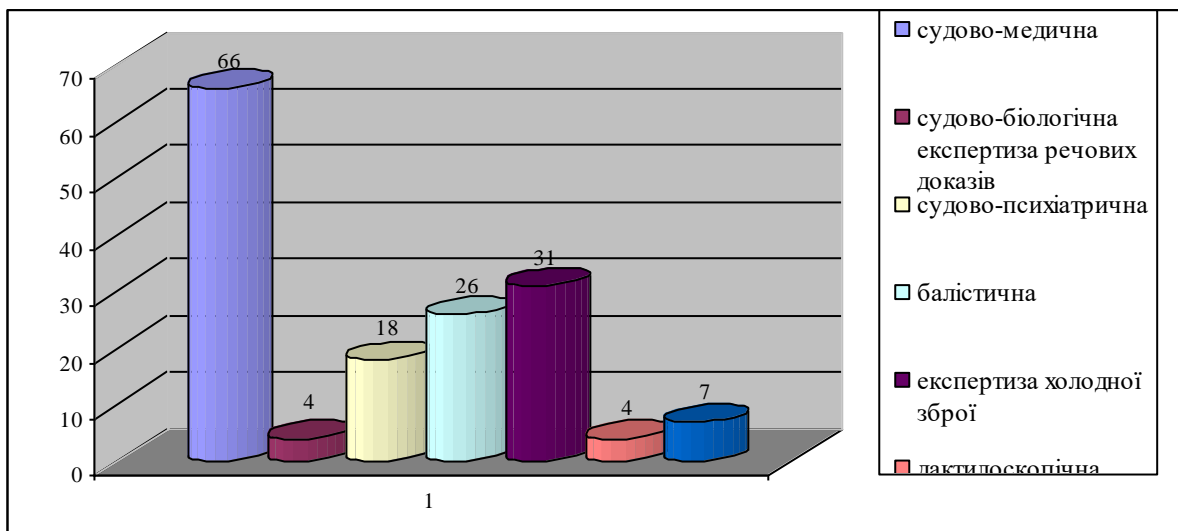
– чи страждала особа в період вчинення правопорушення будь-яким психічним захворюванням, чи проявлявся у неї тимчасовий розлад психічної діяльності?

– чи страждає особа на теперішній час будь-яким психічним захворюванням?

– чи може особа усвідомлювати свої дії і керувати ними, тобто чи слід вважати її осудною?

– чи міг свідок або потерпілий правильно сприймати, запам'ятовувати і відтворювати обставини, які мають значення у справі?

Хулігани, як правило, не турбуються про знищення відбитків пальців на місці події, тому позитивні результати дає дактилоскопічна експертиза. Крім того, негайна перевірка таких слідів за дактообліками зумовлює миттєвий результат стосовно встановлення особи злочинця, його місця реєстрації, мешкання, причетності до вчинення інших протиправних діянь.

Діаграма 3. Експертизи, що проводяться при розслідуванні хуліганства

При розслідуванні хуліганства можуть бути призначені такі експертиз: судово-медична, судово-психіатрична, судово-

біологічна, криміналістичне дослідження холодної зброї (див. діаграму № 3).

Почеркознавча експертиза здійснюється для ототожнення особи хулігана за ознаками його почерку. Необхідність у її проведенні постає в тих випадках, коли хуліганство виразилося в написанні і поширенні текстів нецензурного змісту. Об'єктами дослідження можуть бути вилучені з місця події різноманітні нецензурні написи, листи і телеграми з погрозами, спрямовані хуліганом потерпілому.

?

Контрольні питання:

- 1. Структура криміналістичної характеристики хуліганства.*
- 2. Віктимологічні ситуації в досліджуваній категорії проваджень.*
- 3. Характерні способи вчинення хуліганства.*
- 4. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства.*
- 5. Слідчі (розшукові) дії, що проводяться на початковому етапі розслідування хуліганства.*
- 6. Види оглядів, які проводяться в провадженнях даної категорії.*
- 7. Експертизи, що призначаються при розслідуванні хуліганства.*
- 8. Категорії свідків та потерпілих у даних провадженнях.*

T

Теми рефератів

- 1. Особливості огляду місця події при розслідуванні хуліганства.*
- 2. Криміналістичне забезпечення проведення допитів різних категорій осіб при розслідуванні хуліганства.*
- 3. Призначення експертиз при розслідуванні хуліганства.*

4. Організаційно-тактичні аспекти обшуку при розслідуванні хуліганства.

5. Криміналістичні аспекти аналізу первинної інформації при розслідуванні хуліганства.

ГЛАВА 7

РОЗСЛІДУВАННЯ СУТЕНЕРСТВА ТА ВТЯГНЕННЯ ОСОБИ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ

7.1. Криміналістична характеристика сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією

Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією є соціальним явищем, якому вже нараховується не одна тисяча років. Залежно від суспільних відносин, часу та місця вчинення зазначених дій соціум до них ставиться по-різному, навіть кардинально протилежно. Зокрема, в одних країнах особи, що надають послуги інтимного характеру, є звичайними працівниками у сфері надання послуг і сплачують податки до державного бюджету. В інших країнах за вчинення таких дій передбачено найтяжчі види кримінальних покарань, не говорячи про відторгнення цієї особи суспільством.

З огляду на те, що в КК України чітко передбачено відповідальність за досліджуване кримінальне правопорушення (ст. 303), то, зрозуміло, що в нашій країні це діяння є посяганням на відповідні суспільні відносини (відповідно до родового об'єкта – на моральні). Тому за будь-яких змін у законодавстві, це діяння повинно розслідуватись, вина осіб в його вчиненні доводиться і, в підсумку, останні повинні нести за це встановлену законом відповідальність.

Практика Нідерландів, де секс-індустрія після легалізації переживає швидке зростання, одними розглядається як доказ небезпеки легалізації, іншими – як тимчасові труднощі в умовах нової ситуації. Прихильники легалізації наводять аргумент, що легалізація допоможе покінчити з експлуатацією незаконно ввезених у країну жінок-іммігранток. Проте, згідно зі звітом урядової Будапештської групи, 80 % жінок у борделях Нідерландів вивезено і продано з інших країн. Також стверджують, що легалізація допоможе покінчити з дитячою проституцією. Натомість, рівень дитячої проституції в Голландії

в 90-ті роки різко зріс. За оцінкою організації «Права дитини», кількість дітей, задіяних у проституції, лише в одному Амстердамі зросла з чотирьох тисяч у 1996 році до 15 тисяч у 2001 році. Згідно з тими самими даними, щонайменше п'ять тисяч дітей привезено з-за кордону. В основному, це дівчатка з Нігерії. Тож можна зробити висновок, що за допомогою легалізації проституції країна виявилася неспроможною припинити торгівлю людьми, так само як і домогтися викорінення інших форм сексуальної злочинності, зокрема сутенерство.

З огляду на зазначене, дослідження криміналістичної характеристики сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією не викликає сумніву. Адже це буде сприяти розумінню правоохоронцями окремих аспектів досліджуваного соціального явища, які вони будуть мати змогу застосувати на практиці.

Елементами криміналістичної характеристики сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією є такі:

- *спосіб вчинення злочину;*
- *обстановка вчинення злочинних дій;*
- *«слідова картина» вчинення злочину;*
- *особа потерпілого;*
- *особа злочинця.*

Спосіб вчинення злочину. Аналіз способу вчинення досліджуваного правопорушення має велике значення для правильної кваліфікації діяння. Адже лише оцінивши відповідні підготовчі заходи, безпосередні дії особи та способи їх приховування, працівник поліції зможе зрозуміти наявність факту сутенерства, а не іншого суспільного явища.

Серед типових способів підготовки до сутенерства та втягнення особи у зайняття проституцією, найбільш розповсюдженими є такі:

- *підшукування приміщень, де будуть надаватися сексуальні послуги або збиратимуться члени злочинної групи та повії;*

- пошук осіб, які утримують місця розпусти;
- підшукування жінок, які будуть займатися проституцією;
- створення бази жінок, які будуть займатися проституцією;
- пошук співучасників та розподіл між ними функцій;
- налагодження системи зв'язку між співучасниками;
- складання «графіків» роботи;
- розміщення оголошень у ЗМІ чи в Інтернеті;
- виготовлення візитівок;
- підбір клієнтів.

Стосовно безпосереднього способу вчинення досліджуваного злочину, слід зазначити, що груповий та організований спосіб характерний для цих протиправних діянь тому, що такого роду протиправні діяння вчинити одній особі вкрай важко, оскільки вони передбачають систематичні та різнопланові дії (наприклад, вербування, охорона, транспортування, матеріальне забезпечення повій тощо), що потребує розподілу функцій.

Ефективне примушування до заняття проституцією, втягнення до неї та сутенерство можливе в умовах співучасті з розподілом функцій та ролей. Водночас тривалість діяльності таких об'єднань залежить від наявності корупційних зв'язків в органах державної влади, додержання правил конспірації та дисципліни, які сприяють уникненню винними заходів кримінальної відповідальності.

Типовими способами сутенерства є такі:

- дії пов'язані із забезпеченням заняття проституцією іншою особою (пошук клієнта, надання приміщення, транспортування, отримання грошей за надання секс-послуг, передача частини грошей повії);
- втягнення особи у заняття проституцією;
- примушування особи займатися проституцією.

Як свідчить практика, зараз рідко трапляється примушування осіб займатися проституцією. В більшості випадків їх різними способами втягують у дане заняття.

Приклад: У невстановлений період часу, гр. Д. вирішила займатись злочинною діяльністю, її способом вчинення обравши сутенерство. Для реалізації цього запропонувала створити організовану групу гр. Ю. Після цього зазначені особи здійснювали загальне керівництво організованою групою, розробили єдиний план, схему і способи вчинення злочинів, довівши ці дані до відома всіх учасників групи; підшукали та залучили до вчинення злочинів безпосередніх виконавців злочинних дій; встановили в групі певну ієрархію, порядок підпорядкованості членів групи лідерам; розподіляли обов'язки між учасниками групи; проводили їх інструктаж щодо виконання ними відповідних злочинних дій; вживали заходи щодо конспірації своїх дій; розподіляли гроші, здобуті злочинним шляхом; забезпечували фінансування злочинних дій учасників організованої групи. Зокрема, гр. Д. приймала остаточні рішення з питань порядку надання послуг сексуального характеру, їх тривалості, вартості, а також вирішення всіх інших основних питань діяльності злочинної групи, встановлювала розмір заробітку повій, розміщувала оголошення про надання повіями послуг сексуального характеру на сайті «mister-x.org» дошці «UKRGO», контролювала розміщення на них фотознімків повій, спілкувалась за допомогою всесвітньої мережі Інтернет з особами чоловічої статі, які мали намір на отримання сексуальних послуг, від імені дівчат-повій; виконувала функцію диспетчера – отримувала по телефону замовлення від осіб чоловічої статі про надання останнім за грошову винагороду сексуальних послуг; передавала дівчатам-повіям, залученим учасниками організованої

групи, отримані замовлення від осіб чоловічої статі про надання сексуальних послуг; організувала зустрічі клієнтів з повіями; вела облік відпрацьованих повіями годин; вела облік коштів, отриманих у результаті надання повіями, залученими учасниками організованої групи, чоловікам сексуальних послуг.

Під втягненням у заняття проституцією слід розуміти дії, спрямовані на збудження в особи бажання систематично займатися проституцією як поодинці, самотійно, так і брати участь в їх спільному вчиненні з іншими особами. Втягнення у заняття проституцією матиме місце тільки в тому разі, якщо сутенер кінцевим результатом своїх дій визначить систематичний вступ особи у сексуальні відносини з метою отримання матеріальної винагороди. Схиляння, примус до вчинення разового вступу в сексуальні відносини за плату даного складу злочину не утворює і залежно від дій, вчинених винним, можуть бути розглянуті як інші злочини – побої, катування, заподіяння шкоди здоров'ю різної тяжкості, погрозу вбивством або заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю, умисне знищення або пошкодження майна і т. д.

Типовими способами приховування сутенерства та втягнення особи у зайняття проституцією є такі:

– організація фірм під виглядом зайняття легальним бізнесом (ресторанним, готельним або з надання інших послуг);

– заява під час затримання (особливо з боку сутенера), що він незнайомий із повіями, вперше їх бачить;

– знищення «чорнової» бухгалтерії, використаних презервативів.

Обстановка вчинення злочинних дій. Обстановка вчинення злочину – це широке поняття, що включає ряд елементів, які характеризують середовище, в якому вчинюється суспільно небезпечне діяння. Поміж них обов'язково необхідно виділяти

час, місце і умови вчинення злочину, що мають значення для його повного дослідження. Їх послідовний розгляд у розрізі вивчення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією допоможе в комплексній побудові його криміналістичної характеристики.

Місце вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією є частиною події. Воно містить великий обсяг відомостей про спосіб скоєння кримінального правопорушення, певні дані про особу злочинця. Серед них необхідно виділити такі: місце роботи та проживання; спортивно-оздоровчі комплекси; місце проведення дозвілля й відпочинку; транспортні засоби; відкрита місцевість.

Місця вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією мають такі характерні особливості:

- характеризуються обмеженим колом очевидців (в даному місці в більшості випадків відсутні ті особи, які не користуються послугами повії);
- розташовуються за місцем проведення вільного часу та відпочинку громадян (сауни, готелі);
- характеризуються обмеженою можливістю доступу (власник, клієнти, повії).

Приклад: у період з грудня 2014 року по червень 2015 року, гр. Л., будучи неофіційно працевлаштованою в нічному клубі організувала діяльність у вказаному нічному клубі по забезпеченню зайняття проституцією іншими особами, що полягало у веденні фінансової звітності незаконної діяльності з надання інтимних послуг, пошуку клієнтів та посередництві з особами жіночої статі для вступу з ними у статевий зв'язок у спеціально пристосованих приміщеннях закладу, видачі заробітної платні, контролі за виходом на роботу, складанні графіків виходу на роботу жінок, що надають інтимні послуги, тощо. Так, з метою конспірації надання інтимних послуг, розробила план, згідно з яким клієнтам розважального закладу під приводом «пригостити

дівчину шампанським» пропонувались інтимні послуги, а саме відвідувачі закладу, за плату в розмірі 1000 гривень, нібито купували пляшку шампанського та в подальшому за дану плату їм надавалися інтимні послуги.

Стосовно часу вчинення, то найбільша їх кількість припадає на час відпочинку (тобто вихідні дні та з 18 години до 6 ранку).

Серед умов, які характеризують можливість вчинення досліджуваного кримінального правопорушення, слід віднести такі:

- ненормальні взаємини між членами родини;*
- антисоціальні манери її членів;*
- наявність у сім'ї антигромадських звичаїв;*
- неправильне виховання батьками дітей;*
- невиконання ними обов'язків із виховання;*
- недоліки шкільного виховання;*
- нерозвиненість сфери дозвілля;*
- брак моральності та ідеології;*
- алкоголізм і наркоманія молоді;*
- деградація вітчизняної культури, поєднана з розповсюдженням культу насильства та індивідуалізму;*
- негативна роль засобів масової інформації;*
- неефективне функціонування правоохоронної системи;*
- недосконалість віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням.*

«Слідова картина» вчинення злочину. Слідова картина містить типовий опис слідів та їх джерел (людей, речей) й обставин події. Вона, як будь-яке загальне, менш конкретна в деталях, але більш змістовна як ідеальна модель правопорушення, що дозволяє більш повно виділити окреме на підставі загального. Тому слідова картина, як цілісна інформаційна система, виявлена в процесі розслідування, вимагає самостійного наукового аналізу з метою виявлення ресурсів криміналістичної й доказової інформації, що в ній міститься.

Переважає кількість слідів вирізняється особистісними джерелами інформації (показання свідків й очевидців події, сутенерів, повій та інших членів злочинної групи).

Сліди сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією здебільшого виявлялися на місці надання інтимних послуг. Поза місцем надання інтимних послуг дані сліди утворювалися внаслідок дій правопорушника по підготовці чи приховуванню суспільно небезпечних дій.

Доказова інформація з матеріальних джерел здебільшого вилучається на подальших етапах розслідування під час проведення окремих СРД, НСРД та інших процесуальних дій. Найчастіше слідчі на місцях надання інтимних послуг виявляли: сліди рук та сліди крові та інших органічних речовин.

Вузловими місцями, де можуть бути зосереджені сліди сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією, є такі:

- місце вчинення сутенерства;
- місце надання інтимних послуг;
- місце перебування сутенера та повій.

Особа потерпілого. Основне протиріччя в соціальній сфері, що характеризує проституцію як явище, полягає в тому, що, з одного боку, ринкова модель дозволяє вільно розвиватися економічній ініціативі, самостійності, особистісної автономії у виборі форм зайнятості. З іншого – супутня даній моделі економічних відносин конкуренція робочої сили середніх соціальних верств населення відкинула їх у контингент безробітних, причому більшість з них – жінки, які поповнюють ряди сутенерів, звідників і повій. Значна кількість жінок, а останнім часом і осіб чоловічої статі, все частіше знаходять вирішення проблеми безробіття в торгівлі своїм тілом. Це підсилює криміналізацію суспільства і вміле використання даної обставини особами, що спеціалізуються на наданні посередницьких послуг у сфері секс-бізнесу (сутенери, звідники).

Серед можливих **потерпілих від сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією** слід виділити такі групи:

- неповнолітні особи (ч. 3 ст. 303 КК України);
- особи, які не досягли статевої зрілості та малолітні, стосовно яких вчинено розпусні дії або інші злочини сексуальної спрямованості, зокрема, розбещення (ч. 3 ст. 303 КК України);
- клієнти, які отримали певні негативні наслідки від інтимних послуг;
- особи, які надавали інтимні послуги.

Потерпілі мають деякі властивості, зумовлені їх віктимністю. Серед них можна виділити біологічні – стать, вік, фізичний розвиток (дівчата, які мають привабливу зовнішність, добре розвинені на свій вік); соціальні – соціальні ролі і статус (студенти та учні коледжів, які проживають далеко від сім'ї); економічні (малозабезпечені); морально-психологічні – схильність до вживання спиртних напоїв і наркотичних речовин, аморальний спосіб життя. Не менш важливим чинником віктимності особи є випадкові знайомства та надмірна довіра до сторонніх осіб. Наприклад, **віктимологічні групи неповнолітніх, втягнутих у заняття проституцією**, складають:

- особи із малозабезпечених сімей;
- особи, які навчаються далеко від місця проживання батьків;
- особи з нестабільною психікою або психічними захворюваннями;
- особи із неблагополучних сімей;
- особи, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції.

Особа злочинця. Визначення проституції має відображати такі ознаки: 1) проституція – це вид діяльності, тобто система одиничних актів надання сексуальних послуг; 2) безладність статевого зв'язку, тобто множинність клієнтів; 3) корисливість надання послуг. Емоційне ставлення до клієнта не є обов'язковою ознакою проституції. Таким чином, проституція – це вид діяльності, спрямований на надання сексуальних послуг, які

полягають у задоволенні статевих потреб клієнтів за винагороду, незалежно від її виду.

Кримінологічний портрет сутенерів характеризується тим, що зазначеним особам притаманні такі якості, як агресивність, жорстокість, цинізм, культ насильства. Моральні якості, ідеали сім'ї у цих осіб або занижені, або зовсім відсутні.

Криміналістичний портрет такий: переважно це чоловіки у віці 30-40 років, які мають вищу або неповну вищу освіту, раніше притягувалися до кримінальної відповідальності за злочини проти громадського порядку й моралі, неодружені, не мають постійного місця роботи. Під час учинення злочину правопорушники (сутенер, повії) можуть перебувати у стані сп'яніння (алкогольного або наркотичного).

Сутенерством нерідко займаються й організовані групи, які мають певну структуру та складаються з організатора групи (сутенер); осіб, які надають інтимні послуги (повії); осіб, які утримують місця розпусти (власники житла, адміністратори); допоміжний персонал (водії, охоронці); корумповані представники правоохоронних органів, які здійснюють прикриття злочинної діяльності.

Своєрідним різновидом «мережі» служить так звана артіль: сутенер оплачує оренду приміщення, вносить комунальні платежі і передає приміщення в розпорядження осіб, які безпосередньо займаються проституцією, які регулярно виплачують йому твердо встановлені «бригадні», тобто певну суму грошей незалежно від того, які були збори з клієнтів. Гроші, що залишилися, особи, які займаються проституцією, розподіляють між собою. Якщо на самому початку розслідування не сформулювати правильну тактичну задачу по доведенню причетності керівника сутенерської організації до діяльності «артілі», то в подальшому притягнення його до кримінальної відповідальності вкрай утруднено.

7.2. Типові слідчі ситуації розслідування та відповідний до них алгоритм дій працівників поліції

У ході розслідування уповноважена особа ознайомлюється з великою кількістю речових доказів, документів. Вона реалізує це з метою безпосереднього отримання інформації в результаті проведення СРД, НСРД та інших заходів. Враховуючи це, приймаються відповідні рішення про організацію та планування процесу розслідування кримінальних правопорушень, використання допомоги спеціалістів й інших підрозділів правоохоронних органів. Дані про обставини вчинення злочину є предметом аналізу у процесі розслідування. Сукупність зазначеної інформації, отриманої з різних джерел, становить зміст слідчої ситуації.

Початковий етап починається з моменту внесення відомостей про подію до ЄРДР і закінчується винесенням письмового повідомлення про підозру, що робиться за наявності достатніх доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України).

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією такі:

1) злочинець (сутенер, повія) відомий, є достатні фактичні дані, які свідчать про конкретні обставини кримінального правопорушення та його причетності до нього;

2) виявлено факт здійснення сутенерства чи втягнення особи в заняття проституцією, злочинець відомий, але доказів для повідомлення про підозру недостатньо;

3) злочинець (сутенер, повія) відомий, наявні матеріальні сліди кримінального правопорушення та очевидці протиправної події, але він переховується від правоохоронних органів та суду;

4) злочинець невідомий, відсутні матеріальні сліди та очевидці кримінального правопорушення.

Стосовно першої ситуації слід зазначити, що головним

завданням слідчого є збирання інших доказів вини особи для повідомлення їй про підозру. Уповноважена особа повинна провести **першочергові слідчі (розшукові) дії**, зокрема:

- огляди;
- *освідування потерпілого та підозрюваного;*
- *обшуки;*
- *допит потерпілого, свідків та підозрюваного;*
- *огляд та долучення до провадження відеозаписів, фотографій, на яких зафіксовані злочинні дії;*
- *призначення експертизи для доведення причетності конкретної особи до злочину.*

Під час їх здійснення необхідно лише зафіксувати відповідними процесуальними діями. Зокрема, матеріальні докази необхідно вилучити під час огляду місця події, провести допити потерпілого та свідків для з'ясування іншої інформації. У цій ситуації можливе проведення інших заходів: припинення злочинних дій; затримання підозрюваного; особистий огляд підозрюваного; встановлення особи затриманого.

Друга ситуація є типовою для сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією без достатньої кількості свідків. Тому у даному випадку необхідно зібрати максимум орієнтуючої інформації: записи відеокамер з різних об'єктів, що розташовані неподалік від місця події, дані про надання послуг інтимного характеру в цьому районі. При даній ситуації **послідовність дій** працівників правоохоронних органів буде такою:

- *розшук підозрюваного по «гарячих» слідах;*
- *огляд місця події;*
- *допит свідків.*

Третя типова слідча ситуація характерна для сутенерства, вчиненого без свідків. У такій ситуації **на початковому етапі розслідування здійснюються:**

- *огляд місця події;*
- *проведення експертиз;*
- *проведення НСРД для встановлення можливих*

доказів;

- виявлення та допит свідків;*
- розшук злочинця.*

Все це забезпечує належне розслідування кримінального правопорушення та складання обвинувального акта до суду з подальшим підтриманням обвинувачення під час провадження в суді до винесення відповідного судового рішення. Зміст зазначеного вище обов'язку полягає в необхідності доводити вину, а не довести її. Інакше на службових осіб державних органів довелося б покласти юридичну відповідальність за невиконання обов'язку.

Четверта слідча ситуація характеризується тим, що в більшості випадків є лише оперативна інформація стосовно факту сутенерства чи втягнення особи в заняття проституцією. У даній ситуації **першочерговими процесуальними діями**, з урахуванням часу, що минув з моменту вчинення правопорушення, можуть бути:

- встановлення факту сутенерства;*
- допит свідків;*
- проведення НСРД*

7.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Розслідування сутенерства вимагає від працівників правоохоронних органів негайного реагування на будь-які випадки можливого отримання доказової інформації про подію правопорушення або окремі її сліди. В той же час на початковому етапі розслідування найбільш розповсюдженою СРД для збору первинної матеріальної інформації про протиправне діяння є **огляд місця події**. Його проведення забезпечує, по-перше, збір можливих доказів, які через певний проміжок часу можуть втратити свою репрезентативність (наприклад, сліди біологічного походження, презервативи), а, по-друге, орієнтування уповноважених осіб в напрямках подальшої діяльності

(планування розслідування, побудова версій).

По досліджуваній категорії проваджень працівниками правоохоронних органів проводяться такі огляди: огляд місця події; огляд живих осіб (освідування); огляд комп'ютерної техніки; огляд предметів і документів.

Збирання та перевірка доказів під час досудового розслідування займає чільне місце у правозастосовній діяльності уповноважених осіб.

При розслідуванні злочинів, кваліфікованих за ст. 303 КК України, огляд місця події є найбільш незамінною й ефективною процесуальною дією. Дані, які отримані під час ОМП, є джерелом інформації для висування версій, встановлення особи сутенера та проведення подальших процесуальних дій, НСРД й розшукових заходів. **Серед завдань ОМП** по досліджуваній категорії кримінальних правопорушень слід виділити такі:

- вивчення і фіксація обстановки місця події з метою з'ясування характеру та механізму події;*
- виявлення та вилучення слідів злочину, які надалі можуть слугувати речовими доказами у провадженні;*
- виявлення ознак, що характеризують осіб, які брали участь у вчиненні злочину;*
- фіксація особливостей, притаманних потерпілому та іншим об'єктам посягання;*
- встановлення обставин, що відображають об'єктивну сторону злочину: час і спосіб його вчинення, дії злочинця на місці події;*
- наслідки злочину, наявність причинного зв'язку між діями злочинця і наслідками;*
- виявлення ознак, що вказують на мотиви і мету вчинення злочину;*
- виявлення обставин, які сприяють вчиненню злочину.*

Уповноваженій особі обов'язково необхідно залучати до ОМП при розслідуванні досліджуваної категорії діянь інспектора-криміналіста, який здійснить фотографування та

відеозапис, складе план-схему, допоможе оглянути та вилучити речі і документи, що мають значення для кримінального провадження.

При проведенні ОМП під час розслідування сутенерства працівникам правоохоронних органів **необхідно виявляти і вилучати:**

- 1) документи, які містять відомості про неповнолітніх та сутенерів;
- 2) мобільні телефони неповнолітніх з перепискою із сутенером, фотографіями чи відеороликами;
- 3) комп'ютерну техніку, на якій може міститися інформація про діяльність сутенера чи надання неповнолітніми послуг інтимного характеру;
- 4) сліди біологічного походження;
- 5) дорогоцінні предмети та інші речі, які в подальшому можна пред'явити для впізнання;
- б) предмети, що вказують на факт надання послуг інтимного характеру (презервативи, інші предмети, що пристосовані для задоволення статевої пристрасті).

Допит проводився в усіх випадках розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією, що визначає його як найпоширенішу СРД, що направлена на одержання інформації з особистісних джерел.

Після викриття місця розпусти, затримання сутенера, повій та інших членів злочинної групи допит повинен проводитися невідкладно, що дає слідчому можливість: запобігти можливій змові членів злочинної групи; використати фактор раптовості; унеможливити вжиття заходів з протидії розслідуванню.

Стосовно осіб, які можуть допитуватись під час розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією, виділяються **наступні групи:**

- особа, яка заявляє, що її втягують у зайняття проституцією;
- особа, якій надавали сексуальні послуги;
- особа, яка надавала сексуальні послуги;

- особа, яка працювала оператором в «офісі сутенера»;
- особа, яка перевозила повію до клієнта;
- сутенер;
- особи, які займаються проституцією;
- обслуговуючий персонал;
- клієнти (відвідувачі) притону;
- співробітники поліції;
- поняті, працівники засобів масової інформації, де розміщувалася реклама)

Стосовно допиту особи, яка приймала по телефону замовлення про надання сексуальних послуг, то в даному випадку необхідно з'ясувати такі питання:

- з якого часу вона працює у цьому місці та виконує функцію оператора, що конкретно входить у її обов'язки;
- як вона потрапила на таку роботу, чи усвідомлювала її зміст;
- хто є її керівником, яку вона отримувала оплату за свою роботу;
- який номер телефону вона обслуговує, кому передає отримане замовлення, як саме налагоджено зв'язок із сутенером, клієнтами тощо;
- хто ще працює разом з нею та які функції виконує;
- які особливості її роботи (режим роботи; скільки дзвінків за зміну вона приймала; яка вартість сексуальних послуг тощо).

Під час допиту сутенера слід з'ясувати такі питання:

- коли він розпочав займатися сутенерством;
- злочин учиняв сам чи до цього причетні інші особи;
- якщо так, то які вони виконували функції (хто підшукував повій, хто розміщував оголошення в ЗМІ чи Інтернеті, хто приймав замовлення від клієнтів, хто відвозив повій до клієнта, хто забезпечував охорону тощо);

- скільки фактів звідництва ним було вчинено;
- яка вартість сексуальних послуг, як проводилась оплата, як розподілявся прибуток;
- як підтримувався зв'язок із іншими членами злочинної групи;
- чи створювалося якесь прикриття для злочинної діяльності;
- чи є співучасники серед посадових осіб правоохоронних органів або органів державної влади тощо.

Під час розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією, застосовуються такі **тактичні прийоми допиту:**

- встановлення психологічного контакту із допитуваним;
- переконання у необхідності співпрацювати зі слідством та повідомлення правдивих відомостей;
- несподіване пред'явлення допитуваному речових доказів;
- спостереження за поведінкою допитуваного; спонукання до каяття шляхом формування внутрішнього протесту проти учинених дій;
- використання в організованій групі конфліктів й протиріч; демонстрація показань співучасників злочину, потерпілих і свідків;
- використання швидкого темпу допиту; деталізація показань для виявлення протиріч;
- акцентування уваги на неправдивих відомостях;
- створення уявлення про інформованість слідчого;
- використання рефлексії допитуваного; застосування відеозапису.

Ефективним тактичним прийомом при допиті є пред'явлення речових доказів. Адже вплив, який вони здійснюють на підозрюваного, дозволяє вийти з раніше

визначених конфліктних ситуацій. Зокрема:

- зумовити необхідність надання показань з приводу наявності у особи матеріалів порнографічного характеру (відео порнографічного характеру, журнали та брошури з елементами порнографії);
- взаємовідносин з повіями (телефонну переписку, наявність електронних листів);
- фактів перебування у місці розпусти (відеозаписи, показання свідків) тощо.

У разі вчинення кримінального правопорушення групою осіб умисне замовчування фактів працівником поліції породжує у допитуваних нерозуміння. Це найбільш характерно для ситуацій, коли вони особливо очікують повідомлення будь-яких відомостей, аби зорієнтуватися у своїй подальшій поведінці. Тому важливим тактичним прийомом, що потрібно використовувати при допиті підозрюваних, є приховування меж поінформованості уповноваженої особи.

У зв'язку з незначним наповненням матеріальними слідами місця вчинення досліджуваного кримінального правопорушення виникає прогалина у збиранні такої доказової бази. З огляду на це **обшук** набуває важливого значення для виявлення та фіксації слідів злочинця (сутенера), вчасного висунення правильних слідчих версій, планування подальших процесуальних дій та НСРД. Адже під час нього можливе знаходження найрізноманітніших речових доказів, необхідних для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Серед підготовчих заходів до обшуку виокремимо такі: вивчення матеріалів кримінальної справи; збирання орієнтуючої інформації про особу злочинця, а також членів його сім'ї, родичів та знайомих; усі епізоди злочинної діяльності; місця (об'єкти) обшуків; знаряддя (засоби) протиправного діяння та предмети, що здобуті злочинним шляхом і підлягають відшуканню, та ін.; аналіз та оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, до ухвалення рішення про проведення обшуку; прийняття (ухвалення) рішення про

проведення обшуку; планування та визначення часу проведення обшуку; створення оптимальних умов для проведення даної СРД; визначення та підготовка необхідних науково-технічних і транспортних засобів; вирішення питання про застосування службово-розшукового собаки; добір необхідних учасників для проведення обшуку; визначення способу фіксації ходу та результатів обшуку; розробка заходів, що передбачають дії учасників обшуку у випадках виникнення непередбачуваних ситуацій або ускладнень; забезпечення безпеки учасників СРД; складання плану проведення обшуку; проведення інструктивної наради (інструктаж) серед усіх учасників СРД.

У ході проведення обшуків у досліджуваній категорії кримінальних проваджень необхідно виконувати **такі завдання:**

- вилучення грошових коштів, отриманих у результаті злочинної діяльності;*
- вилучення документів осіб, «які працюють» в даному місці;*
- вилучення будь-якого роду записів як на «паперових», так і на електронних носіях;*
- фіксація загальної обстановки, що вказує на характер використання даного приміщення (розкидана білизна, упаковки презервативів і тому подібні предмети).*

Під час обшуку необхідно виявляти і вилучати:

- документи, які містять відомості про клієнтів, час і місце їх відпочинку або повій;*
- візитки і буклети, що розповсюджуються у клубах чи на автошляхах для наповнення клієнтури;*
- мобільні телефони, де міститься адресна книга (прізвища і адреси повій, клієнтів, дані про організатора злочину), sms-повідомлення, фотографії або відеоролики;*
- ноутбуки, де може міститися інформація про злочинну діяльність групи та її членів. Значну увагу потрібно приділити веб-сайтам, де була розміщена інформація із надання інтимних послуг.*

На початковому етапі обшуку важливого значення набуває встановлення психологічного контакту, що досягається через взаємне сприймання сторін та обмін як вербальною, так і невербальною (міміка, жести) інформацією. Не зупиняючи встановлення психологічного контакту (тому що це безперервний процес), уповноважена особа повинна запропонувати підозрюваному видати предмети пошуку. В той же час необхідно пам'ятати, що видача на пропозицію обшукуваною особою предметів, визначених в ухвалі, не зумовлює припинення цієї СРД. Адже правопорушники по досліджуваній категорії проваджень зазвичай характеризуються як рецидивісти. Тому слідчий точно не знає, докази вчинення яких діянь знаходяться в обшукуваному приміщенні.

Серед найбільш доцільних тактичних прийомів зазначеної стадії проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії слід віднести залучення до неї підозрюваного, свідка, потерпілого. Адже участь зазначених осіб дає змогу працівникам правоохоронних органів спостерігати за їх поведінкою. Активна участь зазначених осіб у проведенні цієї СРД, з одного боку, може бути спрямована на надання допомоги розслідуванню, полегшення роботи уповноваженої особи з метою створення умов, які свідчили б про наявність (або відсутність) предмета пошуку.

Пред'явлення особи для впізнання є беззаперечно важливою СРД при розслідуванні сутенерства. Воно надає додаткову доказову інформацію для слідства. Крім того, його проведення здійснює відповідний психологічний вплив на сутенера. Адже він розуміє, що на нього вказують, як на правопорушника. Тому її своєчасне проведення завжди є запорукою швидкого дослідження усіх обставин кримінального провадження. Під час вчинення сутенерства завжди є певна кількість потерпілих та свідків.

Через проведення такої процесуальної дії, як пред'явлення для впізнання, матеріалізується доказовість суб'єктивного сприйняття особою, яка впізнавала, певних явищ, подій та образів. За результатами проведення пред'явлення для впізнання

складається відповідний протокол, який безпосередньо несе доказову інформацію. Однією з основних проблем отримання доказів у цьому контексті, на нашу думку, є неможливість повторного проведення зазначеної процесуальної дії. На практиці відомі випадки, коли підозрюваний, якого мають упізнати, умисно намагається зірвати хід цієї процесуальної дії, щоб слідчий провів відповідний захід повторно, тим самим надалі скористатися складеною ситуацією для унеможливлення визнання отриманих результатів як доказів. Тож доцільним було б нормативне врегулювання таких непередбачуваних ситуацій. Тобто пропонуємо на законодавчому рівні встановити невизнання будь-яких дій з боку особи, яку впізнають, спрямованих на перешкоджання або ухилення її пред'явлення для впізнання, підставою для зупинення або переривання цієї слідчої (розшукової) дії та такою, що не може вважатися обставиною для спростування доказового значення отриманих результатів. Про наведене обов'язково попереджаються всі учасники процесуальних дій перед їх початком.

Відповідно до ст. 228, 229 КПК, об'єкти мають пред'являтися в числі інших однорідних речей одного виду, якості і без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості не менше трьох. Максимальна їх кількість визначається слідчим. При груповому пред'явленні об'єктів суб'єкт впізнання порівнює їх не тільки з образом, що зберігся в пам'яті, а й між собою. Це спрямовує процес впізнання на виявлення індивідуальних особливостей об'єкта. Особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється разом з іншими особами тієї самої статі у кількості не менше трьох, які не мають різких відмінностей у зовнішності та одягу.

У тих випадках, коли сутенер заявляє, що не знайомий з повіями та не причетний до сутенерства, доцільно проводити таку СРД, як пред'явлення для впізнання. В цьому разі особою, яку пред'являтимуть для впізнання, буде сутенер, а особами, які

будуть впізнавати, насамперед можуть бути: 1) особа, яка заявляє, що її втягують до зайняття проституцією; 2) повії, які працювали під «керівництвом» сутенера; 3) клієнти. Саме ж пред'явлення для впізнання проводиться за загальними правилами пред'явлення для впізнання живої особи. Також трапляються випадки, коли клієнтові пред'являють для впізнання водія, що привіз повію чи якій він передавав гроші.

Пред'явлення об'єктів для впізнавання може використовуватися як тактичний прийом під час проведення допиту. Впізнавання може відбутися під час проведення обшуку, коли до участі у ньому запрошують осіб (потерпілих, свідків), які добре знають ознаки розшукуваних об'єктів.

У досліджуваній категорії кримінальних проваджень найскладнішим та об'ємним є **пред'явлення для впізнання живої особи**. Воно проводиться у випадках, коли:

– особа, яка підлягає пред'явленню, не була раніше відома тому, хто впізнає, але спостерігалася ним у зв'язку зі злочинною подією;

– той, хто впізнає, знав раніше особу, яка пред'являється, але не може повідомити про неї необхідних даних (наприклад, не може повідомити її прізвище та ім'я);

– особа добре знайома тому, хто впізнає, однак вона це знайомство заперечує.

Допит, що передує впізнанню живих осіб, повинен бути спрямований на з'ясування: а) обставин, за яких впізнавач бачив особу у зв'язку із злочином; б) зовнішності і прикмет цієї особи; в) психологічного стану впізнавача; г) його фізіологічного і психічного стану (зір, слух, особливості пам'яті тощо). При з'ясуванні зовнішності і прикмет особи, яка підлягає впізнанню, слідчий повинен детально допитати свідка про загальні й характерні її риси. При цьому необхідно користуватися даними словесного портрета, але в загальноповживаних виразах. Слід детально допитувати щодо зросту, будови тіла, віку, типу обличчя, кольору, волосся, шкіри і особливих прикмет (шрами,

родимки, бородавки тощо).

Під час попереднього допиту з'ясовується ряд важливих обставин. Але, ведучи мову про розслідування сутенерства, слід розуміти, що під час нього необхідно загалом вирішити питання про можливість впізнання особою конкретної людини. Адже певні психологічні фактори, моральні правила можуть завадити самому процесу пред'явлення для впізнання вже під час робочого етапу.

Слідчий експеримент є досить доречним на подальшому етапі розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. Адже завдяки його проведенню перевіряються показання сутенера.

Відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України, з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань.

Підготовка до проведення досліджуваної СРД має свої особливості. При виборі місця її проведення потрібно враховувати, що часто вона пов'язана з демонстрацією способу вчинення злочину, тому доступ туди сторонніх повинен бути виключений. У таких випадках необхідно вживати заходів із забезпечення охорони місця проведення (для цього та запобігання втечі підозрюваного залучаються працівники правоохоронних органів). При розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень зазначена тактична умова має важливе значення, адже здебільшого процесуальна дія відбувається на відкритій місцевості.

Приклад: 06 серпня 2015 року, приблизно о 16:00 годині, гр. М., перебуваючи біля цвинтаря «Коксохім»,

який розташований вздовж Нікопольського шосе в м. Кривий Ріг, реалізував злочинний намір, а саме, маючи на меті сприяння добровільним статевим зносинам між гр. А. та невідомою особою, зупинив автомобіль під керуванням громадянина гр. Ф. та запропонував йому вступити у статеві зносини з дівчиною, повією, на що останній погодився. Після цього гр. М. зі свого мобільного телефону зателефонував гр. А. та повідомив її про необхідність надання послуг сексуального характеру за грошову винагороду клієнту, на що остання погодилась. Приблизно о 16:30 годині вона прибула до цвинтаря «Коксохім», де вступила з гр. Ф. у добровільні статеві зносини за грошову винагороду. Під час проведення слідчого експерименту 18 серпня 2015 року гр. М. розповів про хід подій, які відбувалися 06 серпня 2015 року біля цвинтаря «Коксохім» в зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення.

Основний зміст перевірки показань на місці полягає в тому, що раніше допитана особа надає усну інформацію та демонструє конкретний мікрорайон, приміщення, предмети, що там знаходяться, обстановку чи обставини, пов'язані з даними раніше показаннями. Водночас особа здійснює дії, що підтверджують її показання, спостерігаючи за якими, слідчий отримує інформацію, як правило, більш змістовну, ніж інформація, отримана на допиті. Тобто для найбільш ефективного проведення досліджуваної СРД необхідно здійснити ряд інших: огляд місця події, допити різних категорій осіб тощо, одночасні допити.

Характерною тактичною умовою проведення перевірки буде активізація пам'яті. У випадках, коли особа дає дуже конкретні показання під час допиту, але, опинившись на місці, починає плутатися, не все розповідати, можна дійти висновку, що особа себе обмовила або існує інша причина. Часом, особливо при встановленні обставин щодо статевих злочинів, особа соромиться в присутності великої кількості людей деталізувати, показувати,

демонструвати ті дії, які відбувалися в момент протиправного діяння. В більшості випадків розслідування злочинів проти моральності характеризується такими самими обставинами.

Приклад: у листопаді 2012 року, гр. С., діючи умисно з корисливих мотивів, достовірно знаючи про малолітній вік гр. Ю., маючи на меті втягнення її до заняття проституцією, використовуючи її уразливий стан, порушила в останньої бажання займатися проституцією шляхом опису переваг роботи в якості повії та запропонувала останній надавати сексуальні послуги клієнтам за матеріальну винагороду під її керівництвом. Реалізуючи свій злочинний намір гр. С. протягом листопада 2012 року, виступаючи в якості сутенера, створила умови для сексуальної експлуатації малолітньої гр. Ю., а саме: визначила місце для заняття проституцією, ділянку місцевості, розташовану біля автомобільної траси по вулиці Таганрозької в Орджонікідзевському районі міста Маріуполя та здійснювала дії щодо забезпечення її клієнтами для надання нею сексуальних послуг. Під час проведення слідчого експерименту 11 квітня 2013 року гр. С. вказала на місце, де вона разом з гр. Ю. очікували клієнтів для надання сексуальних послуг. В свою чергу, після застосування тактичного прийому актуалізація пам'яті, потерпіла гр. Ю. вказала на місце (вулиця Таганрозька біля магазину «Баварія»), де вона познайомилася з клієнтом, а останній вказав на місце, де він відмовився від надання гр. Ю. сексуальних послуг.

Обов'язковою тактичною умовою проведення слідчого експерименту є використання технічних засобів фіксації (наприклад, відеокамери). Адже їх застосування під час проведення значно підвищує його інформаційну цінність. При проведенні слідчого експерименту закон надає право слідчому,

прокурору або за їх дорученням залученому спеціалісту проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу.

Також доречно використовувати натурні моделі. По-перше, цей тактичний прийом спрямований на актуалізацію у пам'яті моменту вчинення суспільно небезпечного діяння. По-друге, це певним чином впливає на психологічні позиції злочинців, може викликати у них переживання, які сприяють щирому зізнанню. Та не слід забувати, що категорично забороняється проводити експерименти з використанням об'єктів, які є небезпечними для життя та здоров'я громадян, пов'язаних із загрозою знищення (пошкодження) державного майна чи майна громадян, приниженням честі та гідності людини.

?

Контрольні питання:

1. Структура криміналістичної характеристики сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

2. Обстановка вчинення злочину в досліджуваній категорії проваджень.

3. Віктимологічні групи потерпілих від сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

4. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

5. Слідчі (розшукові) дії, що проводяться на початковому етапі розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

6. Види слідчого експерименту при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

7. Експертизи, що призначаються при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

Т Теми рефератів

1. Особливості огляду місця події при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

2. Криміналістичне забезпечення проведення допитів різних категорій осіб при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

3. Тактика проведення обшуку при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

4. Організаційно-тактичні аспекти пред'явлення для впізнання при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

5. Проведення слідчого експерименту при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією.

ГЛАВА 8

РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ

8.1. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів

Протидія наркобізнесу взагалі і розслідування кримінальних правопорушень щодо незаконного виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання і збуту наркотичних засобів зокрема, потребує удосконалення. Останнє обумовлене специфікою таких кримінальних правопорушень, досконалістю способів учинення і приховання їх, багатоепізодністю злочинної поведінки правопорушників. Про це також свідчать статистичні дані Генеральної прокуратури України. Так у 2020 році у сфері обігу наркотиків вчинено 28204 правопорушень, з яких повідомлення про підозру вручено у 19574 випадках.

При розслідуванні незаконного обігу наркотиків елементами криміналістичної характеристики є такі: предмет злочинного посягання, способи вчинення кримінального правопорушення, обстановка, «слідова» картина, характеристика особи правопорушника.

На відміну від кримінально-правового поняття **предмета кримінального правопорушення**, предметом безпосереднього посягання у криміналістичному плані може бути і людина, тобто його тілесна організація, що розглядається як фізико-біологічна система, яка може вступати у різні взаємодії, відображати себе у матеріальному середовищі. Але криміналістика розглядає досліджує, перш за все, матеріальні об'єкти (нежива, живе і їх відбитки, що виникають у матеріальному середовищі). Саме за слідами-відображеннями слідчий пізнає, які об'єкти взаємодіяли і у які певна відношення вступали. Ознаки предмета посягання

сприяють встановленню способу учинення правопорушення (наприклад, технологія виготовлення наркотика), а також для встановлення особи правопорушника. Останнє особливо необхідне для встановлення не тільки особи – споживача наркотичних засобів, але і тих, хто їх збував або виготовляв.

Для криміналістичної характеристики предмет злочинного посягання важливий як слідоутворюючий об'єкт, що дозволяє будувати версії про механізм слідоутворення, вид слідів на взаємодіючих об'єктах (правопорушнику, обстановці місця події). Такий підхід до предмета безпосереднього посягання створює передумови використання типових слідчих ситуацій, для побудови методики розслідування конкретного правопорушення.

Предметом злочинного посягання досліджуваної категорії кримінальних правопорушень є наркотична засоби. Законодавець визначає наркотична засоби як включені до Переліку речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними.

У спеціальній література дане, на наш погляд, більш точно і диференційоване визначення наркотичних засобів, як речовин різних за природою походження (фізична ознака), які мають здатність впливати на центральну нервову систему, призводять до стану особливого сп'яніння, до звикання і наркотичної залежності (медична ознака), перелік яких закрплений у спеціальних нормативних актах (юридична ознака), а зловживання ними ставить під загрозу народне здоров'я (соціальна ознака).

Фізична ознака відображає різну матеріальну природу наркотичних засобів. Вони можуть мати вигляд родини, порошкам, брикету, рослини тощо, бути синтетичного чи природного походження. При цьому очевидно, різна біологічна природа, хімічна формула, агрегатний стан, походження того чи іншого засобу не впливають на вирішення питання про його віднесення до наркотичних.

Соціальна ознака відображає факт обігу наркотиків у конкретному суспільства. Суть її зводиться до того, що

наркотична засоби або повністю вилучена з вільного обігу, або підпадають під дію дозвільної системи, оскільки їх використання з немединою метою підриває здоров'я населення. Іншими словами, ця ознака розкривається у юридичній і медичній ознаках, бо саме за ними сформулюється в цілому соціальна характеристика наркотиків.

Медицина ознака наркотичних засобів відображає головну властивість наркотиків – викликати наркотичне сп'яніння, а при більш чи менш систематичному вживанні – хворобливе звикання до них, тобто наркоманію. Як правило, наркоманія розвивається від вживання одного наркотику, але можлива залежність і від кількох наркотичних засобів. Така наркоманія називається полінаркоманією. Вживання наркотиків супроводжується ейфорією. Тривалість та характер ейфорії залежить від виду та кількості вжитого наркотику. хвороба, що характеризується непереборним потягом до наркотиків, які викликають у невеликих дозах ейфорію, а у великих – оглушення, наркотичний сон.

Юридична ознака – нормативна, яка відображає той факт, що до наркотичних можуть бути віднесені лише та речовини, які перелічені у спеціальних нормативних актах, а саме: у Єдиній Конвенції про наркотична засоби з додатком – «Списком наркотиків, що перебувають під міжнародним контролем» (1961 р.), а також у Конвенції про психотропна речовини (1971 р.) і Конвенції ООН по боротьба проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (1988 р.).

Так, Єдиною конвенцією щодо наркотичних засобів 1961 року їх поділяють на 4 групи:

1) морфін та інші препарати, виготовлені з опійного маку;

2) стимулятори центральної нервової системи – кодеїн та його похідні, етилморфін, фолькодин та його можливі ізомери;

3) препарати ацетилгідрокодеїну, кодеїну, декстропропоксифену, дигідрокодеїну, етилморфіну, норкодеїну та фолькодину за умови меншого на одиницю

об'єму вмісту наркотичної речовини, ніж у другій групі;

4) препарати, виготовлені із конопель¹.

Міжнародною конвенцією щодо психотропних речовин 1971 року вони поділяються на 4 групи:

1) ДЕТ, ДМГП, ДМТ, ЛСД, ЛСД-25, мескалін, парагексил, псилоцин, псилотеїн, СТП, ДОМ, тетрагідроканабіноли та їх ізомери;

2) амфетамін, дексамфетамін, метаамфетамін, метилфенідат, фенциклідін, фенметразін;

3) амобарбітал, циклобарбітал, глутетимід, пентобарбітал, секобарбітал;

4) амфепрамон, барбітал, етхлорвінол, етинамат, мепробамат, метаквалон, метилфенобарбітал, метиприлон, фенобарбітал, пипрадрол, СПА².

Розрізняють також класифікації наркотиків за багатьма іншими критеріями. Найбільш важливими для розслідування є такі.

1. Залежно від джерела походження: рослинного, синтетичного, напівсинтетичного. До наркотиків рослинного походження належать похідні: опійного маку – макова соломка, екстракційний опій, опій, морфін, кодеїн; конопель – марихуана, гашиш, гашишна олія; кокаїнового куща – листя коки, кокаїнова паста, кокаїн, крек; ефедри хвощової – ефедрин, невретін. До рослинних відносяться також: квіти та листя блакитного лотосу, гавайська троянда, листя шавлії віщунів, кат (чагарник роду бересклетових), кактус пейот, що мають менше розповсюдження на території України. Синтетичні наркотики виготовляються штучним способом з використанням хімічних речовин. Це такі, як: метадон, амфетамін, триметилфентаніл, первітин, ЛСД, ДОМ, ДОВ, ТМА. Напівсинтетичні наркотики виготовляються з

¹ Єдина конвенція щодо наркотичних засобів 1961 року з поправками, внесеними до неї у відповідності з протоколом щодо поправок до єдиної конвенції щодо наркотичних засобів 1961 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/russian/document/convents/drugs.htm>.

² Там само.

використанням наркотику рослинного походження з використанням хімічних речовин, наприклад, героїн, гідроморфін, еторфін, оксикодон тощо.

2. Залежно від фармакологічного впливу на організм: опіоїди, наркотичні засоби з конопель; стимулятори, амфетамін та його похідні; галюциногени; заспокійливі засоби і транквілізатори; інші контролюючі речовини.

3. За способом виготовлення: на фармацевтичних підприємствах; у побутових чи кустарних умовах з використанням спеціальних знань у галузі хімії та фармакології та спеціального обладнання хімлабораторії; у побутових умовах без використання спеціального обладнання.

Як свідчить статистика, в Україні найбільш розповсюдженим наркотиком є макова солома, що одержують з рослин маку снотворного. Макова солома – це все частини (як ціла, так і подрібнена, як висушена, так і невисушена, за винятком дозрілого насіння) усіх сортів маку снотворного, забраного будь-яким способом, що містять наркотично активно алкалоїди опію. Переробка висушених коробочок і стебел маку за допомогою м'ясорубки, кавомолки, кулькового млина, а також шляхом розтирання у ступці дає можливість отримати подрібнену солому рослини маку. Колір макової соломи залежить від часу збирання і набуває від світло- до темно-зеленого і від світло-жовтого до коричневого забарвлення. Таким чином, джерелом описуваного наркотичного засобу є наркотиковмісна рослина – мак снотворний. Майже все відома сорти маку снотворного (*Papaver Somniferum L.*) містять фізіологічно активно речовини, що мають наркотичну дію і використовуються для виготовлення наркотиків.

Концентрат з макової соломи є засобом, що різними способами отримують з макової соломи шляхом виділення (екстракції), який містить хоча б один наркотичний алкалоїд або їх суміш. Концентрат з макової соломи часто називають екстракційним опієм або екстрактом макової соломи. Це пов'язано з механізмом отримання даної наркотичної речовини, в основу якого покладено виділення наркотично активних

алкалоїдів з різних частин рослини маку або макової соломи.

Найбільш поширеним методом є екстракція за допомогою органічних розчинників (етанолу, ацетону, толуолу, розчинників 645, 646, 647, 648, 649, 650, Р-5 тощо), при цьому в якості допоміжних хімічних речовин використовуються сода, розчини аміаку, соляної або оцтової кислот. На кустарний спосіб виготовлення вказує наявність пристосувань або приладів для подрібнення (млинок для кави, м'ясорубка, пристрої для подрібнення рослинної сировини, різноманітні преси, пристосування для екстракції або випарювання промислового чи саморобного виготовлення). Концентрат з макової соломи має колір від зеленого до темно-коричневого, різкий запах органічних розчинників. Готовий для вживання препарат являє собою водний розчин або має вигляд смолоподібної речовини коричневого чи темно-коричневого кольорів (іноді може зустрічатись у формі грудочок, кульок, плиток). При органолептичному обстеженні має виражений характерний запах висушених фруктів.

Опій ацетильований отримують шляхом ацетилювання концентрату з макової соломи або опію. У своєму складі він містить суміш алкалоїдів опію – морфіну, кодеїну, тебаїну, наркотину, папаверину – та їх ацетильовані похідні (моноацетилморфін, ацетилкодеїн). Як правило, вилучається у вигляді водних розчинів або смолоподібної речовини коричневого чи темно-коричневого кольорів, іноді може зустрічатись у формі грудочок, кульок або плиток.

Героїн – напівсинтетичний наркотичний засіб, похідний морфіну, який за наркотичною активністю перевищує його в декілька разів. Героїн являє собою порошок різних кольорів – від білого до коричневого (залежно від ступеню очистки). Часто використовується разом з наповнювачами - борошном, крохмалем, а також деякими лікарськими засобами – барбітуратами, новокаїном тощо. Важливо зауважити, що героїн, хоч і напівсинтетичний засіб, але державною фармацевтичною промисловістю не випускається.

Наступною групою найбільш розповсюджених в Україні наркотичних засобів має пряме відношення до нарковмісної рослини – коноплі (*Cannabis*), до якої входить наркотично активний компонент тетрагідроканнабінол. Для виготовлення наркотика придатна практично все сорти коноплі, що зростають на території України, проте у посівних культурних сортах коноплі вміст тетрагідроканнабінолу менший, ніж у дикоростучої. Плоди коноплі (насіння) наркотичного інгредієнта не містять і до наркотичних засобів не належать. Рослини коноплі є сировиною для виготовлення наркотичних засобів. Залежно від часу і способу збирання, а також способу переробки розрізняють три наркотичні засоби з коноплі: марихуану, гашиш і гашишу олію.

Марихуана – це суміш висушених або невисушених верхівок рослин з листям і залишками стебла будь-яких сортів конопель без центрального стебла, інколи з певною кількістю насіння. Така суміш містить тетрагідроканнабіноли і має своєрідний пряний запах, притаманний коноплям. Колір – світло-зелений, зелений, рідко – коричневий, залежно від часу і методу переробки сировини. Якість марихуани залежить від місця зростання конопель, місця та часу збирання. Гашиш (анаша, смола канабісу) – спеціально виготовлена суміш смоли і пилку конопель або суміш, виготовлена шляхом переробки (подрібненням, пресуванням тощо) верхівок конопель з різними наповнювачами. Всі вони містять тетрагідроканнабінол, незалежно від того, яка форма надана суміші – таблетки, спресовані плити, пасти та інші. Колір гашишу від світло-зеленого до коричневого. Має характерний запах конопель. Гашишна олія – розчин чи в'язка маса, одержана з частин рослин і видів сортів конопель шляхом добування (екстракції) різними розчинниками або жирами. Це речовина темно-коричневого або майже чорного кольору зі специфічним запахом, який залежить від виду розчинників.

Розповсюдженими наркотичними засобами рослинного походження, що завозяться до України з-за кордону, є кокаїн та ефедрин. Кокаїн належить до наркотичних речовин стимулюючої дії, має вигляд білого кристалічного порошку або гранул білого,

жовтого чи коричневого кольору. Ефедрин є прозорою рідиною, яка виготовляється з хвощової ефедри – багаторічного низькорослого чагарнику, що поширений у горах Середньої Азії та Казахстану.

Серед медичних препаратів, що виготовляються з рослини маку, які вилучаються з нелегального обігу, слід виділити такі:

– омнопон (синоніми: Dormorон, Opіalum, Pantoорон, Paraveratum, Somрон) – суміш гідрохлоридів алкалоїдів опію, що містить 50 % морфіну та до 35 % інших алкалоїдів. Порошок від кремового до коричнево-жовтого кольору, водні розчини безбарвні або коричнево-жовтого кольору. Використовується у медицині як анальгетик. Фармацевтична промисловість випускає препарати омнопону під різними назвами у вигляді порошку та розчинів в ампулах по 1 мл;

– морфін, етилморфін. Фармацевтична промисловість випускає препарати морфіну у формі гідрохлоридів (іноді у формі сульфату) переважно у вигляді порошку та розчинів в ампулах по 1 та 2 мл;

– гідроморфон (синоніми: диморфон, дилаудід) – напівсинтетичний наркотичний анальгетик. Зустрічається у вигляді таблеток та ін'єкційних розчинів. У два-вісім разів сильніший за морфін, проте відрізняється меншою тривалістю дії. Має високий потенціал. Використовується як замітник героїну;

– кодеїн (метилморфін). За характером впливу на організм людини близький до морфіну, однак знеболюючі властивості виражені слабше. Застосовується переважно як засіб проти кашлю. У поєднанні з ненаркотичними анальгетиками (анальгін, амідопірін) та кофеїном, а також фенобарбіталом застосовується при головних болях, неврозах тощо. Входить до складу таблеток «Терпінкод», «Кодтерпін» (Tabulettae «Terpincodum»), «Седал-М» (парацетамол 300 мг, метамизол натрію 150 мг, кофеїн 50 мг, фенобарбітал 15 мг, кодеїн 10 мг), «Таблетки від кашлю з кодеїном» (Tabulettae contra tussim cum codeine), «Коделак», «Пенталгін», «Солпадеїн», «Седалгін», а також сиропу від кашлю «Кофекс».

– оксикодон (синоніми: дигідрон, перкодан) – аналог кодеїну,

але більш сильнодіючий. Випускається у вигляді таблеток, є складовою частиною безпечних засобів. Розчини речовини отримують шляхом розчинення таблеток у воді та фільтруванням;

– бупренорфін (синоніми: анфін, норфін, Leretan, Temgesic). Білий кристалічний порошок без запаху. Фармацевтична промисловість випускає препарати бупренорфіну у вигляді таблеток білого кольору та безбарвних розчинів в ампулах по 1 мл.

Серед психотропних речовин усе більшого розповсюдження набувають такі. Похідні амфетаміну включають безпосередньо амфетаміни, метамфетаміни, їх метилендіоксі- і метоксиамфетамін (МДА), мескалін, псевдоефедрин. Амфетаміни зустрічаються у вигляді порошку білого або світло-коричневого кольору, а також у вигляді пігулок та капсул білого кольору. ЛСД виготовляється із лізергінової кислоти або з амідів лізергінової кислоти, що одержують із рослин, які паразитують на житті чи інших злаках. Кустарно виготовлений ЛСД являє собою речовину без кольору та запаху. Зустрічається також у вигляді пігулок, порошку, аркушів паперу, просочених розчином наркотику (наприклад, поштових марок). До групи бензодіазепінів входить значна кількість найменувань імпортованих і вітчизняних препаратів, діючою речовиною яких є діазепам («Сібазон», «Реланіум», «Седуксен», «Валіум»). Форма випуску їх дуже різноманітна – пігулки і капсули, ампули від 0,002 до 0,015 гр. Феназепам належить до сильнодіючих засобів групи транквілізаторів, випускається фармацевтичними підприємствами, у тому числі й українськими, у вигляді пігулок білого кольору чи ампул безбарвного кольору.

На підставі узагальнення слідчо-оперативної практики можна дійти висновку, що у зв'язку з невеликими розмірами означених речовин, а також можливістю їх маскування під виглядом лікарських засобів виявлення їх правоохоронними органами досить ускладнюється та вимагає від правоохоронців значних зусиль, знань та досвіду роботи.

Кримінальні правопорушення вчиняються у конкретних умовах зовнішнього середовища під дією різноманітних факторів об'єктивної дійсності, які в одних випадках формуються самими правопорушниками, в інших існують незалежно від їх волі. Сукупність цих умов, обставин і явищ, що обумовлюють досягнення злочинного результату, а також особливості поведінки осіб, причетних до правопорушення складають основу такого важливого елемента криміналістичної характеристики, як **обстановка вчинення правопорушення.**

Обстановку вчинення кримінальних правопорушень щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів формують об'єктивні та суб'єктивні чинники. На нашу думку, до них належать наступні. Географічне положення нашої країни, що розташована на перехресті шляхів міжнародної торгівлі наркотиками. Основними районами вирощування опійного маку є країни «Золотого трикутника» (Південно-Східна Азія) та «Золотого півмісяця» (Південно-Західна Азія). Близько 90 % світового виробництва опіуму припадає на держави, де можливості діяльності американських органів по боротьбі з наркотиками вкрай обмежені (Бірма, Лаос, Іран, Афганістан, Ліван). За оцінками ЦРУ та держдепартаменту США, найбільш потужними виробниками опіуму в 1989 р. є Бірма (1100–1500 т), Афганістан (700–800 т), Іран (200–400 т), Лаос (210–300 т), Пакистан (105–175 т), Мексика (40–50 т) і Таїланд (23–33 т). Причому в країнах «Золотого півмісяця» (Пакистан, Іран та Афганістан) виробляється близько 60–70 % героїну високого ступеня очищення, що продається на Заході. Основними виробниками наркотиків, що виготовляються з канабісу, є такі регіони: Близький і Середній Схід та Південна Азія (Ліван, Пакистан, Афганістан, Індія, Непал); Південно-Східна Азія (Таїланд, Лаос, Філіппіни); Північна та Південна Америка (Мексика, Ямайка, Колумбія, Бразилія); Африка (Марокко, Нігерія, Гана, Заїр, Уганда). Великими виробниками кокаїну є країни «андської групи»: Перу (100–300 тис. га плантацій коки; 300–1000 т кокаїнгідрохлорида); Болівія (70 тис. га та 200–300 т); Колумбія (25–60 тис. га та 40–160 т).

В юридичній літературі вчені звертають увагу на своєрідне територіальне розташування України, яке використовують організовані злочинні угруповання, що займаються наркобізнесом. Зокрема, геополітичне становище України сприяє її використанню як зони транзиту наркотиків з країн – традиційних виробників до місць традиційного споживання (Західна, Північна та Південна Європа). Протягом останніх 10–15 років Україна фактично опинилася на перехресті наркомаршрутів з Азії та Латинської Америки до Європи. Останніми роками спостерігається збільшення обсягів переміщення героїну афганського походження так званим «шовковим шляхом», що проходить територією центральноазіатських країн, Росії та Закавказзя. На сьогодні цей шлях є основним джерелом надходження вказаного наркотику і на внутрішній ринок України, що зумовлено перш за все стрімким зростанням нарковиробництва в Афганістані. У зворотному напрямку постачаються амфетамін та прекурсори, необхідні для виробництва героїну.

Кліматичні умови, зумовлені географічним розташуванням України, що сприяє вирощуванню маку снотворного та коноплі на всій території України. Щорічно виявляється та ліквідується понад 1 млн м² нелегальних посівів маку. Іншим найбільш доступним і значним джерелом наркосировини в Україні є дикоростучі коноплі, якими, за оцінкою фахівців, забруднено понад 100 тисяч га земель.

Основними криміналістичними ознаками обстановки злочинів є місце і час вчинення. Аналізуючи закономірності цих ознак, слідчий або оперативний працівник можуть розробити комплекс слідчих (розшукових) дій, спрямованих на одержання доказів у кримінальному провадженні. Місце та час учинення кримінального правопорушення як елемент криміналістичної характеристики мають значення тільки у тому випадку, якщо в них є специфічні риси. Місце вчинення кримінального правопорушення характеризується ознаками, за допомогою яких його можна вичленувати з об'єктивного середовища. Місце й час є ознаками не способу вчинення правопорушення, а обстановки,

що являє собою систему умов, у яких відбувається кримінально каране діяння. Важливо також мати на увазі й те, що усі елементи криміналістичної характеристики перебувають у тісному зв'язку між собою, і тому, безумовно, місце й час можуть мати значення при обранні правопорушником способу вчинення кримінального правопорушення.

Вчинення кримінальних правопорушень щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів приводить до виникнення безлічі найрізноманітніших слідів, що поряд з іншими джерелами інформації дозволяють не тільки правильно кваліфікувати вчинене, але і вибирати засоби і методи для розслідування цих кримінальних правопорушень. Дані про сліди й одержувана в зв'язку з цим інформація є необхідною умовою забезпечення всебічного, повного, об'єктивного дослідження обставин розслідуваного правопорушення.

Сліди розглядаються в широкому і вузькому значенні. У широкому значенні в криміналістиці слідами називаються комплекси найрізноманітніших за природою ознак, що привласни будь-якому явищу. При цьому слідами називаються різноманітні зміни в навколишньому оточенні в зв'язку з учиненням правопорушення. Ці зміни можуть виражатися в переміщенні предметів і речовин, відсутності або наявності їх у певному місці, втраті або придбанні ними будь-яких властивостей і тип. Тому слідами є матеріальні об'єкти та їх відображення.

У цьому зв'язку, на наш погляд, типова «слідова» картина кримінальних правопорушень, що розглядаються найкраще досліджувати і ділити за способами їх учинення. Саме через спосіб головним чином і виявляється процес злочинного акту.

При розкраданні наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів матеріальні джерела інформації зв'язані з несанкціонованим проникненням правопорушника у сховище, його зламом, руйнуванням, знищенням перешкод з використанням технічних засобів або без них (видавлювання, зруйнування вітринного скла рукою, ногою тощо). Основними джерелами інформації тут є: а) сліди проникнення у приміщення: сліди зламу, віджимання, перепилювання засував, сліди відмичок

на деталях засував, порушення системи сигналізації, металева ошурки, уламки скла та он.; б) сліди насильства, боротьби, супутню розбійному нападу: перекинута, зламана предмети, кров та он.; в) знаряддя правопорушення: інструменти зламу, відмички, холодна і вогнепальна зброя тощо; г) предмети – носії мікрочастинок; д) сліди-відбитки: рук, ніг, зубів, транспортних засобів; е) сліди виділень людини: кров (вигляд та локалізація; стан: волога, суха, підсохла; розміри); слина, носовий слиз; є) речі, кинуті чи загублені правопорушником: частини одягу, носова хустини, маски, квитки на міський транспорт, недопалки, обгорала сирники, кишенькова ліхтарю, гребінна і інше; ж) деякі ознаки, що свідчать про якась обставини, наприклад, особливості речей, вкрадених у приватних осіб одночасно з наркотичними засобами, психотропними речовинами чи прекурсорами (предмети жіночого туалету, косметика, аудіо і відеотехніка та до неї касети) дають уявлення про приналежність до статі і орієнтовний вік злодія.

При незаконному зберіганні, збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, утримання дома для їх вживання чи виготовлення, або при схиленню до вживання останніх, місцем розміщення слідів найчастіше бувають приміщення: квартира, кімната у комунальній квартири, кухня, коридор, надвірна будівлі, сарай, гараж, лазня, погреб, горище та інша підсобна приміщення. Джерелами інформації про наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори найчастіше бувають: а) фармацевтична препарати в ампулах, таблетках, порошках, настоянках у фабричних упаковках або без них; б) наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори кустарного виготовлення або напівфабрикати, а також хімічні реактиви; в) предмети, які могли використовуватись для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: м'ясорубки, кавомолки, ножа; посуд зі слідами-нашаруваннями, мікрочастинками наркотиковмісних та психотроповмісних рослин, лікарських препаратів та прекурсорів; сита зі слідами рослинного пилку або частин цих рослин; важко предмети, використувувана як прес; ковдри,

клейонки, поліетиленова плавка, над якими могли б просіювати конопляну полову; ваги, рівноваги; лабораторне обладнання; г) відходи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин - головки маку, лушпиння від них, солома від коноплі, ефедри та ін.; д) пристосування для вживання наркотиків та психотропів (трубки, шприци та он.); е) спеціалізована література з області хімії, фізики, фармації або чорнові записи аналогічного спрямування; є) пристосування для набивання гільз та баком; ж) сліди вживання наркотиків або психотропні (залишки в трубках, попал, недопалки, пуста ампули, упаковки від наркотичних та психотропних лікарських засобів та препаратів, сліди запаху та інше.); з) бинти, марля, інша тканина з плямами жовтого, бурого кольорів; и) рече, які могли служити платою за наркотичні засоби, психотропні речовини чи прекурсори або за відвідування місць, для незаконного їх вживання; і) листування, в тому числі електронною поштою чи засобами мобільного зв'язку.

Особу правопорушника у методиці розслідування незаконного обігу наркотиків характеризують наступні відомості: соціально-демографічного характеру (стать, вік, рід занять, освіта, сімейний стан); виробничо-побутового характеру (поводження за місцем роботи, проживання, навчання); соціально-правового характеру (наявність судимості, наявність раніше вчинених адміністративних правопорушень).

Розглядаючи злочини вказаної категорії, проаналізуємо соціально-демографічні дані, що характеризують особу правопорушника. На підставі узагальнення правоохоронної практики можна дійти висновку, що найбільшу кількість правопорушень даної категорії вчинюють особи віком від 17 до 40 років. Заслугує на увагу й рівень освіченості правопорушників. На нашу думку, кількість вчинених правопорушень прямо залежить від освітнього рівня правопорушника. Найбільша кількість осіб мають середню освіту. Це підтверджують дані вивчення кримінальних проваджень, згідно з якими: середню освіту мають 44 % правопорушників; середню спеціальну – 30 %; незакінчену вищу

– 8 %; вищу – 18 %. Аналізуючи статистичні показники, можна дійти висновків, що злочинці з неповним середнім та середнім освітнім рівнем складають найбільшу кількість правопорушників, тому що середня освіта є найбільш поширеною. Проте вищий рівень освіченості, на жаль, не тільки не утримує значну кількість людей від вчинення даного виду кримінального правопорушення, а ще й визначає більш кваліфіковані дії правопорушника з приховання слідів протиправної діяльності.

Розглядаючи злочини вказаної категорії, особливу увагу слід приділити роду занять (спеціалізації) правопорушника. Це, на нашу думку, визначає можливість вчинення певної кількості кримінальних правопорушень. За результатами вивчення кримінальних проваджень розподіл кількості вчинених злочинів залежно від роду діяльності такий: особи без постійного місця роботи складають 66 % від загальної кількості правопорушників; працюючі – 16 %; учні технікумів (коледжів, училищ) та студенти вищих навчальних закладів 14 %; пенсіонери – 4 %.

За місцем проживання правопорушників можна охарактеризувати таким чином: жителі регіонів вирощування наркотичних засобів (Західна, Північно-Західна Україна – 48 % правопорушників; жителі Центральної та Східної України – 42 %; іноземні громадяни – 10 %.

Збільшена кількість жителів Західної України пояснюється соціально-економічними показниками зайнятості населення: відомо, що рівень безробіття на заході країни дещо вищий за такий східних областей. Відомо також, що більшість перевізників із Центральної та Східної України є членами організованих злочинних угруповань. Іноземні громадяни перевозять здебільшого контрабандні наркотики, а також ті, що йдуть транзитними шляхами через Україну.

Соціально-правова характеристика особи правопорушника дозволяє поділити їх на п'ять груп:

а) професійні злочинці – члени організованих груп та злочинних організацій;

б) особи, які є професіоналами та працюють за завданням

представників організованих злочинних груп. Вони не володіють інформацією щодо лідера, складу злочинної групи, її членів, місцезнаходження тощо, а виконують роботу «за контрактом» – 31 %. Слід зазначити, що особи цієї та попередньої групи, як правило, раніше засуджувалися за злочини, що пов'язані з незаконним обігом наркотиків;

в) особи, які під впливом соціальних чинників (втрата роботи, низька заробітна платня, бажання жити краще тощо) стали на злочинний шлях з метою швидкого збагачення;

г) наркомани, які за перевезення чи збут наркотиків отримують частину, одну з якої реалізують, а іншу – споживають. Особи цієї групи, як правило, перебувають на медичному обліку або були раніше засудженими за аналогічні види кримінального правопорушення;

д) особи, які не пов'язані з незаконним обігом наркотиків, а перевозять чи передають їх під видом інших речей або роблять «закладки» у певному місті, не знаючи справжнього змісту пакетів. Як правило, це знайомі наркодилерів, в тому числі випадкові, сусіди тощо.

Підсумовуючи, слід зазначити, що отримані під час вивчення кримінальних проваджень дані мають певний ступінь кореляції, оскільки правопорушники першої та другої груп завдяки більш професійним діям із приховання кримінального правопорушення не завжди виявляються і затримуються працівниками правоохоронних органів. Ці особи, на нашу думку, є найбільш небезпечними для суспільства, оскільки мають пряме відношення до такого суспільно небезпечного явища, як організована злочинність.

Вивчення особи правопорушника є однією з важливих дій співробітників слідчих і оперативних підрозділів поліції, що забезпечує усунення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів. Відомості про особу правопорушника як елемент криміналістичної характеристики складають ті дані, які можуть допомогти правоохоронцям визначити найбільш ефективні шляхи розшуку та викриття правопорушників та

вирішення інших завдань, пов'язаних з розслідуванням кримінального провадження. Ці відомості дозволяють виділити дані, потрібні саме для організації найбільш ефективного розшуку особи, що вчинила кримінальне правопорушення, а у подальшому – її викриття.

8.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування

Основним завданням початкового етапу є виявлення необхідної доказової й тактичної інформації та (джерел) такої інформації. Основним завдання цього є пошуково-розвідувальна спрямованість діяльності слідчого та працівників оперативних підрозділів, що взаємодіють із ним, а також провідну роль слідчих та оперативно-розшукових версій. Більш широкий перелік основних задач даного етапу можна визначити наступним чином:

- встановлення місця, часу й обстановки правопорушення, його сутності, а також виявлення, фіксація та вилучення слідів – джерел доказів;

- встановлення, розшук і затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення;

- збирання доказів, достатніх для оголошення повідомлення про підозру хоча б за одним епізодом протиправної діяльності.

Виконання вказаних завдань значною мірою залежить від вміння суб'єктів розслідування враховувати криміналістичну характеристику правопорушення та вірно оцінювати слідчу ситуацію, що утворилась на певний момент розслідування. З урахуванням слідчої ситуації мають визначатися напрямки розслідування, оптимальна лінія поведінки слідчого при визначенні послідовності та проведенні необхідної кількості процесуальних дій. Слідчі ситуації в цілому та окремі ситуаційні фактори впливають на загальний напрям та планування розслідування взагалі, але у багатьох випадках зумовлюють тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Залежно від характеру події та її конкретних обставин

перелік та послідовність початкових слідчих (розшукових) дій можуть змінюватися. Послідовність більшості цих дій визначає сам слідчий, керуючись власним досвідом, теоретичними пізнаннями, а також враховуючи специфіку кримінального правопорушення.

Типові слідчі ситуації необхідно розглядати з точки зору сприятливості встановлення правопорушника та організації процесу. Найкращою та сприятливою сукупністю умов, що склалась на певний момент, слід вважати ту, коли правопорушник затриманий на місці вчинення кримінального правопорушення. У такій ситуації зазвичай немає необхідності у проведенні розшукових дій для його встановлення. У результаті виявляється достатня кількість матеріальних та ідеальних слідів. Проведення слідчих (розшукових) дій з відповідними учасниками забезпечує отримання максимальної сукупності доказової інформації. При цьому найчастіше позиція правопорушника не характеризується протидією процесу розслідування.

Відповідно, як несприятливі або складні слідчі ситуації слід сприймати ті, коли правопорушник не затриманий, але про нього є певні відомості, що дозволяють організувати його розшук, а також коли правопорушник не затриманий і жодних даних про нього немає.

У цих ситуаціях з різним ступенем складності доцільно проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії. Чим менша кількість відомостей зібрана про особу правопорушника на початковому етапі розслідування, тим складніше розслідування. Складна слідча ситуація виникає, коли розслідування суттєво ускладнено відсутністю надійних джерел інформації та достатніх даних щодо елементів предмета доказування, протидією слідчому з боку підозрюваних та інших конфліктуючих з ним осіб, відсутністю надійних способів і засобів досягнення цілей, браком часу, сил, засобів та певних ресурсів чи неправильним їх розподілом.

Незважаючи на те, що кожне правопорушення є індивідуальним, типові слідчі ситуації початкового етапу

розслідування здебільшого формуються однаково. Виходячи зі вказаного, визначимо **типові слідчі ситуації**, що складаються на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, а саме:

- правопорушник відомий, його затримано під час вчинення правопорушення або відразу після нього;*
- правопорушник невідомий, з місця вчинення кримінального правопорушення зник, є окремі дані про нього;*
- виявлено наркотики, правопорушник невідомий і відсутня інформація про нього.*

Статистичні свідчать, що майже половина правопорушників затримуються під час вчинення кримінального правопорушення або відразу після нього, що може розглядатися як сприятлива слідча ситуація. Інші ситуації, що виникають під час розслідування вказаних правопорушень, слід розцінювати як складні. У цьому випадку найбільш несприятлива слідча ситуація складається, коли правопорушник невідомий і не виявлено інформації про нього.

Отже, розглянемо перелік дій, які доцільно проводити за кожною із зазначених типових слідчих ситуацій.

За сприятливою слідчою ситуацією, коли є інформація про правопорушення та відома особа правопорушника, доцільно проводити такі слідчі (розшукові) дії:

- огляд місця події та наркотиків;*
- затримання та особистий огляд підозрюваного;*
- освідування підозрюваного;*
- допит підозрюваного;*
- допит свідків;*
- обшук за місцем проживання підозрюваного;*
- призначення експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;*
- призначення інших видів експертиз (фармакологічної, дактилоскопічної, трасологічної тощо);*

- *слідчий експеримент;*
- *пред'явлення для впізнання підозрюваного.*

За ситуацією, коли особа правопорушника встановлена, але місце знаходження її невідоме, основні зусилля правоохоронців мають бути спрямовані на пошук правопорушника. Інформація для розшуку може бути отримана за допомогою гласних слідчих (розшукових) дій, зокрема, огляду місця події, допиту свідків, призначення експертиз, а також негласних слідчих (розшукових) дій – накладення арешту на кореспонденцію, огляду і виїмки кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, обстеження житла та іншого володіння особи, спостереження за місцями можливої появи підозрюваного, використання конфіденційного співробітництва; пошукові заходи: складання словесного портрета та фоторобота, переслідування по гарячих слідах, пошук свідків за маршрутом передбачуваного руху правопорушника, засідки в місцях можливої появи правопорушника, перевірка за криміналістичними обліками.

У ситуації, коли відомий факт вчинення кримінального правопорушення, але невідома особа зловмисника, можуть проводитись такі слідчі (розшукові) дії: огляд місця, де перевозились наркотики; допит свідків; призначення судових експертиз; надання доручення оперативним підрозділам щодо встановлення особи правопорушника та його місця знаходження.

Наведений до типових слідчих ситуацій приблизний перелік слідчих (розшукових) дій має рекомендаційний характер і в кожному конкретному випадку може змінюватися. Сукупність та послідовність дій повинна визначатися слідчим та іншими учасниками розслідування з урахуванням умов, в яких воно здійснюється.

Нами розглянуто лише типові слідчі ситуації. Але конкретні слідчі ситуації мають динамічний характер, відповідно, на початковому етапі розслідування з визначеного нами переліку слідчих ситуацій одна може переходити в іншу, тобто

видозмінюватися. Ці зміни можуть відбуватися протягом усього часу розслідування у бік як більш, так і менш сприятливої сукупності умов. На ці зміни насамперед впливають наявні у слідчого теоретичні знання щодо існуючих типових слідчих ситуацій, а також досвід розслідування даних видів правопорушень. Досвід дозволяє слідчому діяти схожим чином у подібних умовах, у яких раніше він вже отримував позитивний результат.

Серед визначених нами найбільш сприятливою є слідча ситуація, коли правопорушник відомий і його затримано під час вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення. Дана ситуація визначається найменшою проблемністю при розслідуванні правопорушень. У такій обстановці розслідування дії слідчого спрямовуються на закріплення слідів кримінального правопорушення, отримання інформації від свідків та інших учасників та проведення за їх участю інших слідчих (розшукових) дій. Окрім того, збираються дані, що визначають причетність або непричетність до кримінального правопорушення конкретної особи, у першу чергу затриманої безпосередньо під час вчинення кримінального правопорушення або після його здійснення, та встановлюються зазначені раніше обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні кримінального правопорушення.

При виникненні слідчої ситуації, коли правопорушник невідомий і не виявлено інформації про нього, слідчому необхідно спрямовувати зусилля на перевірку за способом та місцем вчинення кримінального правопорушення, іншими елементами криміналістичної характеристики, беручи до уваги джерело інформації про злочин. Ці заходи можуть сприяти встановленню свідків – очевидців даного факту та виявленню слідів правопорушника. Отримані відомості забезпечать підґрунтя для визначення кола підозрюваних осіб, серед яких, можливо, є правопорушник. Така слідча ситуація є найбільш несприятливою і, відповідно, викликає необхідність у проведенні найбільшої кількості організаційних, гласних та негласних слідчих (розшукових) дій за різними напрямками. Отримані дані

необхідно всебічно аналізувати та ретельно перевіряти, що визначає значні затрати часу, сил та засобів для зміни умов, що склалися, на більш сприятливі. Не виключений перехід у цьому випадку до більш сприятливої слідчої ситуації.

Вона може визначатися як така, коли правопорушник невідомий, але є окремі відомості про нього. Незважаючи на те, що ця ситуація також вважається несприятливою, в даному разі слідчий має про правопорушника певну інформацію, яку можна використати для його встановлення. У такій обстановці розслідування є свідки, очевидці вчинення кримінального правопорушення. Відповідно, можливе складання словесного портрета правопорушника, за яким у подальшому може бути організовано встановлення відомостей про особу правопорушника та його пошук.

При розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, особливо велике значення має раптовість дій, оскільки дозволяє нейтралізувати опір осіб, що перевіряються, при їх затриманні, не допустити знищення доказів, викриваючи їх протиправну діяльність.

Окрім того, максимальне використання виявленої на першому етапі розслідування кримінального правопорушення розшукової інформації є джерелом іншої, більш значимої (у розшуковому плані) інформації. Розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії мають важливе значення у вирішенні будь-якої слідчої ситуації. Однак, на нашу думку, вирішальну роль вони відіграють у тих типових слідчих ситуаціях, коли «правопорушник невідомий, але є окремі дані про нього» та «правопорушник невідомий і не виявлено інформації про нього». Метою цих заходів є одержання інформації, яка у найкоротші строки сприяє встановленню та затриманню правопорушників. Діяльність слідчого у таких ситуаціях також має пошуковий характер.

Основою процесу розслідування кримінального правопорушення та важливим елементом роботи кожного слідчого є вмiле планування процесуальних та організаційних дій, спрямованих на збирання, дослідження та оцінку доказів у

кримінальному провадженні.

Однією з умов успішного розслідування злочинів є належна організація взаємодії слідчого з оперативними працівниками. Під взаємодією розуміють засновану на законі узгоджену діяльність слідчих та оперативних працівників, спрямовану на розкриття конкретного кримінального правопорушення та здійснювану шляхом найбільш доцільного поєднання методів та засобів, що застосовуються при проведенні слідчих (розшукових) дій, з одного боку, та розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій – з іншого. Така взаємодія здійснюється на підставі кримінально-процесуального закону і тільки за провадженнями, що знаходяться у провадженні слідчого. Взаємодія полягає у необхідності більш тісних контактів між слідчими та працівниками оперативних підрозділів, спільному обговоренні здійснюваних заходів та глибокому аналізу отриманих результатів, безпосередньому спілкуванні.

Найбільш результативною формою взаємодії є створення слідчо-оперативних груп, що забезпечує постійний обмін інформацією між учасниками у процесі спільної розробки версій та їх перевірки не тільки слідчим, але й оперативним шляхом, спільний аналіз зібраних у справі доказів, які дозволяють виявити прогалини у дослідженні обставин, що підлягають доказуванню, намітити шляхи їх усунення та ін. При плануванні розслідування у складі СОГ обов'язки розподіляються між членами групи, чим одразу забезпечується вирішення більшого кола питань за той самий проміжок часу, що сприятиме отриманню відповідної кількості інформації. Це особливо актуально на початку розслідування, в період інформаційної невизначеності, коли отримана інформація може докорінно змінити напрям розслідування. У складі СОГ може виникнути значно більша сукупність слідчих, оперативно-розшукових, експертних версій, що доповнюють одна одну. У такому випадку колективна діяльність за змістом та значенням переважатиме одноособову діяльність слідчого. Навіть за наявності у слідчого досвіду з розслідування розглядуваних правопорушень, незважаючи на загальну схожість, не виключене формування

даної групи, оскільки кожне провадження є індивідуальним.

Усі ці складові визначають позитивні аспекти створення для розслідування правопорушень СОГ. Перевагою такої організаційної форми є чітко налагоджена взаємодія між учасниками групи, у складі якої в основному є досвідчені слідчі, працівники оперативних підрозділів, експерти та інші фахівці. Навіть за наявності сформованої СОГ не виключені можливі проблеми або труднощі при виявленні та розслідуванні правопорушень зазначеної категорії, однак їх рівень значно нижчий, ніж у провадженнях, за якими ці групи не створюються.

Наведені дії переважно здійснюються в рамках діяльності СОГ, що вимагає необхідності їх створення. Саме ця форма організації процесу розслідування може забезпечити підвищення рівня та якості розслідування кримінальних правопорушень даної категорії. Окрім того, саме груповий підхід до розслідування злочинів визначає прийняття об'єктивних рішень щодо подальших дій, їх послідовності. Це сприяє уникненню виконання значної кількості зайвої роботи, що може проводитися працівниками різних підрозділів поліції паралельно. Окрім того, думка співробітників, включених до групи, на одну й ту саму подію може відрізнитися. Це має велике значення, оскільки розширює поле зору та, відповідно, евристичний простір пошуку відповідей на питання. Тобто одна й та сама ситуація розглядається під кутами зору усіх працівників, а не лише слідчого.

8.3. Організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Розслідування незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів передбачає проведення комплексу гласних та негласних слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів. Визначення такого комплексу залежить від слідчої ситуації та обраного напрямку досудового розслідування.

Особливе місце серед слідчих дій, які спрямовані на отримання доказової інформації з матеріальних джерел (об'єктів), належить **огляду**. Відповідно до ст. 237 КПК України, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів.

Під час розслідування незаконного обігу наркотичних засобів огляд має важливе значення. Вказана процесуальна дія дозволяє слідчому:

- безпосередньо сприймати місце події та об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення (насамперед наркотичних засобів, пакувальних матеріалів, інших предметів, що містять сліди протиправної діяльності);

- скласти уявлення про механізм учиненого кримінального правопорушення (з'ясувати особливості організації, учинення та приховання протиправної діяльності);

- з'ясувати обставини події кримінального правопорушення, що мають значення для провадження;

- виявити, зафіксувати, вилучити, дослідити і оцінити сліди кримінального правопорушення та інші речові докази;

- встановити обставини, причини та умови, що сприяли учиненню кримінального правопорушення;

- виявити або встановити негативні обставини;

- встановити особу правопорушника або скласти уявлення про нього;

- своєчасно висунути слідчі або оперативно-розшукові версії та правильно визначити напрями досудового розслідування;

- одержати вихідну інформацію для організації пошуку правопорушника і провадження першочергових невідкладних слідчих (розшукових) дій;

- затримати правопорушників по гарячих слідах або визначити напрями їх переслідування, встановити кількість правопорушників, організатора злочинного угруповання та ін.

Слід зазначити, що від своєчасності і якості проведення огляду у багатьох випадках залежить успіх у розслідуванні

кримінальних правопорушень зазначеної категорії. Будь-яке невинуватене зволікання з проведенням огляду може призвести до знищення наркотичних засобів або слідів злочинної діяльності. Огляд належить до числа першочергових, неповторних та незамінних слідчих (розшукових) дій. Правоохоронна практика свідчить, що дану слідчу (розшукову) дію не можна замінити іншими, зокрема, допитами осіб, які є очевидцями злочинної події, оскільки жоден свідок не в змозі дати у своїх показаннях необхідного обсягу інформації, яку може виявити слідчий безпосередньо під час проведення огляду місця події, застосовуючи засоби криміналістичної техніки та допомогу спеціалістів. Під час його проведення оглядають усі об'єкти, які можуть стосуватися кримінального правопорушення, залежно від конкретної слідчої ситуації, за внутрішнім переконанням слідчого. Тому інформативність слідчого огляду набагато вища, ніж, наприклад, обшуку чи слідчого експерименту.

Огляд, як самостійна слідча (розшукова) дія, проводиться виходячи з загальних вимог закону і відповідно до рекомендацій, розроблених криміналістикою. Однак у провадженнях про незаконний обіг наркотичних засобів ця слідча (розшукова) дія має особливості.

Так, **огляд місця затримання** передбачає знайдення речей, предметів, викинутих або прихованих затриманим. В першу чергу, це стосується наркотичних засобів, від яких завжди намагаються позбавитись, але можливе знайдення шприців, голок до них, упакованих матеріалів, предметів або їх частин, які служать для переробки або виготовлення наркотиків (ніж м'ясорубки) та інше. Отож слід мати на увазі, що обмежувати огляд лише тільки конкретним простором місця затримання неприпустимо. При затримання особи на вулиці, оглядають всю територію навколо цього місця. Якщо це трапилось у приміщення, то воно підлягає огляду, а також прилегла до нього місцевість (ділянка під вікном). Якщо ж затриманню передувало переслідування, то уважно оглядають ту ділянку, по якій здійснювався маршрут переслідування. Такий огляд доцільно вести від місця затримання у зворотний бік по шляху

переслідування, бо правопорушники звичайно викидають викривальні докази не відразу після початку переслідування, а перед безпосереднім фізичним захопленням.

При огляду місць виготовлення, зберігання, збуту наркотиків, місць для їх незаконного вживання основними об'єктами пошуку і аналізу будуть:

а) наркотичні та психотропні лікарська засоби (препарати) в ампулах, у вигляді таблеток, порошку, настоянок з фабричною манкіровкою чи без такої;

б) наркотична засоби кустарного виготовлення або напівфабрикати (смоли, родини зелено-коричневого або темно-коричневого кольору, з осадом на дна, з запахом розчинників або спирту);

в) предмети, що могли використовуватися для виготовлення наркотиків (посуду зі слідами переварювання опію-сирцю або гашишного масла; сито зі слідами конопляного пилку або частин цієї рослини, важко предмети, використувана як прес для виготовлення анаша, ваги;

г) відходи виготовлення наркотичних засобів (головки маку, лушпиння від них, конопляна солома);

д) пристосування для вживання наркотиків (трубки, шприци тощо);

е) тютюнові вироби зі слідами просочування гашишним маслом або з добавками анаши;

є) пристосування для набивання гільз тютюном;

ж) сліди вживання наркотиків (залишки у трубках, попіл, недопалки, пусті ампули, упаковки від наркотиків – лікарських препаратів та ін.);

з) бинти, марля, інша тканина з плямами жовтого кольору;

и) речі, що могли служити платнею за наркотичний засіб або за відвідування місця для незаконного вживання наркотичних засобів;

і) переписка, поштова кореспонденція, що може міститись у комп'ютерах, мобільних телефонах, планшетах.

Інколи слідчий і спеціаліст-криміналіст не надають значення предметам, що мають ознаки насичення невизначеною

субстанцією, зокрема виділеннями організму після приступів нудоти, які можуть бути викликані, наприклад, надмірною дозою гашиш у цигарці. У них завжди присутні мікрочастинки гашишу, що виявляються експертним шляхом.

При огляду приміщень державних організацій і закладів (аптек, лікарень, фармацевтичних підприємств, складів та ін.), квартир і домоволодінь, поряд із загальними криміналістичними об'єктами пошуку, слід звертати увагу на сліди вживання наркотиків (шприци, голки, відкрита упаковки, пуста ампули, флакони та ін.). При цьому слід мати на увазі, що кількість пустих ампул або упаковок з-під наркотичних засобів, що значно перевищує потребу однієї людини (у випадку вживання наркотиків на місці), з урахуванням виявлених на них слідів рук декількох осіб, свідчать про участь у кримінальному правопорушенні більш ніж однієї людини.

Огляд ділянок з незаконними посівами наркотика або психотроповмісних культур має низку особливостей, оскільки у більшості випадків це єдина можливість одержання доказів та їх процесуального закріплення, бо незаконний посів підлягає обов'язковому знищенню після його виявлення.

Дана слідча (розшукова) дія вимагає ретельної підготовки, а саме: а) визначення послідовності дій осіб, які беруть участь у огляду; б) запрошення кваліфікованого спеціаліста-агронома і пояснення йому мети огляду і завдань, що стоять перед ним; в) підбор і інструктаж понятих (складність цього заходу обумовлена тим, що незаконно посіви наркотика або психотроповмісних культур часто розташована у віддалених, важкодоступних місцях).

У протоколі огляду обов'язково повинна бути відображені наступна інформація:

а) де розташований незаконний посів (присадибна ділянка, земля сільськогосподарського підприємства тощо); найближча населена пункти, житло, відстань до них, наявність доріг і стежок; найближча територія, на якій ведуться сільськогосподарські чи інші роботи, наявність тваринницьких господарств тощо);

б) що росте на ділянці землі з посівом і прилеглий до нього території (тільки наркотиковмісні рослини чи разом з іншими культурами, стадія вегетації рослин і т. ін.);

в) розмір посіву, його розташування відносно інших культур, кількість наркотика- або психотроповмісних культур на одиницю площі та ін.;

г) сліди культивування (оранка, прополювання, поливання тощо);

д) сліди збирання або виготовлення наркотичних засобів (надрізи на головках маку, наявність скошених ділянок, сліди збирання верхніх й інших частин конопель);

е) наявність сільськогосподарських знарядь на ділянці з посівом або території, прилеглий до неї;

ж) наявність слідів транспортних засобів, ніг тварин або людини, відбитків пальців рук на головках маку при збиранні опію або на сільськогосподарських знаряддях, а також інших даних, що свідчать про перебування людини на ділянці з посівом наркотиковмісних культур і т. д.

При огляду транспортних засобів, закладів транспорту та зв'язку основними об'єктами аналізу і пошуку будуть наркотичні засоби, їх пакувальні матеріали, сліди, що свідчать про наявність схованок, записки і записна книжки, документи на ввезений вантаж та інша.

При огляду подроблених або незаконно виписаних рецептів на отримання наркотичних або психотропних препаратів, слід аналізувати такі ознаки і обставини: а) колір паперу бланка, рецепта; б) стан захисної сітки; в) наявність друкарського тексту підпису (головного лікаря або завідувача віддаленням); д) кількість ліків, що містять наркотики, виписаних на одному бланку (дозволяється тільки одне); е) факт видачу рецепта на наркотичний або психотропний лікарський препарат приватно практикуючим лікарем (заборонено); є) факт наявності іногороднього рецепта на наркотичний лікарський препарат, за

яким був здійснений їх відпуск (заборонено); ж) факти неналежного поводження з неправильно оформленими рецептами, що вилучаються, погашаються у спеціальному журналі та направляються у медичний заклад, що видав рецепт; з) сліди підчищення і травлення, особливо у тих місцях, де проставляється дата і розрахунок вартості; і) стан відбитків печаток і штампів, відповідність змісту відбитку штампа відбитку печатки, відповідність зазначених телефонів, адрес, назв лакувальних установ справжнім; и) факт виписки рецепта з порушенням правил (без обов'язкових реквізитів, з порушенням розміщення тексту на бланку); й) граматичні помилки у тексті.

Відповідно до ст. 241 КПК України слідчий, прокурор здійснює **освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого** для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Освідування особи є невідкладною слідчою (розшуковою) дією. Будь-яке зволікання з проведенням вказаної слідчої (розшукової) дії може призвести до втрати або знищення речових доказів та інших об'єктів, що мають значення для кримінального провадження.

Своєчасне освідування затриманого, а інколи і свідків для встановлення об'єктивних ознак наркотичного збудження або абстиненції, в якому можуть перебувати зазначені особи, а також виявлення особливих прикмет і інших ознак, що дозволяють судити про зв'язок даної людини з розслідуваною подією, має не тільки доказове, а й тактичне значення для правильного висунення версій, черговості проведення слідчих (розшукових) дій. Крім того, результати освідування допоможуть вирішити питання про правильний вибір умов утримування наркомана (в ізоляторі тимчасового утримання, медичному закладі чи іншому приміщенні до закінчення впливу наркотику або періоду абстиненції). Факт немедичного вживання наркотичних засобів необхідно встановлювати негайно, оскільки наркотичне сп'яніння продовжується декілька годин. Це з'ясовується за допомогою дослідження крові, сечі, слини і інших біологічних

мікрооб'єктів для виявлення у них вмісту наркотичних речовин. При освідуванні осіб, які підозрюються, необхідно звертати увагу і на сліди ін'єкцій (внутрішньовенних і внутрішньом'язкових), що залишилися на тілі особи.

Освідування у справах розглядуваної категорії проводиться за загальними правилами відповідно до ст. 241 КПК України. За необхідності до проведення слідчої (розшукової) дії можна залучити судово-медичного експерта або лікаря.

Під час проведення даної слідчої (розшукової) дії слідчий повинен обирати найбільш раціональну послідовність виконання дій з освідування особи. Залежно від виду вчиненого кримінального правопорушення, характеру розшукуваних об'єктів чи особливих прикмет, а також фактичних даних, отриманих під час проведення слідчих (розшукових) дій, освідування може проводитися суцільним або вибіркоким методом. Зважаючи на це, тактика освідування залежить від низки факторів, до яких можна віднести:

- мету освідування (виявлення слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет);*
- суб'єкта, що здійснює освідування (слідчий, судово-медичний експерт або лікар);*
- об'єкта освідування (підозрюваний, потерпілий або свідок);*
- стать та вік освідуваної особи;*
- вид розслідуваного кримінального правопорушення та його характер;*
- місце розташування та характер слідів правопорушення і особливих прикмет.*

При проведенні освідування необхідне повне обстеження всього тіла людини, що дозволяє знайти та зафіксувати особливі прикмети, а також мікрооб'єкти і сліди ін'єкцій (внутрішньовенних або внутрішньом'язкових), що залишилися на тілі. Якщо є відомості про те, що наркотичні засоби були в руках затриманого, то необхідно зробити змиви ватним тампоном, змоченим у спирті, після чого висушити, упакувати належним способом (у конверти, пакети) і надіслати на експертне

дослідження. Також необхідно вилучити піднігтевий вміст для експертного дослідження з метою виявлення наркотичних засобів та їх слідів.

Виявлені під час освідування сліди повинні бути детально описані у протоколі, зафіксовані за допомогою фотозйомки або відеозапису та, якщо змога, вилучені і приєднані до кримінального провадження. Якщо під час проведення освідування у слідчого виникає необхідність оглянути одяг чи інші речі особи, то проводиться огляд речей та предметів зі складанням окремого протоколу.

Допит є найбільш розповсюдженою вербальною слідчою дією, яка спрямована на отримання інформації з особистісних джерел. При розслідуванні незаконного обігу наркотичних засобів допит підозрюваного також не втрачає своєї важливості. Його складність визначається тим, що, з одного боку, слідчий не володіє до моменту допиту вичерпними даними про особу правопорушника і певною сукупністю доказів, що можна використати під час слідчої (розшукової) дії; з іншого – підозрювані не завжди зацікавлені у повному й всебічному розслідуванні кримінального правопорушення, що не може не впливати на правдивість їхніх показань. Окрім того, на потерпілих і свідків нерідко здійснюється негативний вплив з боку правопорушників, що нерідко тягне до зміни (відмови) показань перших. Зважаючи на це, підкреслимо, що успішне проведення допиту й отримання позитивних його результатів залежить від якості володіння слідчим знаннями про закони мислення, логічні методи і прийоми, закономірності психології та тактичні прийоми, що розроблені у криміналістиці.

Процесуальний порядок проведення допиту закріплено у ст. 224 Кримінального процесуального кодексу України, дотримання якого є обов'язковим.

В цілому допит складається із трьох основних етапів:

- підготовка до допиту (підготовчий);
- безпосереднє проведення допиту (робочий);
- фіксація ходу та результатів допиту (заключний).

Під час розслідування незаконного обігу наркотиків

важливе значення має якість організаційно-підготовчих заходів до проведення допиту. Своєчасна, ретельна та всебічна підготовка до проведення допиту є необхідною умовою отримання найбільш повних та об'єктивних показань у кримінальному провадженні.

До основних організаційно-підготовчих заходів до проведення допиту можна віднести:

- повне та детальне вивчення матеріалів кримінального провадження;

- вивчення слідчої ситуації, що сформувалася на певному етапі досудового розслідування;

- визначення кола осіб, які підлягають допиту;

- встановлення послідовності проведення допитів (якщо декілька підозрюваних осіб);

- визначення предмета допиту;

- вивчення особи допитуваного (збирання оперативної інформації про допитувану особу; її місце у складі злочинного угруповання, що займається наркобізнесом; вчинені цим угрупованням кримінальні правопорушення);

- визначення часу проведення допиту;

- встановлення місця проведення допиту;

- визначення способу виклику на допит;

- підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному;

- визначення учасників проведення допиту;

- визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка;

- забезпечення сприятливих умов проведення допиту;

- ознайомлення зі спеціальною літературою або використання допомоги осіб, які володіють спеціальними знаннями;

- визначення низки тактичних прийомів, що будуть застосовані під час допиту;

- складання плану проведення допиту.

Розглянемо деякі з організаційно-підготовчих заходів. Так, повне й ретельне дослідження слідчим матеріалів кримінального

провадження є необхідною передумовою успішного проведення допиту. Слідчий повинен детально вивчити відомості, що містяться у протоколах слідчих (розшукових) дій, особливо у протоколах слідчого огляду та обшуку, що дозволить чітко уявити слідову картину кримінального правопорушення, механізм учинення злочину, обсяг речових доказів та ін.

Слідчому доцільно вивчити наявну оперативно-розшукову інформацію, що дозволить скласти уявлення про особу правопорушника (наркокур'єра), встановити коло осіб, які підлягають допиту, визначити предмет допиту, сформулювати запитання допитуваному, обрати низку тактичних прийомів (комбінацій), які будуть використовуватися під час допиту.

Зазначені заходи дозволять слідчому виявити існуючі прогалини, розбіжності й суперечності між учасниками процесу та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення. В іншому випадку деякі обставини можуть залишитися невстановленими, що не може не вплинути на повноту, всебічність та об'єктивність досудового розслідування та тягне за собою, як правило, необхідність проведення додаткових або повторних допитів та одночасних допитів раніше допитаних осіб.

Під час підготовки до допиту слідчий повинен враховувати слідчу ситуацію, що склалася на певному етапі досудового розслідування, та відповідно до неї правильно визначити коло осіб, які підлягають допиту, та чітко визначити послідовність їх допиту.

У криміналістичній літературі часто вказують на важливість визначення правильної послідовності допиту підозрюваних. Рішення слідчого про послідовність допитів має ґрунтуватися на оцінюванні таких обставин:

– особи правопорушника, його віку, психічних властивостей, наявності злочинного (життєвого) досвіду, судимості, становища у структурі злочинної групи та ролі у вчинених кримінальних правопорушеннях (наприклад, неповнолітніх підозрюваних необхідно допитувати невідкладно);

– наявності доказів про протиправну діяльність стосовно кожного допитуваного та їх зацікавленості у кінцевому

результаті досудового розслідування;

– ступеня участі кожного допитуваного у спільній злочинній діяльності групи;

– емоційного стану допитуваного – наприклад, стан емоційного збудження є найбільш сприятливим моментом для початку допиту, оскільки після вчинення правопорушення та безпосереднього затримання злочинці перебувають у стані напруженості (сильно хвилюються) і не здатні повною мірою протидіяти розслідуванню (наприклад, швидко продумати досить переконливий захист, створити неправдиве алібі);

– характеристики відносин між членами злочинної групи (наявність розбіжностей, конфліктів та протиріч) та ін.

Складність цього завдання полягає у латентності взаємовідносин між правопорушниками, чим і пояснюються численні помилки у визначенні дійсного статусу затриманих. Слідчий повинен одержати повну інформацію про кількість правопорушників, про дії й функції кожного під час учинення злочинів. Ці дані сприяють виявленню лідера, визначенню ролі та місця кожного в структурі групи, а також встановленню найбільш «слабкої ланки», яка піддається психологічному впливу і зможе сприяти розслідуванню.

Допит особи, в якій виявили наркотичні засоби у залізничному транспорті, за часом повинен максимально наближатися до її затримання. Це дозволяє використовувати фактор раптовості та створювати напругу під час проведення допиту. Раптове проведення допиту не дозволяє правопорушникам заздалегідь обміркувати своє становище, проаналізувати наявний у слідчого обсяг доказової інформації, обрати загальну лінію поведінки (якщо злочин учинено групою осіб) та чинити протидію розслідуванню.

Для повного встановлення усіх обставин, що можуть бути відомі допитуваному, слідчий повинен чітко визначитися з предметом допиту. З усього обсягу зібраних відомостей потрібно відібрати ті, що мають відношення до предмета допиту. Їх необхідно правильно оцінити та найбільш повно використати під час проведення допиту. На підставі визначеного предмета допиту

слідчий формулює запитання для допитуваного та обирає систему тактичних прийомів і комбінацій.

Обставин, що мають бути встановлені шляхом допиту підозрюваного у провадженнях про незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів залежать від різновиду кримінального правопорушення.

Зокрема, при незаконному виготовленні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів слід установити:

- з якої сировини виготовляється наркотик;
- де, у кого, коли і скільки разів підозрюваний діставав (брав, збирав, розкрадав, купував, вирощував) сировину для його виготовлення;
- де, коли, з чиєю допомогою і в який спосіб виготовляв наркотики, які пристосування, інструменти, предмети, розчинники, реактиви при цьому використовував;
- у кого навчився способу виготовлення наркотичних засобів;
- яку кількість наркотичного засобу виготовив і якого саме;
- скільки разів його виготовляв;
- яку мету при цьому мав;
- як витрачав виготовлений наркотик;
- де зараз залишки наркотику, а також відходи і пристосування для його виготовлення.

При незаконному придбанні наркотичних засобів повинні з'ясовуватися такі питання:

- хто, де, коли, за яких обставин передав підозрюваному наркотичний засіб;
- з якою метою він придбав наркотик (для власного вживання, для передачі іншій особі чи збуту);
- як (за якими ознаками), з чиєю допомогою він знайшов особу, яка збула наркотик;
- чи знав він збувальника раніше, за яких обставин вони познайомились, скільки разів купував він у нього наркотик (якщо допитуваний не знає установочних даних збувальника, то необхідно встановити його особливі прикмети, зовнішність, одяг,

коло знайомих, місце його з'явлення тощо);

– яку кількість наркотику він придбав цього разу і раніше;
як був упакований (розфасований) наркотик;

– звідки він привезений;

– по якому ланцюжку придбаний наркотик;

– як часто підозрюваний придбав наркотик зазначеним способом, чи відомі йому інші способи отримання наркотиків;

– які види наркотиків він придбаває;

– чи знає він, де, в кого збувальник придбавав наркотики;

– чи відомі йому інші збувальники (канали і шляхи збуту наркотиків);

– де знаходиться невикористана партія наркотику;

– де він бере гроші на придбання наркотиків.

При незаконному зберіганні, перевезенні (пересиланні) наркотичних засобів коло з'ясовуваних обставин таке:

– коли, хто передав йому на зберігання (або для перевезення) наркотичний засіб;

– який час він зберігав (придбаний або переданий на зберігання, для перевезення) наркотик;

– яким чином і як розраховувалися з ним за зберігання (перевезення);

– де (в яких місцях, у якій упаковці) він зберігав наркотик;

– чи застосував маскування наркотику і яке;

– кому повинен був передати наркотик;

– де й на коли планувалась передача наркотику;

– яким способом повинна була відбутися передача наркотику (за партією повинні були прийти, передача повинна відбутися у наперед обумовленому місці і т.п.);

– яким чином відбувалося перевезення наркотику (яким транспортом, у якій упаковці);

– за якими адресами відбувалося перевезення;

– як часто конкретна особа здійснювала перевезення наркотичних засобів і в які населені пункти;

– за якими адресами і з якого поштового відділення здійснювалося пересилання, в якій упаковці;

– які адреси (відправника і утримувача) були зазначені на

посилці, бандеролі та супровідних документах;

– ким виконувалися надписи на посылках, бандеролях і документах;

– на чие прохання відбувалося пересилання;

– де знаходяться документи (листи, квитанції), що підтверджують факт пересилання наркотичних засобів.

При незаконному збуті необхідно з'ясувати:

– яку кількість наркотичних засобів вдалося збути;

– де знаходиться партія наркотиків, що залишилась;

– яким чином планувалась організація збуту наркотиків (особисто, через відповідних людей, оптом чи у роздріб);

– чи знав він осіб, яким збував наркотики, чи знали вони його (якщо ні, за якими ознаками вони знаходили один одного);

– за яку ціну він планував реалізувати наркотик;

– чи розфасовував він наркотик, яким способом, яким пристосуванням при цьому він користувався.

Вивчення особи допитуваного є найважливішою організаційно-тактичною вимогою підготовки до будь-якого допиту, оскільки від повноти та всебічності вивчення особи допитуваного та особливостей його психіки залежить і успіх та результативність допиту.

Вивчення особи правопорушника дозволяє слідчому:

– у найкоротший час встановити із допитуваним психологічний контакт з метою отримання повних і об'єктивних показань;

– визначити найбільш ефективні тактичні прийоми (комбінації) допиту з метою подолання протидії з боку правопорушників;

– завчасно запобігти можливій протидії досудовому розслідуванню;

– отримати повні й всебічні показання.

Для уникнення можливої протидії досудовому розслідуванню з боку допитуваного слідчому необхідно зібрати про цю особу таку інформацію, що може бути використана для вибору найбільш ефективних у кожному конкретному випадку тактичних прийомів (комбінацій) допиту, найбільш ефективних способів впливу на

допитуваного з метою отримання від нього повних, об'єктивних та достовірних показань.

Відомості про допитувану особу можна одержати з матеріалів кримінального провадження або використовуючи оперативно-розшукову інформацію; шляхом допиту родичів, знайомих або осіб, які її оточують (зокрема, за місцем роботи, навчання, проживання), вивчення особової справи за місцем роботи або навчання та ін. Якщо особа була раніше засуджена, то доцільно вивчити архівні кримінальні провадження. Це дасть можливість отримати інформацію про тактику поведінки, яку вона обирає на допитах, про форми протидії досудовому розслідуванню, скласти уявлення про мотивацію злочинних дій тощо. Також необхідно витребувати копію вироку та приєднати її до кримінального провадження для ухвалення рішення щодо ставлення в її вину кваліфікуючої ознаки повторність.

Визначення часу проведення допиту у справах вказаної категорії має важливе організаційно-тактичне значення. Час допиту повинен бути максимально наближеним до моменту затримання. Ігнорування цієї вимоги дозволить правопорушникам обміркувати своє становище, домовитися між собою з метою обрання загальної лінії поведінки, чинити протидію досудовому розслідуванню, знайти шляхи впливу на свідків та ін. Зважаючи на це, допити підозрюваних, особливо після їх затримання, необхідно проводити негайно.

Результативність допитів прямо залежить від часу та раптовості їх проведення безпосередньо після затримання правопорушників. Ефективність допиту прямо залежить від часу його проведення, тобто чим більше минуло часу з моменту затримання підозрюваних, тим менш результативним буде їхній допит.

Заключним етапом підготовки до проведення допиту є складання плану, в якому повинно бути відображено: час і місце проведення допиту, його учасники, спосіб виклику допитуваного, технічні засоби фіксації, особливості використання доказів, перелік запитань допитуваному та ін. Особливо важливим складання плану є в разі наявності багатоепізодних кримінальних

провадження або значної кількості підозрюваних за одним кримінальним провадженням.

Після ретельної підготовки з урахуванням усіх позитивних та негативних моментів та можливих непередбачуваних ситуацій і обставин слідчий приступає до безпосереднього проведення допиту підозрюваного (робочого етапу).

Вибір тактики допиту залежить від таких факторів, що перебувають у складній взаємодії між собою: ситуації допиту, що склалася на певному етапі досудового розслідування; особливостей допитуваного (вік, наявність злочинного досвіду, рівень правової поінформованості), його процесуального становища й рівня зацікавленості у результатах розслідування; специфікою тактичної мети, що постає перед слідчим; характеру інформації та доказів, якими володіє слідчий.

Особливу увагу потрібно приділили тактичним прийомам, спрямованим на подолання конфліктних ситуацій, що виникли під час допиту. З огляду на це, до основних тактичних прийомів потрібно віднести:

- встановлення психологічного контакту респондентів;
- викладання показань у формі вільної розповіді;
- постановку запитань;
- пред'явлення доказів;
- спостереження за поведінкою допитуваного;
- використання різних темпів допиту;
- створення та зняття напруги;
- створення уявлення про інформованість слідчого;
- приховування меж поінформованості слідчого;
- розповідь слідчим версій про ймовірний розвиток злочинної події;
- використання рефлексії допитуваного;
- використання фактору раптовості;
- використання конфліктів та протиріч у злочинній групі;
- «розпалення» конфлікту;
- застосування науково-технічних засобів.

Допит, незалежно від процесуального статусу допитуваного, повинен розпочинатися зі встановлення психологічного контакту.

В цілому встановлення психологічного контакту вимагає від працівників слідчих підрозділів глибоких знань психології підозрюваних та врахування їхніх індивідуальних якостей, психічного стану в момент проведення допиту, життєвого і злочинного досвіду та інших обставин, що їх характеризують. Якщо психологічний контакт із допитуваним не встановлений, то слідчому рекомендується відкласти допит і провести інші слідчі (розшукові) дії, наприклад, пред'явлення для впізнання, обшуки, огляди та ін.

Одержати правдиву інформацію складно через неординарність особи правопорушника, і тому дуже важливо перед допитом створити атмосферу психологічного контакту. Наприклад, якщо відомо, що допитуваний негативно ставиться до набутого ним пороку – наркоманії і висловлює бажання позбавитися нього, то використання цих відомостей під час допиту необхідне для встановлення психологічного контакту. Більш того, у такій ситуації допитуваний може дати важливі показання стосовно інших осіб, що збувають наркотики, і правдиво розказати про свої протиправні дії.

Після встановлення із допитуваним психологічного контакту слідчий пропонує йому викласти показання у формі «вільної розповіді». Під час вільної розповіді слідчий з'ясовує ставлення допитуваного до злочинної події, сприйняття ним певних фактів, загальні риси механізму учинення кримінального правопорушення. Використання вказаного тактичного прийому допиту дозволяє слідчому вивчити особу правопорушника, виявити ступінь її інформованості про обставини кримінального правопорушення та отримати інформацію про факти, які були невідомі слідчому.

Під час «вільної розповіді» не можна перебивати допитуваного, оскільки це може порушити встановлений психологічний контакт. У тих випадках, коли допитувані дають неправдиві показання, виходять за межі поставленого запитання, намагаються заплутати слідство або говорять занадто тихо та незрозуміло, доцільно звузити тему вільної розповіді і запропонувати розповісти про інші обставини, які вже відомі

слідчому або перевірені оперативним шляхом під час досудового розслідування. Такий тактичний прийом у криміналістичній літературі вчені називають «поділ теми вільної розповіді».

Після вільної розповіді допитуваного слідчий ставить запитання. Головною метою постановки запитань є уточнення деяких обставин кримінального провадження та заповнення прогалин і суперечностей у показаннях допитуваного. Так, у тих випадках, коли допитуваний стверджує, що наркотичні засоби він виготовив самостійно і перевозив залізничним транспортом з метою власного споживання, то слідчому обов'язково слід з'ясувати місця вирощування наркотичних рослин, особливості, алгоритм, технічні засоби, технологію й місце виготовлення наркотичних речовин, наявність спільників та осіб, обізнаних про злочинну діяльність. Окрім того, такі показання доцільно закріплювати складанням допитуваними певних схем, планів та інших схематичних зображень із зазначенням формул, певних консистенцій та інгредієнтів.

Під час відповідей підозрюваного на запитання слідчий повинен уважно спостерігати за поведінкою допитуваного. Вказаний тактичний прийом дозволяє слідчому визначитися, наскільки впевнено допитуваний дає свідчення, та виявити неправду або невідповідності у показаннях допитуваного. Під час допиту слідчі повинні «створювати напругу», що дозволяє проводити допит підозрюваних ефективно й наступально, отримати правдиві показання та завчасно запобігати протидії розслідуванню.

У криміналістичній літературі вказується, що під час «створення напруги» у допитуваних осіб суттєво знижується здатність повною мірою здійснювати свідомий контроль за змістом мовленнєвих повідомлень та поведінкою в цілому. Якщо допитувані відмовляються давати показання або дають неправдиві показання, а спостереження слідчого вказують, що ці особи перебувають в урівноваженому стані, то необхідно через запитання, пред'явлення доказів або повідомлення певної інформації ввести їх у стан психологічної напруги. Застосовуючи тактичні комбінації, такий прийом доцільно поєднувати з

прийомом «зняття напруженості», що забезпечується різними засобами: інтонацією, репліками тощо.

У якості тактичного прийому доцільно використовувати «різний темп допитів». У криміналістичній літературі визначають такі основні різновиди темпів допиту: прискорений (швидкий); уповільнений; поєднання прискореного та уповільненого темпів. У розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом доцільно використовувати прискорений темп допиту. Прискорення темпу допиту підозрюваного створює певний дефіцит часу, позбавляє допитуваного можливості ґрунтовно обдумати кожну відповідь, висунути будь-які неправдиві аргументи, створити неправдиве алібі, посилює його емоційну напругу. Вказаний тактичний прийом дозволяє слідчому швидко викривати неправдиві показання, завчасно запобігати протидії досудовому розслідуванню та використовувати протиріччя й розбіжності, що містяться в показаннях кількох допитаних.

Під час допиту як тактичний прийом слідчий може застосовувати «пред'явлення доказів». Сутність пред'явлення доказів на допиті полягає у демонстрації змісту і значення наявної в розпорядженні слідчого доказової інформації для психологічного впливу на допитуваного з метою: надання допомоги допитуваному в пригадуванні забутого; орієнтування його на викладення відомостей про факти, що цікавлять слідство; деталізації показань допитуваного; викриття допитуваного, який дає неправдиві показання тощо.

Певну специфіку має тактика допиту осіб, які є членами організованих злочинних угруповань. Допит основних учасників кримінального правопорушення та його організаторів, як правило, не дає позитивних результатів, якщо вони не викриті іншими доказами у кримінальному провадженні (наприклад, виявленими і вилученими під час обшуку наркотичними засобами, показаннями свідків, висновками експертиз тощо).

Під час допиту такі особи намагаються знайти пояснення фактам, що їх викривають, висловлюють звинувачення щодо фальсифікації доказів стосовно них, відшукують найменші

процесуальні порушення, які допущені слідчим. Важливу роль у цьому питанні відіграють захисники, що перебувають на матеріальному (грошовому) утриманні у лідерів кримінальних угруповань.

Слідчий повинен враховувати, що нерідко між членами організованих груп та злочинних організацій виникають відкриті або приховані розбіжності та протиріччя, які призводять до конфліктів. Зважаючи на це, слідчий повинен спрямовувати свою діяльність на виявлення і використання таких суперечностей і конфліктів під час проведення допиту.

Досить ефективним тактичним прийомом допиту є застосування науково-технічних засобів. Даний прийом створює сприятливі умови для одержання доказової інформації, дозволяє фіксувати не тільки показання, але і психологічний клімат, у якому вони були отримані, та психологічно впливає на правопорушників.

Особливе значення під час допитів має використання відеозапису, який дозволяє зафіксувати і відтворити не тільки змістовність показань, а й мовленнєві особливості допитуваних осіб, передати емоційність, інтонацію, своєрідність вираження думок допитуваного, нерідко супроводжувані мімікою та жестами, а також поведінку і реакції, що характеризують особу правопорушника. Ці особливості поведінки не піддаються відображенню в протоколі, в якому найчастіше відбивається не хід допиту, а лише його результат, внаслідок чого зрозуміти процес одержання показань за протокольним записом досить складно, що, у свою чергу, ускладнює об'єктивну оцінку даних, отриманих у ході допиту.

Застосування технічних засобів під час допитів зводить нанівець випадки відмови від раніше даних показань та їхньої зміни, дозволяє спростовувати вигадані заяви підозрюваних та інших осіб про нібито застосовані у ході досудового слідства незаконні прийоми, а також надає суду повну можливість об'єктивно оцінити отримані в ході цих слідчих дій показання.

Таким чином, зазначимо, що розглянуті тактичні прийоми допиту не мають бути ізольованими один від одного. Слідчий

повинен майстерно варіювати ними, тобто швидко переходити від застосування одного прийому до іншого. Певна майстерність полягає й у використанні слідчим низки тактичних прийомів і комбінацій щодо допитуваного.

Закінчивши проведення процесуальної дії, слідчий переходить до заключного етапу – фіксації ходу та результатів допиту. Обов'язковим засобом фіксації результатів допиту є протокол. Він повинен містити усі результати допиту, що мають значення для кримінального провадження. Додатковими засобами фіксації виступають схеми, плани, графіки, які уточнюють показання.

Отже, тактика допиту у справах щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів вимагає високої майстерності та кваліфікації слідчого. Важливе значення має вміння слідчого правильно підготувати та провести слідчу (розшукову) дію, використовуючи наявну доказову інформацію, речові докази. Слідчі повинні мати певні знання у галузі фармакології та медицини.

Окрім того, під час підготовки і проведення допиту слідчі повинні враховувати, що правопорушники особисто зацікавлені у результатах кримінального провадження. До початку вчинення кримінальних правопорушень ця категорія осіб домовляється не видавати один одного у випадку затримання, а тому заздалегідь підготовлена до методичного заперечення вини. В окремих випадках на допитах правопорушники йдуть на контакт зі слідчими, намагаючись таким способом отримати інформацію про вже проведені під час розслідування слідчі (розшукові) дії: огляди місця події, попередні допити свідків, потерпілих або співучасників. Зважаючи на це, працівникам слідчих підрозділів поліції потрібно враховувати, що проведення допитів з такою категорією осіб багато в чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами, комбінаціями та застосування їх у правоохоронній практиці.

При підготовці до **обшуку** слід передбачити технічне оснащення для пошуку, необхідність залучення спеціалістів.

Кількість понятих повинна бути збільшена, якщо обшук провадиться одночасно у декількох приміщеннях або на значний за площею ділянці місцевості, а також при вилучення великої кількості наркотиків. На практиці залучення громадян як понятих має певна труднощі, які пов'язана з небажанням брати участь у слідчих (розшукових) діях. Особи, які знайомі з тими, у кого належить провести обшук, як правило, категорично відмовляються від участю у слідчий (розшуковій) дії як поняті. Це мотивується, по-перше, перспективою бути викликаним для давання показань до слідчого, в суд, що нібито наносить моральну травму, і, по-друге, небажанням «ускладнювати» собі життя та берегти свою безпеку, бо вони не виключають можливість помсти з боку рідних, знайомих і друзів особи, у якої провадиться обшук. Отож, понятих доцільно підшукувати завчасно з числа незацікавлених громадян, які не зв'язана з особою, у якої необхідно здійснити обшук.

Раптовість проведення обшуку має вирішальне значення. Звичайно обшук рекомендується проводити у ранкові години. Однак, на нашу думку, ця рекомендація досить умовна, оскільки на практиці нерідко складаються така ситуації, коли зволікати з проведенням обшуку не можна.

Місцями приховування наркотиків у одязі є: лацкани пальт, піджаків, курток, плащів; кишені з подвійним дном; потайна кишені під підкладкою; манжети, строчки на капелюхах; гульки штанів, плавки, корсети; кокарди, нарукавна нашивки, портупеї і погони у військовослужбовців; ремені; бюстгальтери і пояси; вузли краваток або хустинок; чоловіча підтяжки та інше. Для утаювання малих доз наркотиків є багато можливостей на жіночому одязі. Зручними місцями для цього є декоративні ремінці і паски, вишивки, підшивки, складно і дрябне аплікації на сукнях, товста підошви черевиків, пояси для панчо, еластичні бюстгальтери і т. п. Як схованку для наркотиків використовують дамську косметичку, яка придушує запах наркотиків, що значно ускладнює їх пошук навіть з допомогою службового собаки. Упакована у пластикову плівку наркотики можуть бути схована на різних частинах тіла: під пахвою, у паху, між пальцями ніг, під

лейкопластиром, прикріпленим до ступні. Інколи жінки ховають наркотики у статевих органах, захищених жіночим гігієнічним тампоном. При виникненні підозри у тому, що предмет правопорушення схований під бинтовою чи гіпсовою пов'язкою, у статевих органах, слід запросити лікаря.

Про вживання наркотичних засобів можуть свідчити і непрямі докази (сліди після ін'єкцій у вигляду дрібних крапок, ранок або наривів). На одягу уважно оглядають кишені, лацкани, рукава пальт, піджаків, внутрішню частину шкарпеток і штанів (на них можуть бути сліди крові, якщо наркоман вводив наркотик в ноги). Мікрочастинки тютюну, порошоків, таблеток та ін. необхідно передати на експертизу.

Під час обшуку необхідно слідкувати, щоб обшукуваний не викинув якихось предметів або не підкинув їх комусь із присутніх, а після його закінчення необхідно оглянути місце проведення, маючи на увазі, що обшукуваний міг щось сховати або викинути перед початком обшуку.

Контрольні питання

- 1. Структура криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.*
- 2. Об'єкт злочинного посягання.*
- 3. Обстановка учинення правопорушення.*
- 4. Способи вчинення правопорушення.*
- 5. Час та місце вчинення правопорушення.*
- 6. «Слідова» картина правопорушення.*
- 7. Характеристика особи правопорушника.*
- 8. Тактика огляду.*
- 9. Тактика обшуку.*
- 10. Особливості затримання підозрюваних.*
- 11. Тактика допиту і одночасного допиту двох чи більше осіб.*
- 12. Особливості застосування відеозапису під час допиту.*

13. Особливості пред'явлення для впізнання.

14. Проблемні питання слідчого експерименту.

T

Теми рефератів

1. Використання даних криміналістичної характеристики на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

2. Особливості розслідування збуту наркотичних засобів з використанням мережі Інтернет.

3. Особливості розслідування контрабанди наркотичних засобів.

4. Особливості розслідування перевезення наркотичних засобів.

5. Особливості розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вчинених організованими злочинними угрупуваннями.

6. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

7. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

ДОДАТКИ

Додаток А

Квест до глави 2 «Розслідування кримінальних правопорушень проти власності»

Сьогодні квест у навчальному процесі - це гра, основним принципом якої є покрокове виконання заздалегідь підготовлених завдань. Квести можуть бути командними або індивідуальними.

Квест-заняття стимулює розвиток логічного мислення, привчає курсантів розмірковувати над завданнями, різнобічно оцінювати ситуацію, аналізувати інформацію з точки зору значимості, важливості та необхідності, дозволяє пов'язувати матеріал кількох предметів, залучаючи логіку і критичне мислення.

До того ж даний вид проведення заняття дає можливість курсантам відчувати себе безпосередніми учасниками навчального процесу, а не залишатися спостерігачами і споживачами інформації, пропонованої науково-педагогічним працівником.

В даних методичних рекомендаціях представлено опис одного із виду квестів - квест-перфоманс. Даний вид квесту заснований на взаємодії команди гравців та головним його принципом є не пошук підказок, а вплив на сюжет шляхом прийняття рішення на основі аналізу ситуації.

Мета та завдання: сформувати у курсантів поняття кримінальних правопорушень проти власності та мати змогу застосувати свої теоретичні знання на практиці. Детально розглянути такий вид зазначених правопорушень, як крадіжку.

Етапи проведення квесту:

- поділ курсантів на групи;
- ознайомлення з фабулою квесту;
- виконання завдань згідно квесту;
- підведення підсумків;
- отримання результатів.

Вид квесту: квест-перфоменс

Учасники: навчальний взвод курсантів та навчально-педагогічний працівник (ведучий).

Навчальне обладнання, наочні засоби, технічні засоби навчання: аркуші паперу, канцелярські приладдя, порошок та пензлик для виявлення відбитків пальців, рукавички, скляна/дерев'яна поверхня (може бути чашка або інші предмети, на яких добре відображаються відбитки пальців), роздрукований матеріал згідно тематиці квесту.

Місце проведення заняття: навчальна аудиторія.

Очікувані результати: виявлення правопорушника та направлення кримінального провадження до суду.

Основні поняття, терміни, категорії тощо, що підлягають засвоєнню: крадіжка, повідомлення про підозру, особливості проведення допиту підозрюваного, особа крадія, дактилоскопічна експертиза.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Розподіл на команди: всього буде 4 команди по шість чоловік (загальна кількість курсантів у взводі 24 особи). Для поділу на команди кожному видається картка з певним малюнком (всього 4 однакових малюнки), таким чином розподіляються на команди. Курсанти надають назву своїм командам. Створюється турнірна таблиця.

Фабула квесту: 03.08.2019 року в період часу з 10.00 год. по 12.00 год. невідома особа за адресою м. Павлоград вул. Володарського 22/41, шляхом вільного доступу, таємно викрала планшет Хуавей Т1-701u, який належить Іваненко І.І., чим спричинила останній матеріального збитку. (*Відведений час: 5 хвилин*)

Етап 1. Моделюємо виїзд на місце вчинення правопорушення та проводимо огляд під час якого знаходимо

предмет з ймовірним відбитком правопорушника. Курсантам слід правильно вилучити відбитки пальців рук для подальшого проведення експертизи (командам видаються необхідні засоби та приладдя, їх задача правильно виявити та вилучити сліди, перенести на аркуш паперу чи дактилоплівку та правильно його запакувати).

За даний етап найвищий бал отримує та команда, яка впорається швидше та правильно виконає завдання (відведений час: до 10 хвилин).

Етап 2. На цьому етапі командам надається протокол допиту потерпілого. Протокол містить відсутні слова, через які втрачається весь сенс допиту. Командам необхідно встановити дані пропуски, розгадавши ребуси.

За даний етап найвищий бал отримує та команда, яка впорається швидше (відведений час: до 15 хвилин).

Етап 3. На цьому етапі надається додаткова вхідна інформація «співробітниками відділу кримінальної поліції було відпрацьовано всі ломбарди на території вчинення кримінального правопорушення. В одному з ломбардів було знайдено планшет, схожий на той що вказує потерпіла. Ваші дії.» Після чого курсанти пишуть чіткий план своїх дій але не обговорюючи з іншими командами, після чого аркуші паперу з планами надаються ведучому.

За даний етап найвищий бал отримує та команда, яка впорається швидше та надасть більш повний план своїх дій (відведений час: до 5 хвилин).

Етап 4. Після цього повідомляється всім командам про те, що планшет з ломбарду був вилучений. Після цього слід зробити опис планшету для визнання його речовим доказом. Командам необхідно скласти фрагмент протоколу огляду планшету (дозволено користуватись телефоном).

За даний етап найвищий бал отримує та команда, яка впорається швидше та надасть більш правильний опис планшету (відведений час: до 10 хвилин).

Етап 5. Надається додаткова вхідна інформація: «Співробітниками відділу кримінальної поліції було зроблено запит до ломбарду в якому вони уточнювали хто саме заклав даний планшет. На їх запит було надано відповідь з прізвиськом

ймовірного правопорушника. Співробітник оперативного підрозділу зібрали характеризуючи матеріал на цю особу та було встановлено, що він раніше судимий за подібні злочини. Особа була опитана співробітниками оперативного підрозділу. Перевіркою за дактилоскопічними обліками (АПС ДАКТО-2000) було встановлено, що дані відбитки присутні та належать саме цій особі. У Вас вже достатньо підстав для пред'явлення підозри...».

На цьому етапі командам слід скласти детальний план допиту підозрюваного. Виходячи з того, хто перший справиться з завданням отримує ребус, в якому закодовано прізвище злочинця (*відведений час: до 10 хвилин*).

За даний етап найвищий бал отримує та команда, яка впорається швидше та надасть більш правильний план.

Етап 6. Вітальне слово, що кримінальне правопорушення розкрито та провадження направлено до суду. Підводимо підсумки по кількості балів та визначаємо команду переможців.

Проводиться бесіда з курсантам, під час якої дізнаємось враження від проведеного квесту (*відведений час: до 10 хвилин*).

ПОРЯДОК КОНТРОЛЮ Й ОЦІНКИ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ, КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Основні критерії оцінювання

Етап	Критерії	Кількість балів
Етап 1 (вилучення слідів рук)	Правильно вилучений слід (придатний до ідентифікації), перекопійований на аркуш паперу та на папері зроблений відповідний напис (звідки вилучено слід, підписи понятих, слідчого та експерта), поміщений у	3

	паперовий конверт з відповідним написом (що знаходиться в конверті та де це було)	
	Правильно вилучено слід та перекопійований на папір, після чого поміщений до конверту	2
	Слід вилучено не вірно (непридатний до ідентифікації) але правильно оформлений	1
	Всі попередні пункти не виконано	0
Етап 2	Правильно розгадані всі ребуси та команда впоралась найшвидше	3
	Правильно розгадані всі ребуси та команда впоралась другою	2
	Правильно розгадані всі ребуси та команда впоралась третьою та четвертою	1
Етап 3	Правильний порядок дій повинен бути такий: 1. Допитати в якості свідка працівника ломбарду на з'ясування наявності планшета 2. З клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів, погодженим з прокурором, звернутися до суду. 3. Отримати ухвалу слідчого судді про дозвіл на вилучення планшета в	На цьому етапі оцінюємо згідно правильного порядку написаного плану курсантом

	даному ломбарді. 4. З даною ухвалою прийти до ломбарду та вилучити вказаний планшет в ухвалі під протокол тимчасового доступу до речей та документів та зробити опис вилученого майна	
Етап 4	Команда зробила повний опис (обов'язково вказала модель, марку, імеі) та впоралась першою	3
	Команда зробила опис та впоралась другою	2
	Команда зробила опис та впоралась третьою та четвертою	1
Етап 5	Команда зробила план та впоралась першою	3
	Команда зробила план та впоралась другою	2
	Команда зробила план та впоралась третьою та четвертою	1

Після підведення підсумків та підрахунку балів заповнюється турнірна таблиця, згідно якої всі учасники команди, що посіла 1 місце - отримують 5, 2 місце - 4, а 3 та 4 місце - 3 бали.

Квест до глави 8

«Розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»

Квест (від англ. «quest – пошук») – це інтерактивна гра з сюжетною лінією, яка полягає у вирішенні різноманітних головоломок та логічних завдань.

Квест є однією з інтерактивних технологій та методик навчання, що полягає у пошуку необхідної інформації, її аналізі, систематизації та вирішенні поставлених задач.

Квест дозволяє розвивати активне пізнання, сприяє розвитку мислення, допомагає долати проблеми та труднощі, а саме: вирішити, розплутати, придумати, уміти застосовувати свої знання на практиці у нестандартних ситуаціях, тобто актуалізувати знання, вчить мислити логічно, розвиває інтерактивні здібності.

Сучасний стан науки та техніки дає можливість проведення квесту за даною темою з метою напрацювання практичних навичок.

Упровадження квесту дозволяє:

- **активізувати розумову діяльність** шляхом створення спеціальних умов для виконання завдань, які потребують достатньої свідомості й зрілості курсантів, здатності до подолання спеціально створених перешкод;

- **формувати стійкий інтерес** курсантів до предмету;

- **поєднати** новітні та традиційні дидактичні засоби навчання;

- **розвинути універсальні форми розумової діяльності** в контексті навчання (аналіз, синтез, індукція, порівняння, систематизація тощо).

Таким чином, **основна ідея квесту:** розвиток навчально-пізнавальної активності в умовах, коли всі психічні процеси

слухача, його увага, емоційно-вольова сфера готові до активного опрацювання навчального матеріалу.

Переваги використання квесту:

- дозволяє слухачам пізнати один одного в умовах необхідності прийняття швидких рішень;
- виявляє: приховані якості слухачів, потенційних лідерів, інтелектуалів, які вміють прорахувати на декілька ходів вперед;
- розвиває логічне мислення, інтуїцію, вміння швидко знаходити вихід із складної ситуації, знайти спільну мову з різними людьми;
- дозволяє курсантам краще ознайомитися з темою, бо всі сценарії носять тематичний характер;
- проводить аналогії й асоціації між явищами;
- швидка актуалізація інформації;
- ігрові етапи дозволяють спільно пережити емоційні сплески, що психологічно зближує, викликають масу позитивних емоцій і радісних спогадів, сприяють розвитку комунікабельності;
- інтелектуальні етапи розвивають ерудицію і виявляють спритність.

Мета та завдання: оволодіти навичками логічного мислення та асоціативного мислення при використанні знань про особливості розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, засвоїти особливості розслідування кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; проблемні питання протидії злочинам вказаної категорії.

Етапи проведення квесту:

1. Розподіл навчальної групи на чотири підгрупи.
2. Кожна підгрупа (5-7 курсантів) отримує папку, в якій містяться завдання.
3. Ознайомлення учасників з завданням.
4. Виконання практичних вправ.
5. Оголошення результатів.

Вид квесту: ділова гра.

Учасники: здобувачі вищої освіти, практичні працівники Національної поліції.

Навчальне обладнання, наочні засоби, технічні засоби навчання: 3 папки, в кожній з яких містяться завдання (додатки 1, 2, 3).

Місце проведення заняття: навчально-методичний кабінет кафедри.

Очікувані результати: Розвиток логічного мислення, пам'яті, уваги, уяви, спостережливості, підвищення загального рівня розвиненості приймати обґрунтовані рішення, враховуючи обставини. Як результат – визначення правильного алгоритму дій слідчого з розслідування незаконного обігу наркотиків.

Основні поняття, терміни, категорії тощо, що підлягають засвоєнню: Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (Об'єкт злочинного посягання. Обстановка учинення правопорушення. Способи вчинення правопорушення. «Слідова картина» правопорушення. Характеристика особи правопорушника). Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду, обшуку, допиту та ін.). Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

ХІД ЗАНЯТТЯ

На початку заняття навчальна група поділяється на 4 команди. Кожна команда обирає своїх капітанів. Викладач пояснює мету та порядок проведення квесту (5 хвилини).

Основний етап складається з 3-х частин. Після надання відповідей на коло запропонованих питань (15 хвилин) капітани отримують 1-е завдання, що полягає у вирішенні тестів (1 частина). Тестові завдання видаються капітаном кожному з членів команди. Члени команди вирішують зазначене завдання самостійно протягом 10 хвилин. Перше завдання повинно бути вирішено обов'язково.

Тестові завдання для 1 частини

1. Яке із наведених нижче скорочених визначень найбільш точно відповідає поняттю криміналістичної версії:

- а) вихідна інформація;
- б) логічний прийом мислення;
- в) припущення, обґрунтоване фактичними даними справи;
- г) припущення інтуїтивного характеру;
- д) тактичний засіб слідчого.

2. Які з названих установ входять до експертних закладів МВС

- а) Державний науково – дослідний експертно - криміналістичний центр;
- б) Харківський науково – дослідний інститут судових експертиз;
- в) бюро судово – медичної експертизи;
- г) відділення судово-психіатричної експертизи;
- д) управління пожежної – технічної експертизи.

3. Вкажіть правильно складові частини окремої криміналістичної методики:

- а) криміналістична характеристика кримінальних правопорушень;
- б) кримінологічна характеристика осіб, що вчинили злочин;
- в) кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень;
- г) методика застосування технічних засобів;

д) спосіб та метод розслідування.

4. Що Ви розумієте під криміналістичною характеристикою кримінальних правопорушень?

а) сукупність даних, знань про окремі групи, види кримінальних правопорушень;

б) сукупність знань про технічні засоби фіксації слідів;

в) спеціальні знання в галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла;

г) характеристика окремих слідчих (розшукових) дій;

д) виявлення, вилучення та дослідження слідів злочинної діяльності.

5. Назвіть елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень:

а) дані про типові способи підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень;

б) криміналістична ідентифікація та встановлення групової належності;

в) використання матеріальних слідів – відображень при доказуванні;

г) початкові (невідкладні) слідчі дії;

д) слідчі ситуації.

6. Від чого залежить комплекс початкових слідчих (розшукових) дій?

а) слідчої ситуації;

б) особистої думки слідчого;

в) поведінки свідків та підозрюваного;

г) результатів проведення слідчого експерименту;

д) оперативно-розшукових засобів і методів.

7. Дайте вірне визначення терміну «наркотичні засоби»:

а) рослинна речовина і сировина, кваліфіковані у міжнародних конвенціях;

б) речовини та їх солі, класифіковані у міжнародних конвенціях;

в) будь-які природні або синтетичні матеріали;

г) похідні тригідронітрату натрію;

д) всі вище перераховані.

8. Дайте вірне визначення терміну «психотропні речовини»:

а) будь які природні або синтетичні речовини та матеріали;

б) речовини та їх солі, класифіковані у міжнародних конвенціях;

в) синтетичні або виділені з природної сировини продукти;

г) несиметричний триметилпентонін;

д) всі вище перераховані.

9. Доказуванню у кримінальних провадженнях про наркотики підлягають наступні обставини:

а) подія правопорушення;

б) сліди у широкому розумінні слова;

в) сліди у вузькому розумінні слова характерні для даної категорії кримінальних правопорушень;

г) відомості про природно-насінний фонд культивування посіяної речовини;

д) всі вище перераховані.

Якщо всі члени команди правильно вирішили завдання, капітан отримує конверт з наступним завданням (**2 частина**), яке вирішується командою протягом 10 хвилин. Залежно від результатів вирішення завдання № 2 (5 варіантів відповіді) команда отримує конверт з наступним завданням (3 частина), відповідно номеру обраної відповіді. У разі неможливості виконання завдання № 3, команда повертається до вирішення завдання № 2.

Завдання для 2 частини

Фабула:

9 серпня 2018 р. в північному тунелі залізничного вокзалу ст. «Дніпропетровськ-пасажирський» працівниками поліції капралом Петренко А. В. та рядовим Крутим М. П. був затриманий гр. Куценко В. Я., в якого були вилучені дві сумки з сухими подрібненими рослинами, схожими на макову соломку, загальною вагою близько 28 кг. Зі слів Куценко, у зв'язку із складним матеріальним становищем він взявся перевезти сумки невідомої особи, що запропонувала йому за послугу гроші на ринку м. Стрий Львівської області. Що знаходилось у сумках він не знав.

Які слідчі (розшукові) потрібно провести після внесення відомостей до ЄРДР та початку розслідування:

- 1) освідування Куценка та пред'явлення його для впізнання;
- 2) оточення ринку у м. Стрий;
- 3) призначення експертизи та допит Куценка;
- 4) слідчий експеримент та затримання Петренко;
- 5) допит директора вокзалу та бригадира потягу Львів-Дніпро.

Після ознайомлення із завданням № 3 (**частина 3**) учасники приступають до його виконання (орієнтовний час виконання 20 хвилин). У цій частині члени команди розподіляють обов'язки під керівництвом капітана з точки зору доцільності та оптимального часу для вирішення. Членам команди дозволяється надавати допомогу один одному.

На заключному етапі викладач перевіряє правильність виконання завдання, оголошує час та переможців.

Завдання для 3 частини

Якщо відповідь 1 (конверт № 1), то потрібно виконати наступне:

- 1) викликати понятих;
- 2) обрати статистів;
- 3) роздягти Куценка та викликати лікаря;
- 4) провести фотозйомку Куценка разом зі статистами;
- 5) скласти протокол пред'явлення для впізнання.

Скласти відповідний документ

Якщо відповідь 2 (конверт № 2), то потрібно виконати наступне:

- 1) викликати підрозділ особливого призначення, про що видати розпорядження;
- 2) мобілізувати громадськість;
- 3) огородити ринок спеціальною стрічкою;
- 4) скласти протокол обшуку;
- 5) вирішити питання про обрання запобіжного заходу.

Скласти відповідний документ

Якщо відповідь 3 (конверт № 3), то обрати експертизу, що необхідно призначити:

- 1) наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;
- 2) судово-балістичну;
- 3) трасологічну;
- 4) екологічну;
- 5) судово-медичну;

а також визначити дії, що потрібно зробити для успішного проведення допиту гр. Куценка:

- 1) скласти план проведення допиту;
- 2) скласти протокол огляду;
- 3) скласти постанову про проведення допиту;
- 4) попередити Куценка про відмову від дачі показань;
- 5) запросити понятих.

Скласти обраний Вами документ. За обраною експертизою визначити об'єкти, які потрібно надати на дослідження, та навести перелік питань, що необхідно вирішити експертизою.

Якщо відповідь 4 (конверт № 4), то потрібно:

- 1) скласти протокол слідчого експерименту;
- 2) розробити план затримання Петренко;
- 3) викликати підрозділ особливого призначення;
- 4) мобілізувати громадськість;
- 5) підібрати необхідні предмети для проведення експериментів.

Скласти відповідний документ

Якщо відповідь 5 (конверт № 5), то потрібно:

- 1) скласти план проведення допиту;
- 2) скласти протокол огляду;
- 3) скласти постанову про проведення допиту директора;
- 4) попередити Куценка про відмову від дачі показань;
- 5) запросити понятих.

Скласти відповідний документ

СТРУКТУРА ЗАНЯТТЯ З ХРОНОМЕТРАЖЕМ

Організаційно-підготовчий етап - 5 хвилин.

Актуалізація опорних знань - 15 хвилин.

Основний етап – 40 хвилин:

- частина 1 – 10 хвилин
- частина 2 – 10 хвилин
- частина 3 – 20 хвилин

Заключний етап – 20 хвилин.

ДОВІДКОВИЙ МАТЕРІАЛ

1. Криміналістика: підручн. для студ. вищ. навч. закл. [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. 2-е вид. перероб. і доп. ДДУВС; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

2. Криміналістика : підручник : у 2 т. / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018.

3. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 456 с.
4. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 328 с.
5. Криміналістика: Навч. посібник. І.В. Гора, В.А. Колесник. К.: Алерта, 2005. Ч. 1: Криміналістична техніка. 320 с.
6. Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
7. Кузьмічов В.С., Прокопенко Г.Л. Криміналістика: Навч. Посібник. За заг. ред. В.Г. Гончаренко та Е.М. Мойсєєва. К.: Хрінком Інтер, 2001. 368 с.
8. Настільна книга слідчого: (Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів). М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. 2-ге вид. перероб. і доп. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 728 с.
9. Одерій О.В., Лисенко В.М. Розслідування кримінальних правопорушень щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: наук.-практ. посіб. Х.: Золоті сторінки, 2004. 164 с.
10. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.
11. Шепітько В. Ю. Криміналістика: Курс лекцій. Издание третье. Х.: ООО «Одиссей», 2008. 368 с.
12. Экспертизы в судебной практике: Учеб. пособие для студентов юрид. ин-тов и фак. Авт. коллектив: В.И. Гончаренко (руководитель), В.Е. Бергер, Т.В. Варфоломеева и др. К.: Вища шк. Изд-во при Киев. ун-те, 1987. 200 с.
13. Пиріг І. В., Чернецька О. А. Теорія і практика розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом: монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 156 с.
14. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: методичні рекомендації / Укладачі: Г.С. Бідняк, Н.В. Павлова, І.В. Пиріг, В.І. Слипченко, К.О. Чаплинський, Ю.А. Чаплинська, Н.П. Черняк. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. 64 с.

**ПОРЯДОК КОНТРОЛЮ Й ОЦІНКИ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ,
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ**

Аналіз отриманих результатів та основні висновки.

Критерієм оцінки виступає час, а також правильність виконання завдання, зокрема:

Кількість балів	Критерії оцінювання
5	Команда вклалась у визначений час та правильно вирішила завдання
4	Команда не вклалась у визначений час та правильно вирішила завдання
3	Команда правильно вирішила завдання, але неправильно склала процесуальний документ
2	Команда не вклалась у час та неправильно склала процесуальний документ

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Антонюк О. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з матеріальних відображень при розслідуванні хуліганства, вчиненого з використанням вогнепальної або холодної зброї. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: збірник наукових праць. 2016. № 4. С. 226–232.
2. Антонюк О. В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень : дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 240 с.
3. Антонюк О. В. Розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 20 с.
4. Антонюк О. В. Способи вчинення хуліганства з використанням вогнепальної або холодної зброї чи предметів, спеціально пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: збірник наукових праць. 2016. № 3. С. 217–223.
5. Антонюк А. А. Следственный эксперимент при расследовании уголовных правонарушений против общественного порядка: направления совершенствования. *KELM*. 2020. № 3-2. С. 153–158. (Республіка Польща)
6. Антонюк О. А. До питання кримінальних правопорушень проти громадського порядку як об'єкту криміналістичних досліджень. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 29 трав. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 364–366.
7. Антонюк О. А. До питання побудови криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти громадського порядку. *Юридична наука*. 2020. № 4. С. 107–112.
8. Антонюк О. А. Методика розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку: наукові та праксеологічні засади : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 384 с.
9. Антонюк О. А. Організаційно-тактичні особливості проведення слідчого експерименту при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку. *Юридична наука*. 2020. № 5. С. 139–145.
10. Антонюк О. А. Проблемні питання класифікації типових

слідчих ситуацій розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку. *Юридична наука*. 2020. № 6. С. 203–207.

11. Антонюк О. В., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування хуліганства, вчиненого із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або задалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень : монографія. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 181 с.

12. Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. на здоб. наук. ст. д.ю.н. за спец. 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 42 с.

13. Бандурка С. А., Слинько С. В. Наркомафія: уголовно-правовые средства борьбы : учебное пособие. Харьков : Арсис, 2001. 320 с.

14. Бахін В. П., Весельський В. К. Тактика допиту : навч. Посібник. К. : НВТ «Правник», 1997. 64 с. (Серія «Навчально-практичне видання»)

15. Баулін Ю. В. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / [Баулін Ю.В., Борисов В.І., Дорош Л.В. та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. Харків : Право, 2005. 459 с.

16. Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. Криміналістика: курс лекцій (ч. 1). Ірпінь: Акад. ДПС України, 2002. 436 с.

17. Бахчев К. В. До питання способів вчинення хуліганства неповнолітніми. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 183–187.

18. Бахчев К. В. Обстановка вчинення хуліганства неповнолітніми як елемент криміналістичної характеристики. *Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку* : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 148–150.

19. Бахчев К. В. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 123–128.

20. Бахчев К. В. Розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми : дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпропетровськ, 2017. 243 с.

21. Бахчев К. В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2. С. 133–138.

22. Береза К. Ю. Обстановка вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2015. Т. 3. Вип. № 3-2. С. 257–260.

23. Береза К. Ю. Організаційно-тактичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: зб. наук. праць. 2015. № 4. С. 303–309.

24. Береза К. Ю. Організаційно-тактичні особливості проведення допиту при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: зб. наук. праць. 2016. № 1. С. 321–328.

25. Біленчук П. Д. Криміналістика : підручник. / [П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Атіка, 2001. 544 с.

26. Бояров В. І. Деякі особливості розслідування кримінальних справ про масові безпорядки. *Матеріали навчально-методичного семінару прокурорів-криміналістів органів прокуратури України*. Київ: Науково-метод. центр ідентифікації особи “КримАрт”, 1997. С. 29–31.

27. Варивода В. Адміністративно-правова протидія проституції: вирішення проблеми. *Право України*. 2005. № 7. С. 61–62.

28. Вовчанська О. А. Предмет незаконного перевезення наркотиків залізничним транспортом. *Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ* : зб. наук. праць. 2011. № 2. С. 210–219.

29. Вовчанська О. А. Тактика слідчого експерименту під час протидії незаконному обігу наркотичних засобів *Право і суспільство* : зб. наук. праць. 2011. № 6. С. 217–221.

30. Вовчанська О. А. Способи перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом та слідова картина злочину *Вісник Запорізь. юрид. ін-ту Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ*. 2011. № 4. С. 409–418.

31. Вовчанська О. А. Тактичне забезпечення проведення освідування при розслідуванні незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом. *Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ* : зб. наук. праць. 2011. № 4. С. 463–468.

32. Галаган В. І., Басиста І. В. Процесуальний порядок і тактика пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають: монографія. Київ: КНУВС, 2007. 236 с.

33. Галаган В. І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України) : дис. на здоб. наук. ст. д.ю.н. за спец. 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2003. 439 с.

34. Герасимчук С. С. До питання способів вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. *Науковий вісник*

публічного та приватного права. 2016. № 2. Том 3. С. 188–193.

35. Герасимчук С. С., Чаплинський К. О., Єфімов М. М. Криміналістичне забезпечення розслідування хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку : монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 238 с.

36. Гора І. В., Колесник В. А. Криміналістичні експертизи та дослідження, що проводяться у системі правоохоронних органів України. Київ, 1999. 56 с.

37. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике. К. : Вища школа, 1984. 149 с.

38. Давидюк П. П. Міжвідомча методика дослідження наркотичних засобів з рослин конопель та маку снотворного : метод. посіб. / [П. П. Давидюк, В. В. Вартузов, О. О. Посільський та ін.] ; під ред. П. П. Давидюка. К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 80 с.

39. Дрозд В. Г. Запровадження міжнародно-правових стандартів захисту прав людини у світлі реформування кримінального процесуального законодавства. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 58–68.

40. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.

41. Дрозд В. Г. Сучасна парадигма диференціації кримінальної процесуальної форми. *Наука і правоохоронна діяльність*. 2017. № 4(38). С. 238–242.

42. Єдина конвенція щодо наркотичних засобів 1961 року з поправками, внесеними до неї у відповідності з протоколом щодо поправок до єдиної конвенції щодо наркотичних засобів 1961 року. URL: <http://www.un.org/russian/document/convents/drugs.htm>.

43. Єфімов М. М. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : Науковий журнал. 2020. № 2. С. 268–274.

44. Єфімов М. М. Деякі аспекти допиту різних категорій осіб при розслідуванні злочинів проти моральності. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ*. 2017. № 4. С. 246–253.

45. Єфімов М. М. До питання проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 5. С. 209–212.

46. Єфімов М. М. До питання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 4. С. 145–151.

47. Єфімов М. М. Криміналістична характеристика як елемент

методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : Науковий журнал. 2020. № 3. С. 161–167.

48. Єфімов М. М. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 9. С. 224–228.

49. Єфімов М. М. Окремі організаційні аспекти початкового етапу розслідування хуліганства. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні* : матеріали наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 30 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 18–20.

50. Єфімов М. М. Організаційно-підготовчі заходи до проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ*. 2017. № 3. С. 190–197.

51. Єфімов М. М. Організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2017. № 1 (ч. 2). С. 65–70.

52. Єфімов М. М. Особливості встановлення психологічного контакту при проведенні допиту під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : Науковий журнал. 2020. № 1. С. 200–204.

53. Єфімов М. М. Особливості призначення експертизи при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2020. № 1 (ч. 4). С. 80–84.

54. Єфімов М. М. Особливості проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2017. № 4 (ч. 2). С. 40–45.

55. Єфімов М. М. Особливості проведення огляду при розслідуванні злочинів проти моральності. *Науковий журнал «Visegrad Journal on Human Rights» («Пан'європейський університет» Словацької Республіки)*. 2019. № 6. С. 61–66.

56. Єфімов М. М. Особливості розслідування легалізації доходів, одержаних шляхом вчинення злочинів проти моральності. *Право і суспільство*. 2020. № 2 (ч. 3). С. 99–105.

57. Єфімов М. М. Особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів проти моральності. *Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права»*. 2020. Випуск 1. С. 262–267.

58. Єфімов М. М. Підготовчий етап пред'явлення особи для впізнання при розслідуванні злочинів проти моральності. *Вісник*

Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 1-2. С. 186–189.

59. Єфімов М. М. Підготовчий етап слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ.* 2017. № 2. С. 199–206.

60. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

61. Єфімов М. М. Тактика слідчого експерименту при розслідуванні злочинів проти моральності. *Підприємство, господарство і право.* 2017. № 6. С. 197–200.

62. Єфімов М. М. Теоретичні засади методики розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 232 с.

63. Єфімов М. М. Типові слідчі ситуації при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2018. Випуск 1. Том 4. С. 171–176.

64. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.

65. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.

66. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія / за ред. І.П. Красюка. Київ: НАВСУ, 2003. 359 с.

67. Іщенко А. В. Фундаментальні та прикладні криміналістичні категорії. Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (5 листопада 2010 р., м. Запоріжжя): у 3 ч. Запоріжжя, 2010. Ч. 1. С. 180–182.

68. Качковський М. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного введення в обіг на ринку України небезпечної продукції. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/40748/%C4>

69. Керівництво з розслідування злочинів : науково-практичний посібник / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : «Одісей», 2010. 960 с.

70. Кірпач І. С. Завдання слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Митна справа.* 2013. № 3 (87). Ч. 2. Кн. 1. С. 233–234.

71. Кирюха Д. Є. Огляд місця події та освідування при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. Право ХХІ століття: виклики та проблеми: матер. Всеукраїнської заочної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих

вчених (Ужгород, листопад 2009 р.). Ужгород: ЗакДУ, 2010. С. 119–124.

72. Кирюха Д. Є. Організація та психологічні основи допиту свідків і потерпілих при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти й звідництвом. *Юридична психологія та педагогіка*: науковий журнал. Київ: НАВСУ. № 1 (9). 2011. С. 193–204.

73. Кирюха Д. Є. Особливості проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти та звідництвом. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні*: матер. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 13 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 194–196.

74. Кирюха Д. Є. Протидія створенню та утриманню місць розпусти і звідництву в Україні: історико-правовий аналіз. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 5/78. 2011. С. 277–284.

75. Кирюха Д. Є. Характеристика типового суб'єкта злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництва. *Проблеми кримінально-правових наук: історія, сучасність, міжнародний досвід (пам'яті професора П.П. Михайленка)*: тези доп. наук.-теорет. конф. Київ: КНУВС, 2009. С. 159–162.

76. Кононенко Н. О. Розслідування хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масових заходів: дис. ... канд. юрид. наук / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2016. 214 с.

77. Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину: монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.

78. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2011. 20 с.

79. Криміналістика: навч. посіб. / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.

80. Криміналістика: підручн. для студ. вищ. навч. закл. [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. 2-е вид. перероб. і доп. ДДУВС; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

81. Криміналістика: підруч. / кол. авт.; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 682 с.

82. Кримінальна відповідальність за незаконний обіг зброї / Ю.М. Береза, М.М. Єфімов, В.П. Кононець, А.С. Новосад, І.В. Пиріг та ін. / За заг. ред. к.ю.н., доцента Шалгунової С.А. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 364 с.

83. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення –

10.12.2021).

84. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення – 10.12.2021).

85. Кузнєцов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 42 с.

86. Кузьменко О. П. Огляд місця події в ході розслідування масових заворушень: проблемні питання. *Наука і правоохорона*. 2014. № 3 (25). Ч. 2. С. 187–191.

87. Кузьменко О. П. Особливості допиту потерпілих від масових заворушень: організаційно-тактичний аспект. *Актуальні проблеми досудового розслідування*: зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 01 лип. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 223–226.

88. Кузьменко О. П. Початковий етап розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 225 с.

89. Кузьменко О. П. Проблеми законності отримання доказів у ході розслідування масових заворушень. *Малиновські читання*: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Острого, 30 верес. – 1 жовт. 2016 р.). Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. С. 253–254.

90. Кузьменко О. П. Щодо визначення поняття і змісту криміналістичної характеристики масових заворушень. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 159–164.

91. Куратченко М. В. Актуальні питання протидії втягненню особи у заняття проституцією та сутенерству. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи*: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 31 берез. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 48–50.

92. Куратченко М. В. Криміналістична характеристика обстановки учинення сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією. *Детективна діяльність: теоретичні, методичні та практичні проблеми*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 24 берез. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 156–160.

93. Куратченко М. В. Обстановка вчинення сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: зб. наук. праць. 2016. № 3. С. 236–242.

94. Куратченко М. В. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: зб. наук. праць. 2017. № 2. С. 227–234.

95. Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : автореф. дисер. к.ю.н. за спец. 12.00.09.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2017. 20 с.

96. Куратченко М. В. Розслідування сутенерства та втягнення особи в заняття проституцією : дисер. на здоб. наук. ст. к.ю.н. за спец. 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2017. 219 с.

97. Куратченко М. В. Спосіб вчинення сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією як елемент криміналістичної характеристики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 154–159.

98. Курс кримінології: Загальна частина: підручник. У 2 кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1. 352 с.

99. Лазарєв В. О. Використання спеціальних знань при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. С. 149–153.

100. Лазарєв В. О. Деякі проблемні аспекти збирання та перевірки доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3. С. 240–248.

101. Лазарєв В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ*: зб. наук. праць. 2017. № 4. С. 322–329.

102. Лазарєв В. О. Організація і тактика проведення пред'явлення для впізнання при розслідуванні втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерство. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Т. 3. С. 134–139.

103. Лазарєв В. О. Сутність та структура криміналістичної характеристики втягнення неповнолітнього в заняття проституцією та сутенерства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2017. Вип. 2. Т. 3. С. 176–179.

104. Лазарєв В. А. Типичные следственные ситуации расследования вовлечения несовершеннолетнего в занятие проституцией и сутенерство. *Право и Закон*. 2017. № 3. С. 131–136.

105. Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 227 с.

106. Лісняк А. І. Деякі аспекти проведення допиту підозрюваних під час розслідування масових заворушень. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 408 с. С. 347–348.

107. Лисняк А. И. Криминалистический анализ способов

совершения массовых беспорядков. *KELM*. 2020. № 5 (33). Vol. 3. С. 111–117. (Республика Польша).

108. Лісняк А. І. Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень : дисер. на здоб. ст. доктор філософії за спец. 081 – Право. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 229 с.

109. Лісняк А. І. Окремі аспекти аналізу первинної інформації під час розслідування масових заворушень. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 100–102.

110. Лісняк А. І. Особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування масових заворушень. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. Ч. 2. С. 97–99.

111. Лісняк А. І. Сутність та система криміналістичної характеристики масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 3 (106). С. 276–281.

112. Лісняк А. І. Типові слідчі ситуації під час розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 4 (107). С. 342–346.

113. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ: Істина, 2014. 432 с.

114. Лукашевич В. Г., Стратонов В. М. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів: навч. посібник. Херсон: ХЮІ НУВС, 2002. 192 с.

115. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Пред'явлення для впізнання – засіб інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. № 4. 2015. С. 46–53.

116. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.

117. Лускатов О. В. Теорія та практика розслідування нерозкритих злочинів минулих років : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 192 с.

118. Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86–91.

119. Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні

основи пошуку та затримання злочинця : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 262 с.

120. Методика збору первинних матеріалів за фактами порушень громадського порядку, що можуть бути кваліфіковані як хуліганство: методичні рекомендації. Єфімов М.М., Макаренко Є.І., Статіва І.І., Терещенко А.І., Чуріков Д.С. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. 72 с.

121. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посібник / О.В. Батюк, Р.І. Благута, О.М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 324 с.

122. Мосяженко В. Ю. Оперативно-розшукове та криміналістичне забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі : дис. на зд. наук. ст. к.ю.н. за спец. 12.00.09. Донецький юридичний інститут МВС України. Кривий Ріг, 2015. 280 с.

123. Назаренко К. Ю. Методика розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 190 с.

124. Назаренко К. Ю. Розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровськ, 2016. 218 с.

125. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Ін Юре, 2007. 728 с.

126. Небитов А. А. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2014. С. 35–43.

127. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: методичні рекомендації / авт.-упоряд.: С. І. Перлін, С.О. Шевцов, Н.М. Косміна, В.В. Іонова. Харків: ФО-П Чальцев О. В., 2009. 100 с.

128. Одерій О. В., Лисенко В. М. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. Харків : Золоті сторінки, 2004. 164 с.

129. Олійник О. Допит свідка і потерпілого. *Віче: громадсько-політичне і теоретичне видання*. 2009. № 21. С. 30–33.

130. Очеретяний В. А. Організація і тактика проведення слідчого експерименту : дис. на здоб. наук. ст. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутр. справ, 2015. 226 с.

131. Очеретяний М. А. Криміналістична характеристика хуліганства, вчиненого групою осіб. *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 4 грудня 2015 р.). Харків : ХНУВС, 2015. С. 394–397.

132. Очеретяний М. А. Організаційно-тактичні аспекти проведення початкових слідчих (розшукових) дій під час розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2. С. 222–226.

133. Очеретяний М. А. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого групою осіб. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 329–334.

134. Очеретяний М. А. Особливості криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого групою осіб. *Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару* (Дніпропетровськ, 30 квітня 2014 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 47–49.

135. Очеретяний М. А. Способи учинення хуліганства групою осіб як елемент криміналістичної характеристики злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : Збірник наукових праць*. 2014. № 4. С. 468–474.

136. Павлова Н. В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла : монографія; за заг. ред. к.ю.н., проф. Є. І. Макаренка. Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-тет внутр. справ, 2008. 176 с.

137. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». К., 2006. 205 с.

138. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

139. Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посібник. Дніпро. Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.

140. Пиріг І.В., Самсонова В.В. Методика розслідування крадіжок, вчинених на території садівницьких товариств і дачних кооперативів: монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 152 с.

141. Пиріг І. В., Самсонова В. В. Розслідування крадіжок, вчинених на території садівницьких товариств і дачних кооперативів: практичний посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 166 с.

142. Пиріг І. В., Чернецька О.А. Теорія і практика розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом: монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 156 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/1200>.

143. Пиріг І. В. Методика розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом: навчальний посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2016. 184 с.

144. Плетенець В. М. Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження майна. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. № 4. 2008. С. 342–349.

145. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню : монографія / Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с.

146. Погорецький М. А. Розслідування масових заворушень: навч. посібник / М.А. Погорецький, О.Ю. Татаров, Д.Б. Сергєєва та ін.; за ред. М.А. Погорецького. Київ: Дакор, 2014. 140 с.

147. Поліщук В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09. Київ, 2013. 16 с.

148. Положення про Робочий апарат Укрбюро Інтерполу : затвердж. наказом МВС від 17 жовтня 2014 року № 1092. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MVS553?an=5&ed=2014_10_17

149. Порядок та особливості документування та досудового розслідування розкрадання вантажів на залізничному транспорті: методичні рекомендації / [К.О. Чаплинський, І.В. Пиріг, В.В. Єфімов та ін.]. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2017. 80 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/658>.

150. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету міністрів України від 11.03.2020 р. № 211 : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-п#Text> (дата звернення – 08.09.2021)

151. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події : Наказ МВС України від 08.02.2019 р. № 100 : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text> (дата звернення – 05.04.2021)

152. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лютого 2004 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04> (дата звернення – 17.11.2019).

153. Про затвердження Порядку надання та розгляду узагальнених матеріалів: наказ Мінфін, МВС, СБУ № 103/162/384 від 11.03.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0368-19>.

154. Про захист суспільної моралі : Закон України від 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> (дата звернення – 20.02.2020).

155. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України від 26.05.2000. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?find=1&textl152>.

156. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10 – Ст. 60 URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=60%2F95-%E2%F0>.

157. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення: Закон України від 22.09.2005 р. : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15#Text> (дата звернення – 12.09.2020)

158. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 06.07.2017 № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text> (дата звернення – 27.07.2020).

159. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14/page#Text> (дата звернення – 08.03.2019).

160. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. : URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення – 06.09.2021)

161. Про судову практику в справах про хуліганство : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 22.12.2006 р. : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06#Text> (дата звернення – 19.10.2021)

162. Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти): [монографія] / П. В. Мельник, Н. О. Данкович, І. Я. Фрідман та ін. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2011. 170 с.

163. Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. Вип. 2. 2016. С. 149–153.

164. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: методичні рекомендації / Укладачі: Г.С. Бідняк, Н.В. Павлова, І.В. Пиріг, В.І. Слипченко, К.О. Чаплинський, Ю.А. Чаплинська, Н.П. Черняк. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. 64 с.

165. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді):

підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

166. Скригонюк М. І. Слідчі ситуації й тактичні операції при розслідуванні масових заворушень. *Вісник Київського нац. університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2005. С. 120–123.

167. Слідчі (розшукові) дії: навч. посібник / О. В. Авраменко, Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. Р. І. Благуті, Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 416 с.

168. Сокиран Ф. М., Сокиран М. Ф. Шляхи вдосконалення тактики психологічного впливу при проведенні окремих слідчих дій: посібник. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 160 с.

169. Спіріна І. Д. Судово-психіатрична експертиза: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. Дніпропетровськ: ДЮІ МВС України, Арт-Пресс, 2000. 148 с.

170. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 110–115.

171. Степанюк Р. Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і Безпека*. 2011. № 4 (41). С. 154–158.

172. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дисер. на здоб. наук. ст. д.ю.н. 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2012. 458 с.

173. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Харків : Вид-во ХНУВС, 2012. 436 с.

174. Стратонов В. М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2010. 36 с.

175. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2010. 473 с.

176. Доказове право: підручник / В.М. Тертишник, О.І. Тертишник, А.Є. Фоменко, В.В. Ченцов; за заг. ред. д. ю.н, професора В.М. Тертишника. Київ: Алерта, 2022. 448 с.

177. Міжнародне співробітництво у сфері правосуддя: підручник. / Тертишник В. М. та ін.; за заг. ред. д. ю.н. проф. В. М. Тертишника та докт. наук держ. упр., професора В. В. Ченцова. Київ: Алерта, 2021. 276 с.

178. Протидія white-collar crime (інтегративний аналіз, коментар законодавства та пошук шляхів його удосконалення). / Тертишник В. М., Каменський Д. В., Кошовий О. Г., Корнієнко М. В., Тертишник О. І.,

Ченцов В. В. Шишков С. Є. / Під загальною редакцією доктора юридичних наук, професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2021. 345 с.

179. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. 9-те вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2021. 458 с.

180. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. 9-те вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2021. 438 с.

181. Тертишник В. М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 18-те, доповн. і перероб. К.: Алерта, 2021. 1110 с.

182. Тертишник В. М. Судова експертологія: підруч. для підгот. здобувачів освіт. ступеня «магістр» за спец. 081 «Право» та 262 «Правоохоронна діяльність» / В. М. Тертишник, В. В. Варава, О. В. Сачко ; за заг. ред. В. М. Тертишника. Харків : Право, 2021. 280 с.13.

183. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: Криминалистический анализ: монография. Одесса: Юрид. лит., 2002. 360 с.

184. Тимошенко В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам : монографія. К., 2006. 371 с.

185. Удалова Л. Д. Науково-технічне забезпечення отримання вербальної інформації. *Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності* : тези доп. та повідомл. наук.-практ. конф. (Київ, 3 квіт. 2009 р.). Вид. присвячене пам'яті проф. А. Я. Дубинського. К. : Атіка, 2009. С. 436.

186. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / науч. ред., предисловие И.М. Рагимова; пер. с азерб. Б.Э. Аббасова. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. С. 239-240.

187. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. и предисловие С.С. Беляева; пер. с дат. и англ. С.С. Беляева, А.Н. Рычевой. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 230 с.

188. Усаткін Д. Г. До питання особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики групового порушення громадського порядку. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 берез. 2021 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. Ч. 2. С. 110–113.

189. Усаткін Д. Г. Криміналістична характеристика та особливості розслідування групового порушення громадського порядку : дисер. на здоб. ст. доктор філософії за спец. 081 – Право. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 240 с.

190. Усаткін Д. Г. Криміналістичний аналіз особи злочинця під час розслідування групового порушення громадського порядку. *Науковий журнал Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 218–223.

191. Усаткін Д. Г. Організаційно-тактичне забезпечення проведення допиту підозрюваного під час розслідування групового порушення

громадського порядку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 4 (107). С. 352–356.

192. Усаткін Д. Г. Типові слідчі ситуації під час розслідування групового порушення громадського порядку. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2020. № 3 (106). С. 299–303.

193. Чаплинський К. О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями : монограф. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2004. 223 с.

194. Чаплинський К. О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків. *Науковий вісник Юрид. академії Мін-ва внутр. справ* : зб. наук. праць. 2004. № 3 (17). С. 338–344.

195. Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання: Навчально-методичний посібник. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2007. 103 с.

196. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 306 с.

197. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

198. Чаплинський К. О. Тактичні основи забезпечення досудового розслідування : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ. 2011. 570 с.

199. Чаплинський К. О., Мінка П. Я. Розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями: Навчальний посібник. Дніпропетровськ: Видавництво «Свідлер А.Л.», 2009. 225 с.

200. Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду. *Криміналістичний вісник*. № 1(15). 2011. С. 22–29.

201. Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ. 2001. 240 с.

202. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / К., 2010. 610 с.

203. Чорноус Ю. М. Завдання міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 141–148.

204. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

205. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування

злочинів: наукові засади та напрями реалізації. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтєвського (м. Харків, 08 листоп. 2017 р.). МВС України. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 220–222.

206. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення як наукова категорія та практичне завдання криміналістики. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. № 1. С. 149–155.

207. Шаблистий В. В., Галемін О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором особам, наділеним владними повноваженнями під час виконання службових обов'язків чи іншим громадянам, що припиняли хуліганські дії : монографія / Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 164 с.

208. Шалдырван П.В. Криминалистическая характеристика современных массовых беспорядков. *Криминалистика и судебная экспертиза: Междуведомственный научно-методический сборник*. Вып. 52. Киев: Министерство юстиции Украины, 2004. С. 13–21.

209. Шалдырван П.В. Методика розслідування масових заворушень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 210 с.

210. Шевчук Т.А. Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією: кримінологічна характеристика та запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків: ХНУВС, 2011. 20 с.

211. Шевченко А. С. Алгоритмы действий сотрудников полиции при расследовании хулиганства, совершенного во время избирательного процесса в Украине. *Право и политика*. 2017. № 3. С. 139–144. (Кыргызская Республика)

212. Шевченко А. С. Деякі аспекти криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні. *Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди святкування 10-річчя факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства (Дніпропетровськ, 24 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 146–148.

213. Шевченко А. С. Криміналістичне забезпечення проведення огляду місця події при розслідуванні хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні. *Актуальні проблеми розслідування кримінальних правопорушень у сфері громадської безпеки та громадського порядку*: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 30 трав. 2017 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 190–193.

214. Шевченко А. С. Організація і тактика проведення початкових слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Випуск 43. Т. 4. С. 212–217.

215. Шевченко А. С. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій для вилучення інформації з особистісних джерел при розслідуванні хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 3. С. 172–177.

216. Шевченко А. С. Розслідування хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні : автореф. дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпро, 2019. 232 с.

217. Шевченко А. С. Розслідування хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні : дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ: Дніпро, 2019. 232 с.

218. Шевченко А.С. Слідова картина хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні. *Актуальні проблеми криміналістичного забезпечення досудового розслідування: матеріали наук.-практ. семінару* (м. Дніпро, 25 трав. 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 132–134.

219. Шевченко А. С. Сутність та система криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Випуск 33. Ч. 2. Т. 2. С. 184–189.

220. Шевченко А. С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 2. С. 81–86.

221. Шевчук В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Гриф, 2003. 280 с.

222. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.

223. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с.

224. Щербаковський С. М. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності при розслідуванні незаконного обігу наркотиків : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 237 с.

225. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літ., 2009. 472 с.

226. Шершньова В.О. Типові слідчі ситуації і програма дій слідчого на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 21. С. 141-148.

227. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню

злочинів, вчинених організованими групами: монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Х.: Гриф, 2005. 176 с.

228. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Х.: Харків юридичний, 2010. 320 с.

229. Юридична психологія: підручник / за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. Київ, КНТ, 2007. 360 с.

230. Юрченко О. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків: Нац. юрид. акад. імені Я. Мудрого, 2004. 18 с.

231. Tryasun P. R. Ways of committing hooliganism in public places. *European Reforms Bulletin scientific peer-reviewed journal*. 2017. No. 3. P. 69–73.

232. Five Freedoms // Farm Animal Welfare Council. URL: <http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm> (дата звернення – 06.06.2020).

Навчальне видання

Єфімов Микола Миколайович

Пиріг Ігор Володимирович

МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Підручник

Видання друкується в авторській редакції

Відповідальний редактор *Біла К. О.*

Дизайн обкладинки *Біла К. О.*

Здано до друку 10.05.22. Підп. до друку 30.05.22. Формат 60x84 1/16.

Гарнітура – Times. Друк – плоский.

Ум. друк. арк. 12,3. Тираж 60 пр. Зам. № 0522-03/4.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 1

+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256

www.impact.dp.ua e-mail: impact.dnepr@gmail.com

